823.749

OSZK

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A VILÁGIRODALOM KLASSZIKUSAI

TARTALMI ISMERTETÉSBEN.

ÖSSZEÁLLÍTOTTA:

KÉKY LAJOS dr.

EGYET. M. TANÁR.

Második, javított és bővített kiadás.

SZENTGOTTHÁRD, 1921.

WELLISCH BÉLA KIADÁSA.

Előszó az első kiadáshoz.

E kis füzet kettős cél szolgálatára készült: egyrészt a tanulók poétikai készültségének növelésére, másrészt azoknak a kapcsolatoknak tudatosabbakká tételére, melyek irodalmunkat a világirodalomhoz fűzik. Minden diák hall Kármán Fannijának s Goethe Wertherjének kapcsolatáról, tanulja, hogy Faust nagy hatással volt Az ember tragédiájára, de hogy mi egyiknek s mi a másiknak tárgya és jelentősége, arról csak nagyon kevésnek van megbízható, komoly tudása. Hasonlóképen vagyunk poétikai tanításunkkal is, mely a nagy eposzokon áthaladva, mindinkább csak nevek lajstromozásává lesz. Amit így az idő kimértsége miatt az iskola nem igen adhat meg: abban az irányban szeretne e kis füzet útbaigazítást és segítséget nyújtani. Feladatomul főként a tartalmaknak eleven, könnyed és lehetőleg tetszetős elmondását tekintettem s távol volt tőlem az a törekvés, hogy a kötelező olvasmányok számonkérését kijátszó eszközt nyújtsak a tanulóknak. A füzetet sugalló szempont kettőssége klasszicitás tekintetében bizonyos engedékenységet követelt, mikor nem épen elsőrangú, de irodalmunkra nagy hatást gyakorolt munkáról volt szó. Ez mentse a füzet anyagának megválogatásában netán mutatkozó egyenetlenséget.

Előszó a második kiadáshoz.

Az a szíves jóindulat, mely füzetemet fogadta, lehetővé tette második kiadását; de a nehéz kiadói viszonyok ez alkalommal sem engedték valóra váltani azt a tervet, mely kezdettől fogva szemem előtt lebegett: nagyobb terjedelemben, szemelvényekkel s összefoglaló irodalomtörténeti tájékoztatásokkal bővített alakban való közrebocsátását. Jól tudom, hogy csak így felelhetne meg feladatának sikeresebben s így szolgálhatná eredményesen a középiskolák tantervében a világirodalmi ismeretek elmélyítésére irányuló célzatot. Egyelőre igyekeztem a szűk keretek közt is tartalmasabbá s hasznavehetőbbé tenni füzetemet s hálás köszönetet mondva ez irányban közölt szíves észrevételeiért s tanácsaiért dr. Pintér Jenő t. barátomnak, azzal az óhajtással bocsátom útjára, hogy ébresszen mennél több fogékony szívben kedvet és érdeklődést a világirodalom remekeinek olvasására.

Kéky Lajos.

Wellisch Béla könyvnyomdája Szentgotthárdon.

I. Verses epika.

1. Mahá-Bhárata.

Ez eposzban rendkívül sok nemcsak az epizód, hanem a mithológiai elem és erkölcsi oktatás is. Főeseménye a Bharata-család két ágának: a Kauraváknak és Pándaváknak testvérviszálya s az ebből fejlődött öldöklő harc.

A Hold-dinasztia dicsőségesen uralkodik Hasztinápurában, mindaddig, míg a végzetes csapásoknak egész sora nem zúdul reájuk. Balsorsuk akkor kezdődik, mikor a hatalom két testvérre száll: a vak Dhritarástrára s a sápadt Pándura. Dhritarástrától száz fiú származott, kik közt Durjódhana volt a legkiválóbb; ezeket a család egyik dicső őséről, Kururól, Kauraváknak nevezték. Pándunak öt fia volt: Judhisthira, Bhíma, Ardzsuna, Nakula és Szahadéva, kiket atyjukról Pándaváknak mondottak. Mivel Dhritarástra vaksága miatt alkalmatlan volt az uralkodásra, Pándu országolt; azonban csakhamar elhalt s így a kormányzást mégis Dhritarástrának kellett átvennie. Ez a Pándu-fiúkat udvarában szerető gonddal neveltette s egy hőstettük után Judhisthirát jelölte ki utódjául, megfosztva ezáltal saját fiát, Durjódhanát, a trónöröklés reményétől. Ezzel végzetes viszálynak magvát hintette el.

Durjódhana nem nyugodott bele mellőzésébe s addig áskálódott a Pándavák ellen atyjánál, míg rábírta ezt, hogy távolítsa el őket udvarából. Álnok merényletet is követ el ellenük, azonban sikertelenül, sőt a derék Pándu-fiúk megnyerik a hatalmas pancsálai rádzsá leányát, Draupadít. Dhritarástra félvén a hatalmas szövetségestől, megengeszteli őket s birodalma felét átadja nekik.

Durjódhana irigysége azonban nem nyugszik, kockajátékra hivatta ki unokatestvéreit Sákúnival, s ez hamis játékkal

elnyeri tőlük mindenüket, még szabadságukat is. A Pándavák tizenhárom évi számüzetésbe kénytelenek menni, melynek letelte után hasztalanul követelik vissza országukat Durjódhanától. Igazukért fegyverrel szállnak síkra s megkezdődik a „nagy harc", mely a Kuruksétrán tizennyolc napig tart s mindkét részről bámulatos erőfeszítések, hősi tettek és gyalázatos orvtámadások hosszú sorából áll. A harcban a jádavák isteni származású királyának, Krisnának, segítségével a Pándavák győznek, de az iszonyú vérontásból csak ők és Dhritarástra kerülnek ki élve. Judhisthira elfoglalja a trónt, de nem birja sokáig viselni a hatalmat, melynek oly rettenetes vérontás volt az ára. Lemond a trónról, testvéreivel együtt zarándokruhát ölt s elindulnak a hosszú vezeklő útra, a Méru-hegyre — Indra egébe.

A cím jelentése: a Bharatákról szóló nagy (t. i. elbeszélés), vagy: a Bharatáktól vívott nagy (t. i. harc). — Bharatáknak azt a királyi családot nevezték, melynek körében az eposz főeseménye: a nagy harc lefolyt. Nemcsak a hindu költészetnek, hanem a világirodalomnak is legterjedelmesebb eposza, mely 18 nagy könyvben 100,000 úgynevezett *slóka*-szakból áll. A rege egy Vjásza nevű bölcsnek, a költemény hőseiül szereplő királyfiak nagyatyjának, tulajdonítja szerkesztését. Történeti alapja: az őshazájukból kivándorolt hinduk nagy küzdelme a Gangesz-síkságért. Keletkezésének kora a Kr. e. IV. és Kr. u. IV. század közé esik. Magyarra Fiók Károly fordította két szép epizódját (Nala és Damajantí, 1885. és Szávitrí, 1889.).

Ez eposz a hindukra nézve mint nemzeti mondáik kincsesháza volt becses, mely a hindu világfelfogásnak is hű tükre. Egyetemes költői értéke tulajdonképen rendkívül szép részleteiben van, de egészében is mély költői hatást tud kelteni: 1. azzal a tragikus hangulattal, melyet egy dicső hős-nemzedék pusztulásának arányaiban is borzalmas képe fakaszt

lelkünkben; 2. a hindu léleknek, főként nemes komolyságának gazdag és hű festésével; 3. a képzeletnek szertelen csapongásával, mely valósággal gigászi méretekre növeszt mindent a költemény világában.

2. Rámájana.

A hatalmas ajódhjái királynak, Dasarathának, négy fia van. Köztük Ráma a legidősebb és legkiválóbb. Egy Visvámitra nevű bölcs brahman neveli s vitézsége jutalmául isteni fegyverekkel ajándékozza meg. Majd elvezeti Dzsanakának, a hatalmas mitilai rádzsának, udvarába, kinek szépséges leánya, Szítá, annak van szánva, ki Siva hatalmas íjját fel tudja húzni. Ráma derekasan eleget tesz a feltételnek, elnyeri Szítá kezét, Dasaratha király pedig trónjának örökösévé akarja avatni. De ennek útját állja a király második felesége, Kajkéjí, ki saját fiának, Bharatának, szeretné megszerezni a trónt.

Dasaratha egy alkalommal fogadást tett Kajkéjínek, hogy gondos ápolása jutalmául két kérését teljesíteni fogja. Most Kajkéjí azt követeli tőle, hogy Rámát küldje tizennégy éves számkivetésre s Bharatát nyilvánítsa trónörökösül. Ellenkezést az adott szó szentsége nem enged, s Ráma bájos feleségével és öccsével, Laksmanával, csakugyan vezeklő-ruhát ölt s az egész város fájdalmas siránkozása közt távozik az udvarból.

Dasaratha búskomorságba esik. Eszébe jut, hogy fiatal korában tévedésből vadászat közben halálra sebzett egy fiatal vezeklőt, vak szüleinek egyetlen gyámolát, s a szerencsétlen atya megátkozta, hogy halálos ágyán érezzen ő is vígasztalan fájdalmat fiáért. Az átok súlya alatt megtörik, s hamarosan el is temetik.

Az igazságos lelkű Bharata vonakodik elfoglalni a trónt, mely Rámát illeti meg. Nagy kísérettel útnak indul, hogy fölkeresse száműzött bátyját s felajánlja neki az uralkodói hatalmat. Rá is talál, azonban Ráma nem hajlandó visszatérni mindaddig, míg számüzetésének ideje le nem telik, s míg meg nem valósítja nagy tervét: a Dandaka-erdőség jámbor remetéit zaklató

gonosz démonok kiirtását. Hozzá is lát a démonok pusztításához, de ezzel magára haragítja az óriások királyát, Rávanát, ki elragadja tőle feleségét, Szítát, s Lanká szigetére viszi. Ráma isteni intésre szövetséget köt a majmok királyával, majd az Óceán urával, Szamudrával, hidat rakat a tengerszoroson s hosszas harcok, tarka kalandok után legyőzi Rávanát s megszabadítja Szítát.

A számüzetés évei is leteltek immár, s Ráma nejével együtt elfoglalja a trónt. Boldogan élnek, azonban minden boldogság véges e földön. Ráma teljesen indokolatlan gyanúból eltaszítja feleségét magától. Szítá ártatlanságát az istenek csodával igazolják, s a szegény, igaztalanul meggyötört asszonyt a földistennő elviszi, Ráma is hamarosan betelik e földi élettel. Elindul utolsó útjára az égbe, hol isteni alakot ölt.

Ez a hinduk másik nagy eposza. Címe = Ráma (a legnépszerűbb indus hős) története. Szerzőjének Válmíkit tartják, aki történeti alak. A terjedelmes költemény, melynek történeti magváúl a hinduknak India déli csúcsa és Ceylon felé való terjeszkedését tekintik, 7 énekből áll. Magyarra egyik szebb epizódját Fiók Károly fordította (Dasaratha halála, 1902),

Ez az eposz is — mely egészében az árja képzeletnek nagyszerű megnyilatkozása — mint a Mahá-Bhárata, hűséges és költői tolmácsa a hindu világfelfogásnak s igen gazdag és változatos cselekvény keretében mutatja be a hindu hősi ideált, ki isteni származású, csodálatos vitézségű hős és alázatos, szelidszívű vezeklő egy személyben, ki ép oly szertelen hévvel tör nagy tettekre, mint amily mohó gyönyörűséggel mond le minden örömről s várja csöndes vezeklésben, tétlen álmodozásban egyéni megsemmisülését.

3. Ilias.

A Tróját vívó görög táborban megjelenik Apollo papja, Chryses, s gazdag váltságdíj fejében a fővezértől, Agamemnontól, rabságába esett leányának szabadon bocsátását kéri. Agamemnon

gőgösen elutasítja s csak akkor teljesíti kérését, mikor Apollo szívtelenségének büntetéseül döghalállal pusztítja katonáit. Azonban rögtönös kártérítést követel a vezérek gyűlésén, s mikor a gyűlés összehívója, Achilleus, szemére veti kapzsiságát, ennek rabnőjét, Briseist, követeli kárpótlásul s fővezéri jogán el is hurcoltatja Achilleus sátrából. Achilleus vérig sértve megfogadja, hogy addig nem vesz részt a küzdelemben, míg elégtételt nem nyer megaláztatásáért; isteni anyja, Thetis, pedig Zeustól kap igéretet arra nézve, hogy a görögöket mindaddig nem engedi diadalmaskodni, míg meg nem engesztelik Achilleust.

Zeus, hogy Thetisnek tett igéretét beváltsa, csalfa álomképpel harcra tüzeli Agamemnont. Ez próbára akarja tenni a sereg harci kedvét s hazatérést javasol, de majdnem rajtaveszt, mert a hosszas küzködésbe beleúnt sereg ész nélkül tolong a hajók felé, s ha Odysseus közbe nem lép, el is vitorláznak.

Mind a két fél serege hadirendbe szedelőzködik, de mielőtt összecsapnának, az egész veszedelem előidézője, Paris, párviadalra hívja ki Helena férjét, Menelaost, azzal a feltétellel, hogy a győztesé legyen Helena s ezzel végét vethetik a háborúskodásnak. A párbajban Menelaos győz s már sisakjánál fogva táboruk felé vonszolja Parist, de közbelép Aphrodite s Parist felhőbe rejtve megmenti. Agamemnon követeli Helena kiadását, az istenek is, Menelaost tartván győztesnek, elhatározzák Ilion pusztulását, s Athene ráveszi a trójaiak sorában harcoló lykiai Pandarost, hogy Menelaost orvul megsebezze nyilával. Ádáz harc tör ki erre az esküszegésre, melyben az Athenétől kedvelt Diomedes elejti Pandarost, megsebzi Aeneast, sőt a trójaiak seregében harcoló Aphroditét és Arest is.

Hektor, a trójaiak legnagyobb vitéze, látván balszerencséjüket, a trójai nők révén pompás ajándékkal akarja kiengesztelni Athenét, de az istenasszony kérlelhetetlen. A dalia — a világirodalomnak egyik legmélyebben megható jelenetében — elbúcsúzik feleségétől, Andromachétől, és kis fiától s párviadalra hívja ki a görögök legbátrabb vitézét. A sors Aiast jelöli ki ellenfeléül, de küzdelmük eldöntetlen marad. A következő nap nagy csapásokat mér a görögökre. Kénytelenek belátni, hogy

Achilleus nélkül nem boldogulnak, engesztelő követséget küldenek hát hozzá, de ő hajthatatlan marad s kijelenti, hogy addig nem vesz részt a harcban, míg a trójaiak az ő hajóit nem fenyegetik veszedelemmel.

A görögöket egyre erősebben szorongatják a trójaiak. A küzdelem harmadik napján legvitézebbjeik megsebesülnek, s a trójaiak benyomulnak táborukba és üszköket dobálnak hajóikra. Ezt már nem nézheti tétlenül Achilleus szeretett barátja, Patroklos, s addig kéri Achilleust, míg ez megengedi, hogy Patroklos az ő fegyverzetében s az ő myrmidonjaival síkra szálljon Hektor ellen; de a hős óva inti barátját, hogy mihelyt visszaverte az ellenséget a hajóktól, rögtön forduljon vissza.

A trójaiaktól Achilleusnak gondolt Patroklos megjelenése megfordítja a csata sorsát; a trójaiak hátrálnak, de Patroklost elragadja sikere, megfeledkezik Achilleus intelméről, egészen Trója faláig üzi ellenségeit, s ott Hektor, Apollo segítségével, elejti, Achilleus fegyverzetét diadaljelül leszedi róla, s holttestét is csak ádáz küzdelem árán tudják a görögök kiragadni.

Achilleus keserűsége, mellyel barátja vesztét hallja, határtalan s rettenetes esküt esküszik Hektor vesztére. Isteni anyja új fegyvereket kovácsoltat számára Hephaistosszal. Kibékül Agamemnonnal, türelmetlenül sürgeti a döntő rohamot, melytől nem rettenti vissza lovától megjósolt közeli halála s nem tartja vissza a nyugodt, boldog életnek az az édes ábrándja sem, mely a harctól való tartózkodása idején lopódzott be lelkébe.

Most már Zeus is megengedi az isteneknek, hogy részt vegyenek a harcban. Ég és föld rettenetes erővel robban össze a döntő mérkőzésre. Achilleus halomra kaszabolja ellenfeleit, kik falaik közé menekülnek előle. Egyedül Hektor marad künn s vár rá félelmetlen szívvel. Hiába esdekelnek övéi a falakról, hogy meneküljön; Achilleus közeledtére azonban végigcsap lelkén az enyészet szele, menekülne, de már késő. Háromszor kerülik meg Tróját, s a negyedik kerülőnél Hektor bevárja ellenfelét, ki Athene segítségével elejti. Achilleus kitöltött bosszúja mámorában a holttestet kocsijához köti s végigvonszolja a mezőn. A trójaiak hangos zokogással nézik büszkeségük megcsúfolását.

Achilleus eltemetteti Patroklost és sírja körül tizenkét napon át meghurcolja Hektor holttestét, de Apollo védi a tetemet a feloszlástól. Szertelen bosszúja nem ad enyhülést Achilleus lelkének, s Zeus is felszólítja, hogy elégelje meg a holttest bántalmazását, s adja ki az atyának illő váltságdíjért. Megjelenik isteni bátorításra sátrában a szerencsétlen agg atya, Priamos; esdeklésére és az ő rá is várakozó végzet gondolatára meglágyul Achilleus szíve s kiadja a holttestet. A trójaiak nagyszerű végtisztességgel temetik el Hektort, kit Ilion asszonyai szívszaggató zokogással siratnak.

A cím jelentése: Ilionról (Trója) szóló költemény. Tárgya azonban nem Trója ostroma, hanem ez ostromnak csak egy epizódja: Achilleus haragja s ennek következményei; cselekvénye is csak az ostrom tizedik évének 51 napján játszódik le. A Homeros (Kr. e. XI—VII. század valamelyik szakában) nevéhez fűzött két görög eposz a naív epikának legszebb terméke s az emberiség egyik legfontosabb korának gyönyörű emléke és őrzője. Mindkét költeményt az alexandriai korban osztották 24—24 énekre (valószínüleg Zenodotos, Kr. e. 240 körül).

Különösen az Iliasnak volt nagy hatása az egész európai irodalomra. Nálunk Vörösmarty epikai költészetében, de különösen Arany *Toldi*-jában termette legértékesebb gyümölcsét ez a hatás. Magyar fordításai közöl fontosabbak Szabó Istváné (1853), Ponori Thewrewk Emilé (I—VI. é. 1906), Kemenes (Kempf) Józsefé (1902), mind a három hexameterekben, és Baksay Sándoré magyar alexandrínusokban (1901). Homeros-fordításainkat s Homeros hatását irodalmunkra gondosan összeállította Csengeri János *Homeros* c. könyvében (1907), s Radó Antal *Magyar Homér-fordításokról* c. tanulmányában (Irodalomtörténet, 1917).

4. Odysseia.

Tíz év múlt már el Trója feldúlása óta. A háború és tenger veszedelmeitől megmenekült görög hősök mind otthonukba érkeztek, csak Odysseus nem juthatott el még hazájába. Hét év óta tartóztatja Ogygia szigetén Kalypso nympha s halhatatlansággal kecsegtetve, férjéül akarja megnyerni. De Odysseus egyre csak hazája és családja után sóvárog. Végre is Athene az istenek gyűlésén szót emel kedves emberéért. Poseidon, ki fiának, Polyphemosnak megvakítása miatt engesztelhetetlen ellensége Odysseusnak, épen távol van, s az istenek el is határozzák, hogy nem gördítenek több akadályt a hős hazatérő útjába.

Athene a taphosi király, Menthes, képében azonnal Ithakába siet, hol a garázda és tolakodó kérőknek egész serege veszi körül már évek óta Odysseus hű és eszes feleségét, Penelopét, s arra únszolják, hogy válasszon közülök férjet, mert Odysseus már úgyis bizonyára elpusztult. Penelope azonban még reménykedik, hogy nem halt meg férje, s azzal hitegeti a kérőket, hogy mihelyt elkészül ipának halotti szemfödőjével, azonnal férjhez megy. Azonban amit nappal sző, éjjel kifejti s így sikerül négy esztendeig húznia-halasztania férjhezmenetelét; de egyik cselédje elárulja fortélyát a kérőknek, kik most már követelődzően lépnek föl. Telemachos, Odysseus serdülő fia, szomorú szívvel látja, mint lakmározzák föl a kérők az ő vagyonukat s Athene tanácsára népgyűlést hív össze, hogy a kérőket távozásra szólítsák föl. De ennek semmi foganatja sincs, sőt maga ellen ingerli a kérőket. Titokban tehát útra kél, hogy hírt halljon atyjáról. Útjában Athene kalauzolja Mentor képében. Spartában megtudja Menelaostól, hogy atyja még él, de mivel arra semmi reménye sincs, hogy föltalálja, hazájába indul vissza, hol a kérők vesztére szövetkeznek.

Athene visszatér az Olymposra s ismét fölemlíti Odysseus szomorú sorsát. Zeus rendelkezésére Hermes Kalypsóhoz siet s közli az isteni parancsot vele, hogy ne tartóztassa tovább Odysseust. A tündér nehéz szívvel bár, de enged a parancsnak, s Odysseus útra kél. Tizenkét napig baj nélkül halad, ekkor

azonban megpillantja Poseidon s roppant vihart támaszt, mely széttöri Odysseus hajóját. A boldogtalan hőst két napig hányják a hullámok, mígnem Ino Leukothea istennő megmenti s a phaiakok földjén teszi le elalélt védettjét. Ott találja a sziget királykisasszonya, Nausikaa, ki megszánja s atyja palotájába hívja meg. Alkinoos király szívesen látja, tiszteletére dús lakomát rendez, melyen az énekmondó az ő tetteiről énekel. Elérzékenyedik, s mikor könnyeinek okáról kérdezősködik a király, elmondja viszontagságait, hosszú bújdosását.

Elbeszéli, hogy Trójából útjok a kikonok földjére vezette őket, kik sok emberét leölték, majd a lótoszevők közé jutottak, kiktől társai egy részét csak erőszakkal vonszolhatták el. De legnagyobb baj a kyklopsok földjén érte őket, hol Odysseus bátor csele Poseidon engesztelhetetlen haragját zúdította fejükre. Hiába nyerték meg Aiolosnak, a szelek királyának, jóindulatát; ajándéka Odysseus embereinek kíváncsisága folytán már céljukhoz közel csak veszedelmükre vált. Balsorsuk az emberevő laistrygonokhoz veti őket, kik 11 hajójukat elpusztítják, úgyhogy csak Odysseus hajója jut el Aiaie szigetére. Itt a varázsló Kirkével gyűlik meg bajuk s a pusztulástól csak Hermes védi meg őket.

Kirke tanácsára Odysseus leszáll az alvilágba s itt Teiresias jóstól megtudja, hogyan juthat haza; anyjától, Antikleától, pedig övéi sorsáról értesül. Aiaie szigetéről egy esztendei ott tartózkodás után útra kelnek s több veszedelmet szerencsésen elkerülnek, de Thrinakia szigetén utóléri őket irgalmatlan végzetük. Odysseus társai a vezér tilalma ellenére kínzó éhségükben leölték Helios napisten barmait s nagy lakomát csaptak belőlük. Azonban drágán fizették meg lakmározásuk árát, mert alig indultak útnak, Zeus villámával szétzúzta hajójukat, s a halált csak Odysseus kerülte el, aki kilenc napi hányódás után Ogygia szigetére vetődött, hol hét esztendeig tartóztatta vissza Kalypso.

Másnap a phaiakok dúsan megajándékozva hazájába szállítják a sokat hányatott hőst. Örömkönnyek közt csókolja meg hazája szent földjét, aztán Athene tanácsára koldusruhát ölt s emlékét hűségesen őrző kanászához, Eumaioshoz, tér be. Ide vezeti Athene az útjából éppen visszatért Telemachost is. Atya

és fiú egymásra ismernek s azon tanakodnak, mint álljanak bosszút a kérőkön.

Megbeszélt tervük szerint először Telemachos megy be a városba; érkeztére meghökkennek a kérők. De csakhamar visszatér szilaj kedvük, amint agg koldus alakjában megérkezik Odysseus. Gúnyt űznek belőle, ráuszítják Irost, a legszemtelenebb koldust; kegyetlenül bánnak vele, zsámolyt és csontdarabokat hajigálnak hozzá. Odysseus tűri szó nélkül. Beszél Penelopéval is, de még nem fedi föl kilétét, csak biztatja, hogy hamarosan megérkezik férje. Öreg dajkája felismeri, de Odysseus hallgatást parancsol neki. Másnap tovább folyik a kérők eszeveszett garázdálkodása. Theoklymenos megjósolja közelgő vesztüket, de ez sem zabolázza meg a kérők kedvét.

Odysseus most már tetthez lát. Penelope, Athene sugallatára, kijelenti a kérők előtt, hogy annak nyújtja kezét, ki férje íjjával átlő a nagy teremben egyenes vonalban felállított tizenkét fejsze fokán. A kérők sikertelenül próbálkoznak. Közben Odysseus künn megismerteti magát hűséges szolgáival s előkészíti őket feladatukra. Aztán belép. Penelope Telemachos intésére távozik, a szolgák bezárják az ajtókat. Odysseus kezébe veszi az íjjat, az ég biztató jelül megdördül. Odysseus nyilát keresztülröpíti a fejszék fokán, a küszöbre pattan, kibontakozik rongyaiból, aztán a fia és szolgái segítségével a kérőket leöldösi, majd a hűtlen szolgák fölött tart véres ítéletet. Megismerteti magát feleségével és meglátogatja elaggott atyját, Laërtest. A megölt kérők rokonai fegyvert fognak s megtámadják Odysseust, de az agg Laërtes földre teríti vezetőjüket, mire megrémülnek s Athene közbelépésére megbékélnek Odysseusszal.

Az Odysseia a Homeros nevéhez fűzött másik nagy naív eposz. Magyar fordításai közül fontosabbak: Szabó Istváné (1846), és Kemenes (Kempf) Józsefé (1906, mindakettő hexameterekben) s Baksay Sándornak alexandrínusokban készült fordítása (I—IX. é. 1917.).

A két homéroszi eposz a hőskori görögök életének és erkölcseinek költői, de mégis hű képe. Abban

a világfelfogásban, melyből fakadtak, különösen a nagy józanságnak és szépségnek kultusza uralkodott. Harcos nemesi rend mulattatására készültek, mely előtt jóformán csak egy erény volt: a hősiesség, s melynek szemében azok a boldogok és dicsők, kik minden kívánságukat teljesíthetik. Achilleus a hősiségnek, Odysseus az állhatatos akaratnak és okosságnak ideálja.

5. Vergilius:

Aeneis.

Aeneas Trója pusztulása után isteni parancsra társaival új haza keresésére indul. Hetedik éve bolyonganak már a tengeren. Szenvedéseik hosszú sora sem bírta kiengesztelni Juno haragját, ki most, hogy már közelednek az új hazához, döntő csapást akar rájuk mérni. Kérésére Aeolus rettenetes vihart támaszt, de Neptunus lecsöndesíti a háborgó tengert, s Aeneas megmaradt, kevés számú hajójával Lybia partjára vetődik.

Isteni anyja, Venus, vadásznő képében elvezeti az épülőfélben levő Karthagóba, melynek királynője, a Tyrusból menekült Dido, szívesen fogadja őket. Tiszteletükre fényes lakomát rendez s ezen Cupido Aeneas kis fiának, Ascaniusnak képében szerelmet ébreszt szívében Aeneas iránt. A lakoma végén a királynő arra kéri a hőst, mondja el eddigi viszontagságaikat. Aeneas vérző szívvel eleveníti föl szomorú emlékeiket, viszontagságaik hosszú sorát. Elmondja, hogyan mérte a megsemmisítő csapást Trójára a gaz Sinon csele, hogy' jelent meg neki álmában Hektor szelleme, távozásra intve, hogyan menekült az irtózatos zűrzavarban az Ida-hegyére, mint bolyongott ezer csapás között honkereső útjában társaival egy helyről a másikra, a kétségbeejtő csalódásoknak milyen hosszú sorozatán keresztül hajszolta őket az isteni végzet a csak sejtett új hon felé.

Dido szívében mély részvét és szerelem ébred a sokat szenvedett hős iránt. Szerelmét még erősebbé teszi Juno akarata,

ki a szerelmes nővel tartatja vissza Aeneast céljától. Aeneas egyideig mulatságok között tölti napjait, de Jupiter Mercurius útján figyelmezteti hivatására, s Aeneas titkon útra készülődik. Hiába marasztalja a szerencsétlen Dido. Mercuriusnak ismételt sürgetésére éjjel elvitorlázik, a boldogtalan királynő pedig megátkozván Aeneast és utódait, máglyán emészti el magát.

Aeneast útjában a vihar Siciliába sodorja. Itt halt meg egy évvel előbb atyja, kinek emlékére ünnepi versenyjátékokat rendez. De az engesztelhetetlen Juno majdnem végveszedelembe dönti őket. Bujtogatására a viszontagságokba beleúnt nők felgyújtják a hajókat, négy el is ég, de a többit megmenti Jupiter. Aeneas a nőket és aggokat a szigeten hagyja, Acesta városát alapítván számukra, majd hajóra kel s eljut Itáliába. De mielőtt feladatához fogna, álmában megjelent atyjának tanácsára a cumaei Sibylla kíséretében leszáll az alvilágba. Itt találkozik elhúnyt bajtársaival, látja Dido árnyát, beszél az elysiumi mezőkön atyjával, elvonulnak szeme előtt hosszú sorban dicső utódai, egészen Augustusig.

Visszatérvén a felvilágra, a Tiberis partján köt ki. Latinus király birodalma terül itt el, kinek egyetlen leányát, Laviniát, egy régibb jóslat messze földről érkező fejedelemnek szánta, de anyja, Amata, nem törődvén a jóslattal, a rutulusok deli királyának, Turnusnak, igérte el.

Aeneas követséget küld Latinushoz s befogadását kéri országába. Latinus szívesen teljesíti kérelmét, sőt, megemlékezvén a jóslatról, leánya kezét is felajánlja neki. Juno azonban újabb akadályokat gördít útjokba. Alecto fúria által rábírja Amatát, hogy leányát rejtse el, Turnust pedig arra, hogy keresett ürügy alatt háborút indítson Aeneas ellen. Civódás támad a trójaiak és a latinusok között is, úgyhogy Latinus király kénytelen harcra kelni a jövevények ellen.

Mindkét fél szövetségesek után néz. Aeneas Tiberinus folyamisten tanácsára Evander királytól kér segítséget, ki fiának, Pallasnak, vezetése alatt 400 lovast bocsát rendelkezésére. Isteni anyja Vulcanusszal készíttet számára paizst, melynek vésetei utódainak dicső tetteit ábrázolják.

Míg Aeneas segítség után jár, serege Turnus heves támadásaitól sokat szenved. Két ifjú, Nisus és Euryalus, kik a legnemesebb barátságban élnek, vállalkozik arra, hogy az ellenséges táboron áthatolva, hírt visz Aeneasnak tábora szorongatott helyzetéről. De vitézi kalandjuk balul üt ki, a latin lovasság lekaszabolja őket. Másnap Turnus heves rohamot intéz a trójaiak ellen, behatol táborukba, ott már-már nagy veszedelembe jut, de kivágja magát. Aeneas megérkezik a segítőcsapatokkal, Turnus azonban megrohanja őket s az ifjú Pallast elejti. Aeneas bosszúra siet, Ascanius is kiront a táborból atyja segítségére. Turnus már-már végveszedelemben forog, de Juno megmenti. Aeneas kaszabolja a megfutamodott rutulusokat s többek közt megöli Mesentiust és fiát, Lausust, is.

Aeneas már a latinok fővárosa felé közeleg csapataival. Latinus seregét csüggedés fogja el. Heves szemrehányásokkal illetik Turnust, ki, hogy a további vérontást elkerüljék, párviadalra hívja ki Aeneast. Megkezdődik a viadal, de a rutulusok álnoksága miatt hamarosan abba kell hagyniok. Juno ösztönzésére ugyanis Turnus testvére, a bűbájos Juturna, ráveszi a rutul Tolumniust, hogy nyilát lőjje Aeneasra. Aeneas meg is sebesül, de Venus meggyógyítja sebét. A harc megújul, Aeneas keresi ellenfelét, de Juturnának sikerül őt szeme elől eltávolítani. Aeneas beleúnván Turnus keresésébe a város ellen fordul, mire Amata királyné, látván helyzetük reménytelenségét, öngyilkossá lesz. Turnus, hogy megmentse a várost, végre is kiáll viadalra. Aeneas legyőzi, életének azonban meg akar kegyelmezni; de meglátja rajta Pallas fegyverét s haragra gerjedve, megöli. A királyleány övé lesz, s a sokat szenvedett és csalódott földönfutók új hazára lelnek.

A rómaiak honalapítójáról, Aeneasról, szól e hősköltemény. Hexameteres formában van írva, 12 énekből áll. Rendkívüli hatása volt a későbbi korok eposzköltészetére, köztük a magyar epikára is, különösen Zrínyire (több motivum egyezik náluk) és Vörösmartyra (rhetorikus előadás). Számos magyar fordítása

közül sikerültebbek Baróti Szabó Dávidé, Bécs, 1810 (javítva kiadta Radó Antal, Remekírók képeskönyvtára, 1907) és Barna Ignácé, Budapest, 1890.

Publius Vergilius Marónak (Kr. e. 70—19) e költeményét Augustus politikájának az a törekvése sugallotta, hogy mennél teljesebb mértékben fölélessze a régi nemzeti hagyományokat s mennél erősebb kapcsolattal fűzze magát hozzájuk. Az eposz igazolása akar lenni egyúttal Augustus „isten kegyelméből való" uralkodásának. De Vergilius a legteljesebb mértékben nemzetivé is tudta tenni költeményét, mikor hősében valósággal a római nemzeti erkölcsöt testesítette meg s vezetőgondolatául a római nemzetnek istentől világuralomra rendeltetését tette. Bár élénken emlékeztet Homerosra, még pedig első fele az Odysseiára, a második az Iliasra, mégis kölcsönzéseit jellemzően rómaivá tudja tenni s lépten-nyomon érezteti a nagy költői tehetség jelentkezését.

6. Firdúszi:

Sáh-náme.

A költeményt az az engesztelhetetlen küzdelem foglalja egységbe, melyet a hősi, istenfélő, művelt perzsa faj vív a rokon dinasztiájú Turán istentelen és erőszakos barbárjaival, kiket gonosz divek (démonok) segítenek. Az események sora Gejumerszszel, a párszik Ádámjával, kezdődik, ki bölcs uralmával maga ellen ingerli Ahrimánt, s ez gonosz szellemeket küld megrontására. Utódai mesterségek feltalálásával s a divek leigázásával boldoggá teszik az emberiséget, de egyikük: Dsemsid kevélységével maga ellen hívja a sorsot. Isten irgalma elhagyja népét, s ezer évig a kegyetlen Dahák uralkodik Iránon, iszonyatot iszonyatra halmozva. Végül Dsemsid fia, Feridún, megszabadítja e szörnyetegtől az országot.

Feridún ötszáz éves uralma után három fia közt osztja fel birodalmát, de mivel a legszebb részt a legfiatalabbnak, Iredsnek

juttatja, civódás támad a testvérek közt, s a két idősebb fiú megöli Iredset. Ebből a testvérgyilkosságból sarjad Irán és Turán végzetes küzdelme. Ireds haláláért fia, Minucsér a gyilkosok megölésével bosszút áll, de az ő utódját, Nevzert, meg az egyik megölt nagybátyának, Turnak, unokája, Afrásziáb, öleti meg.

Ezzel kezdődik a századokra terjedő nagy küzdelem, melynek legnagyobb hőse a vitéz Zálnak és a csodálatos szépségű Rudábénak fia: a rettenetes erejű Rusztem, ki rendkívül sok kalandon megy keresztül. Ezek közül legköltőibb a saját fiával, Szuhrábbal, ismeretlenül vívott párharca, melyben Szuhrábot álnokul megöli s csak ezután ismer rá.

Rusztem vitézségével diadalokra segíti a perzsákat s három király uralma alatt végigküzdi Irán legdicsőbb korát. Kej-Kobád alatt szünetel a háború, de ismét kitör, mikor esztelen és nagyratörő utódjának, Kej-Kávusznak fiát, Szijávust, ki atyja haragja elől a turáni udvarba menekült, Afrásziáb hitszegően kivégezteti. Az ádáz küzdelem csak akkor ér véget, mikor a meggyilkolt Szijávus fia, Kej-Khoszrev hatalmába keríti Afrásziábot, anyai nagyatyját, s kivégezteti. Ezzel Khoszrev betöltötte életének és népének nagy feladatát: Turán meglakolt a szörnyű vérontásért.

Egyik utóda, Gustászp, alatt lép fel Zoroaszter próféta, ki miatt ismét kitör a harc Irán és Turán közt. Ennek azonban már nem Rusztem, hanem a sáh fia, Iszfendjár, a legnagyobb hőse, kire saját atyja is féltékennyé lesz s azt a parancsot adja neki, hogy az elaggott Rusztemet megkötözve hozza el az udvarba hűbéri kötelességének teljesítésére. A két hőst rettenetes helyzetbe sodorta ez a parancs. Megható párharcra kelnek s Rusztem elejti ellenfelét, de ő is csakhamar áldozatául esik saját öccse orvtámadásának, ki éles kaszákkal telt verembe csalja. Így végezte dicsőséges életét Irán legnagyobb hőse. Halálával bevégződik népének hőskora is..

Firdúszi (= a paradicsomi; egyéni neve: Abúl-Kászim Manszúr, 936—1020) I. Mahmud szultán megbízásából versekbe foglalta a perzsa nép őskorát és történetét, egészen a Szasszanidák bukásáig (Kr. u.

651). A roppant terjedelmű, 120,000 *mutakárib*-sorból álló költemény két részre oszlik: egyik Irán hőskorát énekli meg, a másik már történeti eseményeket. Címének jelentése: Királyok könyve. Költői egység csak az első részben van, ezért csak azt foglaltuk össze rövid vázlatban. Ez a rész tele van gyönyörű epizódokkal is, melyek közül többet magyarra fordítottak: Erődi Béla, Szilády Áron, Fiók Károly (*Szohrab,* 1888) és Radó Antal, (ez utóbbi három terjedelmesebb részt: *Szíjavus,* 1896, *Zál és Rudabé,* 1897, *Feridún és fiai,* 1902).

Firdúszi két világnézet ütközésének korában élt, mikor egyfelől az erőszakosan terjeszkedő iszlam, másfelől még a régi parszizmus emlékei foglalkoztatják a lelkeket. Ennek nyoma van nagy költeményén is, mely koncepciójában a legteljesebb harmóniában van a perzsák régibb hitének, a dualisztikus istenrendszernek, szellemével (jók küzdelme a rosszak ellen), de alaphangja már az iszlam tanításából sarjad (egyisten-hivés). Költői értéke különösen az I. rész tragikai hangjában, a jellemrajz gazdagságában, előadásának pompájában s hangjának frisseségében van.

7. A Nibelung-ének.

Burgundiában, a rajnamenti Wormsban Dankrat király halála után fia, Gunther, uralkodik. Udvarának fényét öccsein, Gernoton és Giselheren, kívül a hűbéres lovagok nagy serege emeli, kik közt legfélelmesebb a tronjei zord Hagen. De legnagyobb ékessége az udvarnak a király bájos huga: Krimhilda, ki egy baljóslatú álma óta férjhezmenésről hallani sem akar.

Egy ifjú hős érkezik udvarukba azzal a céllal, hogy a büszke Krimhilda szerelmét megnyerje. Szigfrid ez, a niederlandi királyfi, kinek érkezését már megelőzi csodálatos vitézségének híre. Különösen két kalandját emlegették bámulattal. Egyik az, mellyel a Nibelungok kincsét szerezte meg. Nibelung király ha-

lála után ugyanis töméntelen kincse két fiára maradt, de ezek nem tudtak rajta megosztozni. Bírául Szigfridet kérték fel, de nem voltak megelégedve az osztállyal s megtámadták az osztálytevőt. Ez azonban legyőzte őket s a kincset őrző Alberich törpét, kitől láthatatlanná tevő bűvös sapkáját is elragadta. Másik híres kalandja egy sárkánnyal történt, melynek vérében megfürdött, s ez sebezhetlenné tette.

Szigfridet szívesen fogadja Gunther, s miután lovagi játékokban mindenki fölött kitünteti magát és ellenségei ellen megsegíti a királyt, ez neki igéri huga kezét, aki viszonozta a hős szerelmét. De Gunther is nősülni akar s feleségül Izenstein csodálatos erejű királynőjét, Brunhildát, óhajtja, ki kérőit harci versenyre szokta kihíni. Gunther nem bízik magában, tehát a szintén emberfölötti erejű Szigfrid segítségét kéri, ki Brunhilda előtt csakugyan Gunther hűbéresének vallja magát, a versenyekben pedig ködsüvegétől láthatatlanná téve Gunther mellett áll s legyőzi és megnyeri számára Brunhildát. Jutalmául megkapja Krimhilda kezét. Hiába tiltakozik Brunhilda az ellen, hogy sógorasszonya hűbéresüknek legyen feleségévé, s mikor Gunther azzal csitítja, hogy Szigfrid hatalmas király: titkot gyanít a dologban s neheztel férjére, hogy titkolózik előtte.

Szigfrid hazaviszi feleségét s otthon nagy boldogságban élnek. Brunhildát azonban kiváncsisága folyton gyötri, hogy miféle titkot rejtegetett előtte Gunther, azért egyre sürgeti a királyt, hogy Szigfridet rendelje udvarukba hűbéri adójának lerovására. Gunther végre csakugyan meghívja vendégségbe Szigfridet, ki nagy pompával érkezik Wormsba. Kíséretének fénye fölkelti a zord Hagen kincsvágyát. Krimhilda üde, fiatalos szépsége pedig Brunhilda irigységét.

A két nő közt gyakori szóváltás, majd végzetes összeszólalkozás tör ki, mikor templomba menet Brunhilda elsőnek akar belépni azzal a gőgös indokolással, hogy Krimhilda férje csak hűbérese Gunthernek, mire Krimhilda azt veti szemére, hogy az ő férje különb vitéz, s Brunhildát is csak Szigfrid ereje tette királynévá. Brunhilda erre a megszégyenítésre sírva fakad, Krim-

hilda pedig büszkén lépdel be a templomba. Kijövet ismétlődik ez a kínos jelenet, melynek csak a két férj közbelépése vet véget.

A királynék látszólag kibékülnek, de Brunhilda nem tudja feledni szégyenét s bosszút forral. Hagen ajánlkozik is Szigfrid meggyilkolására, mibe végül az erélytelen Gunther király is beleegyezik. Hamis hadüzenetet hírlelnek. Szigfrid készséggel ajánlja föl segítségét Gunthernek, Hagen pedig a férjéért aggódó Krimhildától megtudja, hogy Szigfrid csak a vállán sebhető, hol egy ráeső falevél miatt a sárkányvér nem érte. Mikor már indulásra készen állanak, egy hírnök azt jelenti, hogy az ellenség visszavonult. Harc helyett tehát vadászatra mennek az odeni erdőkbe, s itt Hagen orozva megöli Szigfridet, holttestét Krimhilda küszöbe elé téteti s azt hireszteli, hogy rablók ölték meg a hőst.

Krimhilda nem ad hitelt ennek a hazug hiresztelésnek s gyanújában bizonyossá is válik, mikor a tetemre hívott Hagen kezének érintésére Szigfrid sebéből vér buggyan ki. Szívének nagy szerelme olthatatlan bosszúszomjjá változik, de rejtegeti, s nem tör ki belőle még akkor sem, mikor nászajándékát, a Nibelungok kincsét, a gaz Hagen a Rajnába sűlyeszti, hogy rajta meg ne nyerhesse a burgundok jóindulatát ellenük.

Igy él tizenhárom hosszú esztendeig engesztelhetetlen bosszúvággyal szívében. Ekkor követek érkeznek hozzá Etzel királytól s feleségül kéri meg urok számára. Krimhilda előbb hallani sem akar arról, hogy férjhez menjen, de aztán meggondolja, hogy mint a hunok hatalmas királynéja bosszút állhat Szigfridért s az ajánlatot elfogadja. Színleg békében válik el testvéreitől.

Házassága tizenkettedik évében elérkezettnek látja a bosszú idejét. Meghívja testvéreit uj otthonába, s a király, a hercegek és hűbéres hősök el is indulnak Etzelhez. Már útközben sejtik a rájuk váró veszedelmet a sok kedvezőtlen jelből, s a fogadás alkalmával Detre is óvatosságra inti őket. Hagen tisztán látja sorsukat, de zord daccal néz eléje.

Etzel mit sem gyanít Krimhilda bosszútervéből s a legnagyobb szivességgel és pompával fogadja vendégeit. Az ünnepek

zaját azonban csakhamar szörnyű vérengzés váltja fel. Blödel, Etzel öccse, hogy Krimhildáért bosszút álljon, hunjaival rájuk ront a lakomázó burgundokra. Ő ugyan hamarosan elesik, de a burgundokból is sokat lemészárolnak a hunok. A királyi ebéden résztvevő Hagennek hirüladja a veszedelmet öccse, a „gyors" Dankwart, mire ez Etzel és Krimhilda kis fiának, Ortliebnek, lecsapja fejét. Most már el van vágva a kibékülés útja. A burgundok vitézül küzdenek, még akkor is, mikor rájuk gyújtják az épületet. Iszonyú kínokat állnak ki, tikkasztó szomjukat az elesettek vérével csillapítják, de hatszázan mégis életben maradnak közülök. Másnap tovább folyik az elvadult mészárlás.

Végül Etzel legnagyobb vitéze, Detre, is felháborodik az iszonyatosságokon s párviadalban megsebesíti Hagent és megkötözve a királyné elé viszi, kegyelmet kérve számára. Ezt Krimhilda meg is igéri. Hagenen kívül már csak Gunther van életben a burgundokból. Krimhilda szavát megszegve mindkettejüket fogságba vetteti s Hagentől a börtönben a nibelungok kincsét követeli. Hagen azt feleli követelődzéseire, hogy a titkot esküje tiltja elárulni mindaddig, míg Gunther él. Krimhilda fejét véteti Gunthernek s ezt felmutatja Hagen előtt, mire ez gúnnyal kijelenti, hogy most már csak ő tudja a kincs hollétét, ő pedig soha el nem árulja. Erre Krimhilda dühében kirántja a megkötözött hős kardját s levágja vele Hagen fejét. Az agg Hildebrand nem nézheti ezt a hitszegést és kegyetlenséget, kardot ránt s összevagdalja a királynét. Az egyetemes romlás életben maradt két tanúja: Detre s Etzel „keservesen jajgatni kezd a szörnyű pusztításon, mit a halál mívele."

Ez a világirodalomnak egyik legjelentősebb naív eposza, melyet az 1200. év táján egy osztrák költő szerkesztett művészi egésszé a gazdag germán hősmonda-költészetnek egy nagyobb csoportjából: a Nibelungok mondaköréből.*) A költemény *Nibelung-*

*) A Nibelungok: Niflung királynak, a „homály fiá"-nak utódai, mesés törpe nemzetség, a Nibelungenhort nevű roppant kincs birtokosai. Mikor Szigfrid ezt elragadja tőlük: reá és kísérőire száll a Nibelung-név, majd halála után a burgundokra.

strófák-ban van írva s 39 „kaland"-ból áll. Jelentékeny hatása volt irodalmunkban Arany János *Buda halálára*, különösen cselekvényének drámaisága tekintetében, amin főként azt kell értenünk, hogy hősei többnyire saját akaratukból cselekesznek (tehát nagy általánosságban nem végzetszerűek), s az események mind közrehatnak a katasztrófa előidézésére. Magyarra Szász Károly fordította 1868-ban.

A költemény világnézetében két elem vegyül: a régi hősmondák pogány szelleme s a költő keresztény felfogása. A kettőt költői harmóniába kapcsolja a hős főszenvedélye: a kérlelhetetlen bosszúvágy, melyet a legnemesebb hűség sugall. A középkor előtt, mely legnagyobb erénynek a hűséget tartotta, az tette költőivé Krimhildának iszonyúan vad bosszúját, hogy ura emlékéhez való hűsége ösztönözte rá. Különben a költeményt főként szerkezetének egysége, a cselekvény fejlesztésének következetessége, a lelkiállapotoknak művészi festése s előadásának nagy határozottsága teszik kiválóvá.

8. Mondakörök.

A naiv eposzok mondakörökből keletkeztek. De nem minden mondakör juthatott el a fejlődésnek e végső pontjáig, hol egy költői tehetséggel megáldott gyűjtő egységes kompozícióba foglalta össze a mondakör egyes részeit. E fejlődésükben megakadt, naiv eposzokká nem alakult mondakörök közül különösen fontosabbak: az Arthur-, Karoling- és Cid-mondakör.

a) Az Arthur-mondakör.

A mondakör középpontja Arthur király, a hősiség, lovagiság példaképe, ki híres kardjával, az Excaliburral, diadalmas csatákat küzd végig, majd a béke áldásait terjeszti népe közt.

Feleségével, a gyönyörű Ginevrával, Kaerleonban trónol, s fényes udvarában lovagok és hölgyek egész koszorúja szolgál az erénynek és becsületnek. A lovagok közül a tizenkét legnemesebb a királlyal együtt az *Asztalkört* alkotta s mint a lovagi erény őreinek, az ártatlanság védőinek, az igazság bajnokainak kötelességük volt járni szerte a világban, védeni a gyengéket, megalázni az elbizakodottakat és megszabadítani az elbűvölteket. Főként a három legnagyobb hős, Parzival, Tristan és Lancelot (e. Lañszló), körül képződtek terjedelmes és változatos mondák. Az ő tetteiken kívül különösen Merlin varázsló csodálatos dolgai foglalnak el jelentékeny helyet a mondakörben, melyet eszmei egységbe a *szt. Grál*-monda kapcsol.

A szent Grál az az edény, melyből Krisztus az utolsó vacsorán a kenyeret kiosztotta tanítványainak, s melyben kihulló vérét arimathi József fölfogta. Ez vándorlásában egy britanniai szerzetházra bízta a csodálatos, egyetlen drágakőből álló edényt, melynek látása az életnek minden feltételét megadja; de a világ bűnei miatt a Grál eltünt, visszavándorolt keletre. Merlin ezért azt tanácsolta Arthur királynak, hogy alapítsa meg legkegyesebb életű s legderekabb tizenkét vitézével az Asztalkört, hogy Istennek tetsző életük jutalmául az elveszett kincset ismét visszaszerezzék a világnak. De hiába tölti el e lovagok szívét szent buzgóság, emberek ők is, bűnök és szenvedélyek ostromainak kitéve, vétenek ők is a szent élet parancsai ellen s ezért nem is találhatják föl ők sem az eltünt kincset.

A Kerekasztal lovagkörének egyik legkiválóbb daliája **Parzival.** Atyját, Gahmuretet, szilaj vére lovagi kalandokra hajtotta s végül is nemeslelkűségének esett áldozatul. Anyja, Herzeloide, hogy fiát a lovagi élet veszedelmeitől megóvja, egy rengetegbe vonul. A fiú itt növekedik. Homályos, megmagyarázhatlan vágy él lelkében, és mikor egyszer négy kóbor lovaggal találkozik, isteneknek tartja őket, leborul előttük. Mikor megtudja, hogy lovagok, amilyen az ő atyja is volt, nincs nyugta többé az erdő magányában. Anyja, hogy megmentse, zsákvászonból és borjúbőrből varr neki ruhát, azt vélvén, hogy a fiú, ha ruhája miatt bolondnak tartják s kinevetik, majd visszatér. Parzival

elindul, s mikor eltűnik anyja szeme elől, Herzeloide szíve fájdalmában meghasad.

A félszeg, de páratlan szépségű ifjú eljut Arthur udvarába s itt Ithert, a „vörös lovag"-ot, legyőzi és jutalmul fölveszik a lovagi körbe. Majd legyőzött ellenfele fegyverzetében kalandokra indul s Brobarzban megmenti a szorongatott királynőt, Kondwiramurt, tolakodó kérőjétől, megnyeri szerelmét s nőül veszi. De nem tud pihenni, anyját is szeretné fölkeresni. Utra kel tehát.

Egy este titokzatos várba ér. A nagy terem csodálatos fényben ragyog, közepén aranyasztal körül lovagok ülnek, majd egy gyönyörű lány tündöklő drágakövet tesz a várúr elé, ki egy nyugvóágyon nehéz sebtől aléltan, halálsápadtan fekszik. Parzival mellette foglal helyet s álmélkodva látja, hogy egy apród vértől csepegő lándzsát hordoz körül a teremben s nagy jajgatás, zokogás hallszik. Majd a lakoma kezdődik, s ki mit kíván, azonnal tányérján és kelyhében találja. Parzival mindent lát, de semmit sem kérdez. Majd ágyához kisérik s elalszik. Reggel amint felébred, puszta, kihalt az egész vár; csak egy apróddal találkozik, aki szemrehányással illeti a miatt, hog nem kérdezősködött a látottak felől, mert ezzel enyhítette volna a beteg király fájdalmát s nagy tisztességet nyert volna. Semmi kétsége most már, hogy a szent Grál volt az a drágakő, melyet látott s eltökéli, hogy keresésére indul, s míg föl nem találja, megfosztja magát az életnek minden örömétől.

Négy évig bujdosik kétségbeesetten, Istenről is egészen elfeledkezve, sőt föl-föllázadva ellene, amiért nem bánt vele érdeméhez és hűségéhez méltóan. Végül nagybátyjának, Trevrizent remetének, kunyhójába vetődik, ki elmondja neki, hogy a beteg király, kit látott: nagybátyja, Anfortas, a Grál-király. Ez megfeledkezett egyszer magáról s bűnbe esvén, mérgezett lándzsától ütött sebben fekszik s csak akkor gyógyul meg, ha egy érdemes lovag a Grál-várba vetődik s fölszólítás nélkül tudakozódik a király baja felől.

Parzival szégyentől és bánattól gyötörve bevallja, hogy ő volt a Grál-várban, de elmulasztotta a kérdezősködést s alázattal szívében, de bátran indul második nagy útjára. Megtudja, hogy

a szentség keleten, messze világrészben van. Sok töredelem után elér oda, hova a Grál titkos szava hívja. Most már hősi önmegtagadásával, hitével és hűséges szerelmével méltó rá, hogy megtalálja a szent kincset s üdvösségét, melyet ifjúi gondatlanságában eljátszott, s mely felől bujdosásaiban kétségbeesett. Megint a kastélyba ér, látja mindazt, amit előbb látott s kérdezősködésével megszabadítja nagybátyját kínjaitól s Grál-királlyá lesz. Majd fölleli feleségét s fiát, Lohengrint, és velök örül az életnek, melynek koronáját hűségével megnyerte. (A monda e részének leghíresebb földolgozása a német Wolfram von Eschenbach-é, a XIII. sz. elejéről).

Parzival utódjául a Grál-királyságban fia, *Lohengrin,* a „hattyús lovag", következik. Ez megszabadítja Elza brabanti hercegnőt, mikor Telramund lovag meg akarja fosztani birodalmától, s feleségül nyeri. Feleségének esküvel kell fogadnia, hogy nem kérdezősködik Lohengrin származása felől, s mikor brabanti Elza megszegi esküjét, megjelen a hattyú, mely férje csónakát Brabantba vonta s visszaviszi a hőst a Grál-várba.

Arthur udvarának másik híres lovagja, **Tristan,** már gyermekkorában árvaságra jutott s atyjának hű lovásza nevelte a középkori lovag valódi példaképévé. Egy alkalommal tengeri rablók ragadják el s Kurneval partján teszik ki, hol nagybátyja, az agg, zord Marke, uralkodik Irország hűbéreseként. Itt találkozik nevelőatyjával, kitől megtudja származását, s a király örömmel köszönti benne rokonát.

Egy alkalommal az ir király a hűbéradót rendkívül fölháborító formában követeli Markétól s csak úgy hajlandó elengedni, hogyha követével, az óriás Morolddal, viadalt áll népéből valaki. Tristan vállalkozik s kemény viadalban legyőzi az óriást, de ő is megsebesül. Morold kardja mérgezett volt, melynek ellenszerét csak az ir királyné, Isolde, ismeri. Tristan szegény vándordalnoknak öltözve át is kel Irlandba s itt szép dalai révén annyira megkedvelteti magát a királynéval, hogy ez meggyógyítja. Ezután visszatér Kurnevalba.

Otthon irigyei, látván, hogy nem veszett el, Markét arra bírják rá, hogy nősüljön meg. Az agg király választása az ir

királylányra, Isoldéra, esik s kérőjeül Tristant küldi el. Irországot akkor épen egy irtózatos sárkány pusztította. Tristan ezt legyőzi s aztán megkéri Isolde kezét Marke részére. A szülők oda is igérik, de az anya aggódik, hogy lánya nem lesz boldog az agg Marke mellett, azért bűvös szerelmi italt készít, melynek az a hatása, hogy akik belőle isznak, megszeretik egymást lebírhatatlan szenvedéllyel. Útközben mit sem sejtve Tristan is, Isolde is iszik az italból s olthatatlan szerelmi láng éled szívükben.

Az agg Marke nem gyanít semmit, vakon bízik feleségében is, Tristanban is, de végül Tristan megúnja a hazug és bűnös viszonyukat s távozik az udvarból. Sok kaland után eljut Arundel hercegségbe s itt nőül nyeri a herceg lányát, a fehér kezű Isoldét. Szíve azonban nem tudja feledni az első Isoldét; fásultan, kedvetlenül él. Végre, mikor egy mérgezett nyíl éri, érte küld az irországi Isoldeért, mert egyedül ez tudná meggyógyítani. Meghagyja, hogyha érkezik a királyné, hajóján fehér lobogóval jelezzék ezt, ha nem: fekete vitorlát húzzanak az árbocra. Isolde jő, de Tristan felesége féltékenységből és bosszúból azt jelenti, hogy a közelgő hajón fekete vitorla van. Tristan sebe a fájdalmas fölindulástól felszakad, s az érkező Isolde halva rogy holt kedvese tetemére. Megérkezik az öreg Marke király is, megbocsát a sokat szenvedett szerelmesek emlékének, közös sírba temetteti őket, sírjukra rózsát és szőlőt ültet, s ezek ágai elválaszthatlanul fonódnak össze. (A monda e részének földolgozásai közül igen nagy művészi értékű Gottfried von Strassburgé, 1210. körülről).

A Kerekasztalnak **Lancelot** a legnagyobb hírű lovagja. Tündér anyja, a Tó asszonya, bűvös erővel áldotta meg, mellyel mindenkit meg tud nyerni. Boldogtalanná tett hölgyek könnye és sóhaja kíséri útján. Közülök különösen a mélyérzésű Helén sorsa kelt nagy részvétet bennünk. Lancelot végül kóbor lovagként Arthur udvarába jut. Itt szenvedélyes, mély szerelem ébred lelkében a királyné, Ginevra, iránt. Hosszú ideig tart e bűnös viszony, mellyel urát és jóltevőjét megcsalja, míg végül kitudódik s a bűnösök zárdában vezekelnek vétkükért.

Arthur belátja, hogy hiábavaló volt életének nemes idealizmusa, legjobbjai is hűtlenek voltak hozzá és ideáljához, s az emberi gyarlóság miatt soha el nem nyerhetik az emberiség számára a tiszta élet jutalmát, az üdv teljességét: a szent Grált. Az a dicsőséges világ, melynek középpontja Arthur, elsötétedik, s maga a király is betelik az élettel, szíve e nagy csalódást nem éli túl.

A középkori lovagi szellem, mely egyrészt a keresztény vallásosságból, másrészt a női szépség és gyöngédség kultuszából fejlődött, legteljesebb kifejezésre a breton mondakörben jutott. E mondák mitikus magva még a pogány korból való, s bennük Arthur mint ősi kelta fejedelem jelenik meg előttünk. Később a kereszténység befolyására megváltozik a monda, s Arthur mint a kereszténység bajnoka, a lovagi szellem legideálisabb megtestesítője szerepel benne. A monda, mely tehát kelta hagyományokban gyökerezik, de nagyrészében a frank szellem alkotása, évszázadokon át teljesedett, gyarapodott s rendkívül népszerű volt nemcsak az angoloknál, hanem a frankoknál és germánoknál is. Fejlődése nem jutott addig, hogy egy hatalmas költői tehetség egységes alkotásba foglalta volna, de a műköltészetnek mindig gazdag anyagot szolgáltatott, egészen a legújabb korig kíváló költői alkotásokat sugallván. Először Chrestien de Troyes (e. Krétyieñ dö Troá) XII. századi frank költő szedte krónikába a mondákat, melyek aztán az ő közvetítésével honosodtak meg Európában. Az egész mondakört földolgozta Tennyson (e. Teniz'n) Alfréd *Király-idilljei*ben (1858., magyarra fordította Szász Károly, 1875). Wagner Rikhárd is több zene-drámájának tárgyát e mondakörből merítette.

b) A Karoling-mondakörből:

A Roland-ének.

Az ének tárgya Roland hősi halála. Nagy Károly diadalmas háborút visel Spanyolországban a pogány mórok ellen. Már csak Zaragoza meghódítatlan. Ennek fejedelme, Marsilia, békét kér azzal az igérettel, hogy a következő évben Aachenben meghódol a császár előtt és megkeresztelkedik. Roland tisztán látja, hogy a mór csak haladékot akar nyerni, ezért ő ellenzi a békét. Rosszindulatú mostohaatyja, Ganelon, e miatt igaztalan gyanakvást vet szemére; Roland sértően válaszol s ezzel halálos bosszúra ingerli maga ellen Ganelont.

A császár kedvező feleletét Ganelon viszi hírül a móroknak s árulásra szövetkezik Marsiliával. Rábeszéli Nagy Károlyt, hogy seregének hátvédeül hagyja Rolandot, a mórokat pedig felbíztatja, hogy bátran megtámadhatják az utóhadat. A Pyrenék bércei közt, a roncesvallesi (roñszváli) szorosban csakugyan meg is támadja a százezer főnyi mór sereg Roland húszezernyi hadát. Roland csodálatos elszántsággal küzd a pogányság ellen, de mindhiába. A császár, mikor elváltak, lelkére kötötte, hogy ha bajba kerül, fújjon belé Olifant nevű híres kürtjébe, s ő segítségére siet. Büszkesége azonban ettől visszatartja mindaddig, míg azt nem látja, hogy nincs menekvés.

Turpin érsek megáldoztatja a reménytelenül, de elszántan küzdő sereget, mely mind egy szálig elhull. Roland végre megszólaltatja kürtjét, oly kétségbeesett erővel, hogy a császár harminc mérföldnyi távolságból meghallja s visszafordul. Amint közeledtét észreveszik a pogányok, megfutamodnak. A harctéren csak Turpin és Roland él még, de ők is halálos sebben vonaglanak. Amint Roland holtan látja a sok derék leventét, iszonyú fájdalmában sírva fakad, majd ájultan roskad össze. Mikor magához tér, halála előtt még el akarja törni híres kardját, a Durandalt, hogy ne kerüljön ellenségei kezébe; de hiába paskolja a sziklához, a kard nem törik el. Egy fenyőfa alá vánszorog, kardjára s kürtjére fekteti fejét, lelkét Istennek ajánlja s így néz szemébe a halálnak.

A vitézek mind elnyerik a mártír-koronát, s lelküket Isten angyalai az Úr trónja elé viszik. A császár az áruló Ganelont fölnégyelteti, Zaragozát beveszi s a pogányokat kényszeríti a keresztség fölvételére.

E mondák középpontja Nagy Károly császár, a hatalmas hódító s a kereszténység buzgó istápolója. — A mondák legnagyobb része az ő hűbéreseinek, paladínjainak hőstetteit mondja el. Az ilyen tárgyú s énekelve előadott verses mondákat a franciák *Chansons de gestes*-nek (sanzóñ dö zseszt, hőstettekről szóló énekek) nevezték. Ezek közt legfontosabb a Roland-ének, mely Nagy Károlynak unokaöccséről s legvitézebb paladínjáról szól. A XI. század végén írta egy ismeretlen énekes a Rolandról elterjedt hősdalok nyomán, de a következő századok folyamán a költeményt többször átdolgozhatták, s így a hősdal annyira kiteljesedett, hogy eposznak is tekinthető, mely a középkori léleknek különösen hősiségéről nyújt költői képet s ezt a hősiséget már nemes eszmények: a hit és haza szolgálatában mutatja be. A Karoling-mondakörhöz fűződik Ariosto eposza is.

c) A Cid-románckör.

Az agg Diego Lainezt (Lajnész) mély szomorúság epeszti, mert a gőgös Gomez de Gormaz (Gomész de Gormász) gróf büszkeségében megalázta, s ő aggkora miatt nem tud elégtételt venni. Fiaitól várja ezt, de előbb próbára teszi őket. A két öregebb nyugodtan tűri kezének összekötözését; de a legifjabb, Rodrigo, indulatosan támad atyjára. Ennek elpanaszolja sérelmét, s Rodrigo csakugyan véres bosszút áll atyja bántalmazóján.

Az atya Fernando király elé járul hűbéreseivel együtt kézcsókra. Velük megy Rodrigo is; nyersen és kötekedve felel-get mindenkinek, sőt a királytól is haragos szóváltással válik el. A királynak mégis megtetszik, s hiába követeli tőle Gormaz leánya, Ximena (Khiména), atyja gyilkosának halálát. Nemsokára

ismét megjelenik Ximena a király előtt s elpanaszolván, mily kihívóan viselkedik vele szemben Rodrigo, azt kéri a királytól, adja őt férjeül, hogy az fordítsa vígra sorsát, ki megbúsította. A király maga elé idézi Rodrigót s gazdag ajándékokkal összeházasítja Ximenával.

A fényes menyegző után Rodrigo zarándokútra kel s egy bélpoklos iránt nagy emberséget tanusít. Éjjel megjelenik álmában Szent Lázár s közli vele, hogy ő volt a beteg, kit oly jóságosan ápolt, s megjósolja neki, hogy győzhetetlen lesz, s nagy dicsőség övezi majd nevét. Hamarosan harcokba sodródik a mórok ellen, e harcokban nyeri Cid (Szíd = Úr) nevét. Sőt a pápa és a német császár ellen is vitézkedik királyáért, kitől ezek adót követelnek. Miután hadaikat megveri, elkíséri királyát Rómába s ott nyers fellépésével tisztességadásra kényszeríti előtte a hatalmas fejedelmeket.

Fernando király halálos ágyán felosztja birodalmát gyermekei közt; de egyikük, Sancho (Szancsó), mindjárt atyjuk halála után háborút indít testvérei ellen. Cid jobb meggyőződése ellenére teljesíti hűbéri kötelességét az esküszegő király oldalán. Minden testvértől elragadták már örökségét, csak Urraca (Urraka) királyleány erős vára, Zamora (Számóra), áll még ellen. A király Cidet bízza meg, hogy szólítsa föl megadásra a várat. A királyleány, ki titkolt, mély szerelmet érez a hős iránt, szemrehányásokat tesz neki, s erre ő szótlanúl visszafordul. A király árulással gyanusítja s száműzi; de mikor sehogy sem boldogul az erős várral, visszahívja. Cid most is óvja, kéri, hogy hagyja abba a jogtalan harcot testvére ellen, ám a király nem hallgat rá s elvakultságában áldozatává lesz egy zamorai vitéz orgyilkosságának.

Urraca visszahívatja elmenekült testvérét, Alfonsót. Mielőtt trónra lépne, borzalmas esküt kell tennie, hogy nem volt része Sancho megölésében. Az eskü átvételére Cid vállalkozik, e miatt a király megneheztel rá s száműzi. Hamarosan visszahívja ugyan, de az udvari cselszövények ismét kiviszik száműzetését s birtokaitól való megfosztását. Ciddel együtt távozik háromszáz lovagja is; felszentelteti zászlaját és fegyvereiket s megesküszik, hogy az Istenért, hazáért és becsületért fog harcolni. A király a

legnagyobb elismeréssel nyilatkozik a harcra induló hősről s bánja, hogy megsértette.

Cid nagy győzelmeket arat a mórokon, több várukat elfoglalja, köztük az erős Valenciát (Valenszia), melyet hatalmas támadások ellen is megvéd, sőt tömérdek zsákmánynak jut birtokába. A királyt, ki szemrehányásokat tesz neki a szövetséges mór fejedelmek megtámadása miatt, gazdag ajándékokkal kiengeszteli s urának ismeri el. Két leányát két grófi testvér veszi nőül, de a grófok megijednek Cid szelidített oroszlánjától, s mikor e miatt Cid kineveti őket, gyalázatosan bánnak feleségükkel. A király teljes elégtételt szolgáltat a hősnek, de vejei alávaló tettének emléke mégis egész életére komorrá és szótlanná teszi Cidet.

Igen elöregedvén, még egyszer diadalmasan megvédelmezi várát, aztán temetéséről rendelkezik. Meghagyja, hogy halálát a mórok előtt titkolják el, gyászének helyett harci zene harsogjon, holttetemét pedig bebalzsamozva s fegyverbe öltöztetve ültessék kedves lovára s úgy vigyék a cardeñai (kardényai) székesegyházba. Útközben a mórok megtámadják a menetet, de Cid láttára rémülten megfutamodnak, s így a hős még holta után is diadalt nyer rajtuk. A fényes temetési ünnep végeztével a székesegyház oltára mellé ültetik pompás székre Cidet, hol a hős még tíz évig ült híres kardjával, a Tizonával (Tiszóna) kezében, úgy, mintha csak élt volna.

E románcok hőse a XI. sz.-ban élt, Spanyolország történetének egyik legfényesebb korában. Rodrigo Diaz de Bivar (Diász de Vivár) kegyetlen és vitéz kalandor volt, de az alakja köré hamarosan és nagy gazdagsággal szövődő mondák a becsület, vallásosság és lovagiasság mintaképét dicsőítik benne, ki életének főcélját a kereszténység védelmében s hazája felszabadításában látja. Róla szól a legrégibb spanyol hősköltemény, a *Poema del Cid* (Cid-dal, XII. sz.) is. Költői szempontból értékesebb az a sok románc, — részben népdalok, részben műköltészeti termékek, — melyek Cid alakja körül négy századon át kelet-

keztek. Közülök többet magy. ford. Thaly Kálmán és Győry Vilmos; a románc-kör legfontosabb darabjait Beksics Gusztáv: *Cid:* Spanyol románcok, 1886. Leghíresebb költői átdolgozásuk Herderé (1744—1803): *Der Cid* (1805), mely egységes alkotássá kerekíti ki a románcok-nyújtotta anyagot.

9. Dante:

Divina Commedia.

1. *A pokol* A költő „az ember-élet útjának felén" nagypéntek éjjelén sűrű vadon erdőben tévelyeg. Egy meredek hegyoldalra kapaszkodó út vezethetné ki, de azt három félelmes fenevad állja el. Csüggedten már-már visszafordul, midőn megjelenik előtte Vergilius árnya, kit a költőnek megdicsőült ifjúkori eszményképe, Beatrice (Beatrícse), küldött eltévelyedett szerelmesének megmentésére. Vergilius vezetőjéül ajánlkozik a költőnek, de nem a meredek hegyi úton, hanem az alvilágon keresztül.

Eljutnak együtt a pokol tornácába. A pokol óriás kúpalakú tölcsér, melynek szája a föld felszíne alatt terül el, csúcsa pedig a föld középpontjáig ér. Ennek a tölcsérnek oldalain vannak folyton kisebbedő köröket alkotó párkányzatokon elhelyezve a bűnösöknek egyes csoportjai. Minél mélyebb a kör, annál nagyobb bűnösöktől népes. Kilenc ilyen körre oszlik a pokol. Több híres bűnös maga mondja el Danténak élete egy-egy eseményét. Az előtornácban a közönbösek vannak, kik sem jók, sem rosszak nem voltak. Az első körben, a limbusban, a nemesebb pogány lelkek lakoznak, kiknek bűnhődése csak abban áll, hogy teljesülhetetlen vágy él lelkükben a mennyei üdvösség után; a második körben a szerelem vétkesei szenvednek (Francesca da Rimini !), a harmadikban a tobzódók, a negyedikben a fösvények és pazarlók, az ötödikben a haragosak és dühöngők, a hatodikban az eretnekek, a hetedikben az Isten, maguk és embertársaik ellen erőszaktevők, a nyolcadik kör tíz bűntömlőjében a

vétkesek sokféle fajtája közt főként a csalók, tolvajok, hamis tanácsadók, a kilencedik körben az árulók (Ugolino!). Mindannyiuknak borzalmas a büntetésük. A pokol fenekén ül a háromfejű Lucifer s középső szájában Judást, a két szélsőben Cassiust és Brutust marcangolja. Vergilius Lucifer tagjaiba kapaszkodik s Dantét nyakába vevén, végigmászik az óriás lábán. Így Dante és Vergilius a földgömb másik felén ismét a szabad ég alá jut, a purgatórium szigetének partjára.

2. *A purgatórium.* A purgatórium a pokollal átellenben az Oceánból emelkedik ki. *A Purgatórium hegye* csonkakúp alakjában nyúlik ég felé, oldalán tíz, lépcsőzetesen emelkedő párkánnyal, tetején egy bájos kerttel. A nagy út vándorai először a purgatórium őrével, uticai Catóval, találkoznak, majd az antepurgatóriumba jutnak, hol a gyónás nélkül elhaltak és nagy kötelességet mulasztók tartózkodnak. Itt Dante elalszik s álmában Lucia, a megvilágosító égi kegyelem személyesítője, karjaiban felviszi a purgatórium kapujához, mely megnyílik előttük. Itt sorra járják a hét főbűn vezeklőinek csoportjait. Majd elérkeznek a purgatórium fensíkjára, a földi paradicsomba, mely már az éginek küszöbe.

Itt Vergilius tudtára adja Danténak, hogy nem vezetheti tovább s addig, míg Beatrice üdvözült szelleme veheti át tisztét, Matilda, az egyházi szolgálat jelképezője, veszi át vezetését. Két patak folyik mellettük: a Léthe, melynek vizétől a lélek feledi bűnét s az Eunoé, melynek habjaiból jótetteinek boldogító emlékét issza. A másik parton a mennyei lelkeknek csodálatos szépségű diadalmenetét látja, köztük Beatricét is, de nem közelíthet hozzá, míg bűneitől meg nem tisztul. Iszik az Eunoé vizéből s megfürdik a Léthében, melynek habjaiból újjászületve lép ki, „fölszállni képesen a csillagokhoz".

3. *A paradicsom.* Dante paradicsoma a hét bolygóból áll, melyek fölött az állócsillagok ege s „a kristályos ég" domborul. Valamennyit az Empyreum foglalja magába s e fölött trónol a kilenc angyalkörtől övezett istenség. A kilenc égkörön élnek mennyei boldogságban az üdvözültek s lakóhelyük annál fényе-

sebb, minél közelebb esik az istenséghez. Dante Beatrice vezetése mellett először a holdba jut, hol azoknak lelke van, kiket szent fogadalmuk beváltásában erőszak gátolt meg. A Merkur lakói azok, kik dicsőségvágyból nagy tetteket vittek véghez, a Vénusz csillagán azok laknak, kik szeretetből voltak jók, a Nap lakói egyházi atyák, aszkéták, jámbor rendalapítók, a Marson a vértanúk és keresztes vitézek, a Jupiteren az igazságosak, a Saturnuson a szent bölcselkedők élnek. Innen az állócsillagok egébe röpül fel a költő, s itt Krisztus diadalmenetét látja. Az égi seregben ott van szűz Mária is, kit Gábor angyal megkoronáz. Az egész mennyei sereg dicsőíti a szent Szüzet, ki ezután fölemelkedik az Empyreum felé.

Dante is fölszáll a kilencedik égbe, hol egy ragyogó fényességű pont látszik s körülötte kilenc tűzkör forog. Beatrice fölvilágosítja, hogy a tűzpont az istenség, a körülötte forgó tűzkörök pedig az angyalok karai. Végre eljutnak az Empyreumba, hol a legmagasabb üdv vár a költőre: láthatja a mennyei fényrózsát, melynek szirmait az üdvözültek lelke alkotja. Dante a csodálatos jelenség magyarázatát Beatricétől akarja kérdezni, de ez eltünt mellőle, hogy elfoglalja helyét a fényrózsában, honnan még egy nyájas mosolyt vet védettjére. Helyette szt. Bernát lép a költőhöz s a boldogságos Szűzhöz imádkozik, hogy engedje látnia Danténak a fényességek fényességét: az istenséget. Az ima meghallgatásra talál, s a költő szeme megpillanthatja a legnagyobb titkot: a szentháromságot. Nem foghatja föl értelme, de szíve megnyugszik hitében s lelkét a legmélyebb szeretet tölti el, az, a „mely mozgat napot és minden csillagot".

A legkitünőbb kath. vallásos eposz. Maga Dante Alighieri (1265—1321) *Commedia*nak nevezi, bár nem színmű. Erre vonatkozólag tudnunk kell, hogy ő a tragikussal ellentétben komikusnak nevezett minden olyan cselekvényt, melynek nincs szomorú vége. A *Commedia* szó tehát az ő poétikai terminológiája szerint viszontagsággal kezdődő s jól végződő költői elbeszélést jelent. A *divina* (isteni) jelzőt csak az utó-

kor tette a cím elé csodálata kifejezéséül. A költemény 100, terzinákban írt énekből s három nagy részből áll: *Pokol* (34 ének), *Purgatorium* (33 ének) és *Paradicsom* (33 ének). Magyar fordítása Szász Károlytól való (1885, 1891, 1899). Újabban Babits Mihály fordítja *(Pokol* 1913, *Purgatorium* 1920).

A költemény telve van allegóriákkal és szimbolikus vonatkozásokkal s rendkívül nehéz olvasmány, de megértve a költői szépségeknek csodálatosan gazdag kincsesbányája. (Olv. Aranynak *Dante*ról írt gyógyörű versét!). Művészi jelességein kívül az egyetemes irodalomban a legteljesebb világképet nyújtja, melyben egy nagyszerű költői egyéniség erkölcsi fölfogásán áttükrözve ott látjuk az egész középkort minden vonatkozásában. Nagy részében komor, fenséges látomány, a középkori vizióköltészetnek legművészibb terméke. Dantéról Péterfy Jenő írt egy szép írói arcképet, 1886. (Összegyűjtött munkái II. k.), magyarországi vonatkozásait Kaposi József állította össze: *Dante Magyarországon,* 1911.

10. Ariosto:

Az őrjöngő Lóránt.

A rendkívül szétágazó, kalandok hosszú sorából álló cselekvény középpontja Nagy Károly hadjárata a szaracénok ellen. Az ő táborában tartózkodik a katáji khán szépséges leánya, Angelica (Andzsélika) is, azzal a céllal, hogy a kiváló keresztény lovagokat elvonja a harctól. Csakugyan bele is szeret Nagy Károlynak két legvitézebb palatinusa: Lóránt és Rináld, s mikor Angelica elmenekült, ezek keresésére indulnak.

Sok kalandon mennek keresztül. Rináld hamarosan visszakerül Párizsba, honnan a császár parancsa Britanniába rendeli segítséget kérni. Egy tengeri vihar Skóciába veti, hol megmenti a máglyahaláltól a királynak ártatlanul vádolt leányát, a szép

Ginevrát. Lóránt Antwerpenbe vetődik el s kiszabadítja kétségbeesett helyzetéből a hollandi gróf leányát, Olimpiát, majd a galiciai királykisasszonyt, Izabellát, menti ki rabló-kezekből s vezeti el sok kalandon keresztül vőlegényéhez, Zerbin skót herceghez.

Rináld és Lóránt kalandjai összeszövődnek az eposz másik két főalakjának: Bradamanténak, Rináld hugának, és a pogány Róger hercegnek kalandjaival, kik el vannak választva egymástól s tömérdek viszontagságon át folyton keresik egymást. Rógert Atlasz bűvész, hogy a korai haláltól megóvja, egy bűvös kastélyba zárta, honnan Bradamante kiszabadítja, de a viszontlátás öröme nem tart sokáig, mert Róger vigyázatlanul ráül a bűvész szárnyas lovára, s ez eltűnik vele. Egy Alcina nevű bűvésznő szigetére kerül s itt asszonyos elpuhultságban tölti napjait. Innen is kiszabadítja Bradamante, de ismét elszakadnak egymástól.

Mikor már úgy látszik, hogy sorsuk jóra fordul, Bradamante szülei gördítenek akadályt boldogságuk elé, mert Leó görög hercegnek igérték leányukat. Róger elkeseredésében Konstantinápoly felé indul, hogy megölje vetélytársát. Utjában a görögök fogságába kerül, honnan a lovagias Leó herceg szabadítja ki. Róger életét és vérét ajánlja fel neki hálából. Ezt csakhamar igénybe is veszi Leó.

Bradamante ugyanis kieszközölte a császártól, hogy keze azé legyen, aki párviadalban legyőzi őt. Leó nem bízik erejében s Rógert kéri föl, hogy vívjon meg helyette. Rógerben diadalmaskodik szerelmén a hála, győzelmet arat Leó ruházatában a viadalon, s a császár Leónak ítéli Bradamante kezét. Róger bánatában világgá bujdosik, de végre rátalál Leó s nagylelkű önfeláldozásától meghatva, ő maga kéri meg a császártól Bradamante kezét Róger számára. Végre egymáséi lehetnek s tőlük származik le az Esték híres családja, éppen akiknek dicsőségét akarta megénekelni költeményében Ariosto.

Míg Lóránt Angelicát keresi, a pogányság erősen készül Párizs ostromára. A pogányok közül különösen két levente válik ki: az algiri Rodomonte és a tatár Mandrikárd. Az ostrom köz-

ben Rodomonte menyasszonyát, Doralicét, a granadai király leányát, elrabolja Mandrikárd. Rodomonte utánuk ered, sok kalandon megy keresztül, végre is Doralice kijelenti, hogy Mandrikárdnak nyújtja kezét. Az elkeseredett vad Rodomontének Izabella vetődik útjába, ki a Mandrikárdtól elejtett Zerbin halála után egy provencei (prováñszi) kolostorba akar térni; de amint látja, hogy nincs szabadulása Rodomontétól, a halálba menekül a durva pogány elől. Rodomonte vezeklésül gyönyörű síremléket állít neki, melyre minden arra járó lovag köteles fegyverzetét hódolata jeléül felakasztani.

Erre jár Lóránt is, de eszét vesztve, szerelmi bánatában őrjöngve. Meghallotta ugyanis, hogy Angelica Dardinell királynak szép fiatal csatlósába, Medórba, szerelmes, járt is abban a ligetben, hol minden fába nevük volt bevésve, hol minden az ő boldogságukról s az ő boldogtalanságáról beszélt. Őrjöngve jár, míg végre Asztolf britt herceg feljutván egy hippogrifen a holdba, az „elveszett tárgyak völgyéből" lehozza elszállt eszét, s a híres palatinus még bölcsebbé lesz, mint volt, s az ő segítségével megsemmisítik a pogány sereget. Angelicát, ki Medórral együtt szerencsésen eljutott Katájba, feledi ő is, Rináld is.

Ariosto Lajosnak (1474–1533) e költeménye (1516) a világirodalom legkiválóbb romantikus eposza. 46, nyolcsoros stanzákban írt énekre terjed. Irodalmunkban legjelentékenyebb hatással Arany *Toldi szerelmé*re volt, főként a lovagvilág rajzában. Magyarra ford. első 38 strófáját Arany János, legszebb részleteit Radó Antal, 2 k.-ben, bevezetéssel és részletes mese-átnézettel, 1894.

A költemény főereje a képzelet üde, friss csapongásában van, mely kalandot kalandra halmoz. Szellemét tekintve, már világosan utal a középkor végére, mikor a lovagvilág egyre hanyatlik, egyre többet veszít erkölcsi komolyságából s vallásos mélységéből és mindinkább csak kóbor kalandhajszolássá sűlyed.

11. Camões:

A lusziadák.

Vasco de Gama hajóival Taprobanából elindul, hogy felfedezze az Indiába vezető útat. Már az indiai oceánon jár, mikor Jupiter gyűlésbe hívja az olympusi isteneket, s pártfogásukat kéri a portugálok vállalkozásához. Meg is bízzák Mercuriust, hogy kísérje gondjával a derék hajósokat. Bacchus azonban félti Indiát tőlük s cselt sző ellenük.

Mikor Mozambikba érkeznek, az ottani sejk Bacchus lázítására megtámadja őket, majd Mombassa királya tör vesztükre, s csak Venus segítsége menti meg a bajba jutottakat. Hálaimájukat is ő juttatja el Jupiterhez, ki szívesen fogadja ezt s Mercuriussal Melinda szigetére vezetteti őket, hol barátságos fogadásra találnak, s a király kérésére Gama elmondja nemzetük multját és eddigi viszontagságaikat.

Innen útrakelve Venus segítségével kikerülik Bacchus újabb cselvetéseit s eljutnak Indiába. Itt Gama öccse mondja el a portugálok történetének újabb, emlékezetes eseményeit. Bacchus még itt is sok nehézséget gördít útjokba, de mégis elérik céljukat: felfedezték az eddig csak sejtett földet s diadalmasan vitorláznak hazafelé. Venus megjutalmazza a derék hajósokat eddigi viszontagságaikért: egy bűvös szigetre vezeti őket, hol gondtalanul, vidáman mulatnak s pihenik ki fáradalmaikat. Majd ismét hajóra kelnek és vígan köszöntik honuknak rég nem látott partjait.

Camões (Kamoiñs) Lajos (1524 v. 1525—1580) célja az volt, hogy hazája hanyatlásának idején lelkesítő példákul felidézze költeményében (1572) a portugálok régi dicsőségének képeit. Ezért választja cselekvénye középpontjául a portugálok legnagyobbszerű tettét: Vasco de Gama fölfedező útját, mely mérhetetlen kincshez és nagy hatalomhoz juttatta nemzetét s ezért beszélteti el hőseivel Portugália történetét. Az egészet átható, erős hazafias szellem,

leírásainak szépsége, nyelvének bája s verselésének zengzetessége tették nemzetére nézve örökbecsűvé. Világirodalmi jelentősége az, hogy az első igazán nemzeti eposz s elsőül tárja olvasói szeme elé egy távoli világrész érdekes képeit.

A cím jelentése: Lusus ivadékai = a portugálok. 10 énekből áll, nyolcsoros stanzákban van írva. Magyarra ford. Greguss Gyula, 1874.

12. Tasso:

A megszabadított Jeruzsálem.

A keresztes vitézek már hatodik éve küzdenek Ázsiában. Csak pár mérföldnyire vannak immár a szent várostól, de a vezérek civódása s buzgalmuk lankadása gátolja előrehaladásukat.

A jámbor Bouillon Godfrédhez Isten követül küldi Gábor angyalt azzal az üzenettel, hogy őt rendelte a keresztes hadak fővezérének. Godfréd a fejedelmek gyülésén készségesen elvállalja a nehéz feladatot s a föllelkesült sereg elhatározza, hogy haladéktalanul Jeruzsálem ellen indul. Godfréd szemlét tart serege fölött, melynek vezérei közül különösen kiválnak: Balduin, Godfréd öccse, Tankréd, a legnagyobb hősök egyike, s Rinaldo, a sereg legerősebb daliája, az Este-család őse.

Jeruzsálemet Aladin szultán védelmezi. Aladinnak egy bűvésze azt jósolta, hogy, ha hatalmába keríti a keresztények földalatti templomában őrzött Mária-képet, Jeruzsálem nem kerülhet idegen kézre. A szultán csakugyan el is raboltatja a képet, de ez másnapra eltűnik. Aladin halálra ítéli az összes kereszténeket, azt vélvén, hogy ők lopták vissza a képet. A ragyogó szépségű, kegyes Sofronia, hogy megmentse hitsorsosait, tettesként jelentkezik. Már készen a máglya, mikor Olindo, aki szereti a leányt, magát vallja bűnösnek. A felbőszült szultán mindkettőjüket máglyára hurcoltatja s csak Clorindának, a vitéz amazonnak, közbelépése menti meg őket a haláltól.

Ezalatt a keresztesek útjokban Emausig jutnak, s itt Aladin két követe jelenik meg Godfréd előtt: egy simanyelvű udvaronc

s egy zord katona, kik békét ajánlanak fel uruk nevében, ha a keresztények megelégesznek az eddig hódított területtel. Godfréd visszautasítja a békeajánlatot.

Csakhamar eljutnak a kereszt vitézei Jeruzsálem elé. Bűnbánattal, sarutlanul, ékességeiket levetve közelednek a szent város felé. Aladin legbátrabb katonáit küldi eléjük, maga pedig egy toronyból nézi a viadalt. A küzdelemben különösen Clorinda válik ki. Éppen Tankréddel viaskodik, ki leveri sisakját s örvendve ismeri föl benne azt a leányt, kit már régen szeret, midőn a pogányság futásnak ered, s az így támadt tolongás elválasztja őket egymástól. A keresztesek tábort ütnek Jeruzsálem alatt. Godfréd magasztaló szavakkal áldoz az elesett vitéz Dudo emlékének.

A pokol fejedelme meg akarja akadályozni a kereszt diadalát s gonosz szellemeinek megparancsolja, hogy minden erejükkel törjenek a keresztények megrontására. Egyik rossz szellem Damaszkusz ördöngős fejedelmét, Hidraotot, lázítja a keresztesek ellen, ki gyönyörű leányát, Armidát, a keresztény táborba küldi, hogy mennél több vitézt vonjon el a harctól.

Armida szívtelen nagybátyjától üldözött s trónjától megfosztott királyleánynak mondja magát és segítséget kér Godfréd-tól. Szépsége és beszédének szomorúsága oly mély hatást tesz a lovagokra, hogy sürgető kérésükre Godfréd megengedi, hogy tíz jeles lovag vele mehet trónjának visszaszerzésére. Sokan titokban, engedély nélkül szöknek utána.

Armida bűvös kastélyába viszi s ott állatokká varázsolja őket. Majd ismét visszaadja emberi alakjukat s az egyiptomi királynak küldi zsákmányul a szerencsétleneket. Pedig ugyancsak nagy szükség volna rájuk táborukban, melynek sorait éhség ritkítja, s melyet félelemmel tölt el Aladin közelgő hajóhada. Még Rinaldo is távozik a csüggedt táborból, hogy elkerülje a rá váró szigorú büntetést. Dudo csapatának vezérsége miatt ugyanis összeszólalkozott Gernand herceggel s párbajban elejtette.

A cserkesz Argante, a pogány sereg legfélelmesebb vitéze, párviadalra hívja ki a keresztény lovagokat. Tankréd áll ki vele. Sötét estig viaskodnak, megsebesülnek mind a ketten, de egyikük

sem győz. Éjjel az antiochiai szultán-leány, Erminia, Clorinda fegyverzetében a keresztény táborba lopózik, hogy ápolja a megsebesült Tankrédet, kibe szerelmes. A vitézek azonban, Clorindának vélvén, üldözőbe veszik s Tankréd is utána iramodik; de elvesztvén a leányt szem elől, ő is Armida bűvös kastélyába kerül.

A keresztény táborban nagy a kétségbeesés, mert Tankrédnak folytatnia kellene az Argantéval megkezdett bajvívást. Mivel a sereg színe-java Armida után szökött, az agg toulousi gróf, Raymund, áll ki a gyalázkodó cserkesz vitézzel. Isten a jámbor agg oltalmára egy angyalt küld, ki gyémánt-pajzsával felfogja Argante bősz csapásait. Pluto a már sebektől borított Argante védelmére Aladin legjobb ijjászával nyilat vettet Raymundra. Ez az álnokság végét szakítja a párviadalnak, s a seregek egymásra rohannak. Már-már a kereszteseké a győzelem, mikor a Sátán rettenetes zivatart támaszt ellenük, úgyhogy hátrálni kénytelenek.

Még rettenetesebb csapás a keresztény táborra nézve az, hogy Alecto fúria viszálykodást kelt az olasz és frank harcosok között, s az iszonyú vérontást csak Godfréd lelki fensége gátolja meg. Az elkeseredett sereget Alecto sürgetésére Szolimán nicaeai szultán egy váratlan éji támadással akarja megsemmisíteni. Mármár végveszedelemben forog a pokol hatalmaitól is rémített kereszténység, mikor Mihály arkangyal előzi a gonosz rémeket, s a keresztények tönkreverik Szolimán hadát. A futó sereg vezérét Isméne bűvész Jeruzsálembe viszi, Aladin haditanácsába. Itt már azt akarják elhatározni, hogy Jeruzsálemet fel kell adni, de Szolimán további ellenállásra készteti őket.

E közben Rinaldo kiszabadítja Armida hatalmából az útnak indított keresztény hősöket, de ő maga rabjává lesz a gyönyörűséges királyleánynak, ki a „Szerencse“ szigetére viszi s ott tartja asszonyos elpuhultságban. A lovagok visszatérése új bátorsággal tölti el a sereg lelkét.

Egy véres harcot követő éjjel Argante és Clorinda felgyújtják a keresztesek ostromtornyát. A lángoló torony körül heves küzdelem támad, melyben Tankréd halálosan megsebesíti Clorindát. A hős lelki fájdalma rettenetes, mikor fölismeri áldozatát.

Vele akar halni, letépi sebeiről a kötéseket, s csak hosszú idő mulva száll szívére enyhület.

A keresztesek elégett ostromgépezeteik helyett újakat akarnak készíteni, de a közelben levő erdőt Isméne elbűvöli, lánggyűrűvel övezi, úgyhogy a keresztények képtelenek fát szerezni az ostromra szükséges gépezetekhez. Már-már lemondanak, de Isten álmában bátorítja Godfrédet s tudtára adja, hogy Rinaldo meg fogja törni az elbűvölt erdő varázsát. Godfréd Rinaldo fölkeresésére két vitézt küld, akik egy kereszténnyé lett bűvész segítségével csakugyan ki is szabadítják Armida hálójából. Armida szégyenében, fájdalmában bosszút esküszik, elsülyeszti a tündérszigetet, a pogány táborba siet s kijelenti, hogy keze azé lesz, ki Rinaldót megöli.

Rinaldo megérkezik a keresztesek táborába s töredelmes bűnbánat után feloldja az erdőt a varázslat alól. A keresztesek elkészítik a gépezeteket s lelkesen készülnek a végső rohamra. Támogatják őket az égi seregek is. Már Jeruzsalem ormán lobog a keresztesek lobogója, csak itt-ott foly még egy párbaj. Tankréd a bősz Argantéval viaskodik, elejti, de ő is szörnyű sebekből vérezve terül el. Erminia kötözgeti sebeit, s ő szállítja Jeruzsálembe az Üdvözítő sírjának közelébe.

A végét járó pogány seregnek az egyiptomiak sietnek segítségére. Megkezdődik a döntő ütközet. A pogányok kétségbeesetten küzdenek, de egymás után hullanak el. Armida, látván övéinek vesztét, ki akarja oltani életét, de Rinaldo visszatartja s biztosítja bocsánatáról, szerelméről. A pogányok hadát megsemmisítik, Godfréd bevezeti győztes seregét Jeruzsálembe s fegyverzetét a templomban felfüggesztvén, alázattal és hálával borul le a szent sír előtt.

E mű a renaissance-eposz leghíresebb képviselője. 20 énekből áll, stanzákban van írva. Irodalmunkban különösen Zrínyi eposzára volt nagy hatással. Egybevetésüket Arany János kezdette meg *Zrínyi és Tasso* c. dolgozatában (1859.; fordított is belőle) s Greksa Kázmér fejezte be. (A *Zrínyiász viszonya Tasso-, Ver-*

gilius-, Homeros- és Istvánffyhoz, 1890). Magy. fordította Bálinth Gyula (rímes hexameterekben, 1863) s Jánosi Gusztáv (stanzákban, 1893).

Torquato Tasso (1544—1595) eposza (1581) szoros kapcsolatban van korának legfőbb törekvésével. Ez a kor a katholikus hithűség és lelkesedés újraéledésének kora. Tasso a kor szellemének megfelelően egyetemes keresztény tárgyat választott, a kereszténység buzgalmának harcát énekelte meg s elméleti fejtegetéseiben is a keresztény világ törekvéseit és harcait jelöli meg az eposz legméltóbb tárgyaiul. Hatását e kapcsolatán kívül kora lelkével különösen minden ízében költői meséjének, képekben való gazdagságának s előadása bájának köszönhette.

13. Milton:

Az elvesztett paradicsom.

Az Úr ellen lázadt s pokolra taszított angyalok azon tanakodnak, miként álljanak bosszút Istenen. Felépítik a gonosz lelkek fényes palotáját, a Pandaimoniumot, elhatározzák, hogy az emberek megrontására törnek s így csúfolják meg az Úr büszkeségét és örömét teremtett világán. Annál könnyebbnek igérkezik dolguk, mert Isten szabad akaratra teremtette az embereket, s bár előre látja Lucifer munkájának eredményét: nem tesz semmit megakadályozására. A Fiú-isten szánalommal és szent szeretettel ajánlja föl magát váltságul a bűntől és haláltól fenyegetett emberiségért.

Ezalatt Lucifer eljut a paradicsomba s keserű irígységgel látja itt az első emberpár ártatlan boldogságát. Ez a látvány még inkább megerősíti elhatározásában s először is Éva lelkének tisztaságát akarja megrontani, de Gábor arkangyal meghiusítja tervét. Konok daccal felel az angyal szemrehányására, de amint „Isten mérlege", mely a dolgok kimenetelét mutatja, feltűnik az égen, s Lucifer a maga serpenyőjét felbillenve látja, iszonyattal

futamodik meg. Isten azonban jól tudja, hogy ez még nem jelenti a harc végét. Megszánja az ártatlan embereket s elküldi hozzájuk Rafael arkangyalt, hogy figyelmeztesse őket a fenyegető veszedelemre.

Lucifer is munkához lát. Észrevétlenül besurran a paradicsomba s kígyó képében utána lopózik Évának Dicséri szépségét, hizeleg neki, majd arra csábítja, hogy egyék a tudás fájának gyümölcséből, mert ez Istenhez hasonlóvá teszi. Hiába figyelmeztette férje Évát a kísértésre; nem tud ellenállani a kígyó csábító szavainak s leszakít a fáról egy gyümölcsöt. Megrendül a természet, mély sóhajtás száll át a mindenségen, odaérkezik Ádám is és borzadva hallja, mit tett Éva; de osztozni akar Éva sorsában s habozás nélkül eszik ő is a gyümölcsből. Valami büszke öröm tölti el szívüket, de ez nem tart sokáig, fásultság váltja fel s keserű vádakkal illetik egymást.

Lucifer átkos munkáját bevégezve, visszatér a Pandaimoniumba, hol örömujjongás fogadja; de Isten büntetésül megalázó és kínos vezeklést szab rájuk. Megkezdődik az emberek bűnhődése is. Megjelenik és pusztít a paradicsomban a Bűn és a Halál. Éva végletes kétségbeesésében öngyilkosságra gondol, de Ádám Isten kegyelmével s a munka nemes örömével vigasztalja. Megengesztelődve borulnak le imára. A paradicsomból ugyan kénytelenek távozni, de nem vígasz és remény nélkül. Mihály arkangyal Ádámnak egy magas hegytetőről megmutatja utódai küzdelmeinek színterét: a földet s elvonultatja szeme előtt látomásokban utódai sorsát. Ádámot leverik a szomorú képek, de az arkangyal megvígasztalja azzal, hogy egykoron az isteni megváltás és az emberiség nemesedése elhozza e földre a béke és szeretet országát. Az angyal kivezeti őket a paradicsomból, melynek kapuját lángpallosával örökre elzárja előlük. Sírva, majd az isteni gondviselés hitében megvígasztalódva indulnak neki a küzdelmes világnak.

Milton (Milt'n) János (1608—1674) nagy költeménye (1667) protestáns szellemű vallásos eposz. 12 énekből (könyvből) áll s az angol dráma versformá-

jában: ötös jambusokban (u. n. blank versben) van írva. Irodalmunkban Madáchra volt jelentősebb hatással. Magyarra ford. Bessenyei Sándor, Kassa, 1796. és Jánosi Gusztáv, Budapest, 1890.

A költemény szerkezetében fogyatékos, de gyönyörű lírai részletei, mennyei jeleneteinek fenséges ereje s az egészet átható mély vallásos érzés feledtetik kompozíciójának gyöngeségét. A puritanizmus szelleme hatja át s ennek megfelelően egy mélyérzésű lélek fájdalma szól belőle, melyet a nyomorúságnak e földön való meghonosodása váltott ki. E jajkiáltás szomorúságát a költemény második, kevésbé sikerült részében, *A visszanyert paradicsom*ban, enyhíti a Megváltó győzelme a sátánon.

14. Pope:

A fürtrablás.

A híres szépségű Belinda előtt megjelenik hajnali álmában Ariel sylph s inti, hogy óvakodjék a férfiaktól, mert szépségét veszély fenyegeti részükről. Belinda, mikor mopszlija ugatására fölébred, annyira megfogadja az égi figyelmeztetést, hogy még kendőző szerekkel is igyekszik növelni szépségét s tükre előtt hosszasan próbálgatja a leghódítóbb mozdulatokat.

Majd sétahajózást tesz a Temzén, s itt az udvarlóknak egész serege veszi körül. Szépsége, de kölönösen nyakára omló két gyönyörű fekete hajfürtje elragadtatással tölti el udvarlói szívét. Főként egy előkelő lord, sir Plume (ször Plúm), bolondja Belinda fürtjeinek. Áldozatot is mutatott már be Vénusznak szerelmes levelekből, francia regényekből s félkeztyükből rakott tűzzel, melyet sóhajtásaival élesztgetett. De Belinda továbbra is kegyetlen maradt epedő lovagjával szemben.

A sétahajózás után Hamptonban (Hemt'n), a londoni előkelő világ mulatóhelyén, szállnak ki. Kávézás közben a szerelmes lord hősi tettre határozza el magát. Míg Belinda kávéjának

pompás illatát élvezi, a lord orozva levágja a gyönyörű hajfürtöt azzal az ollóval, melyet a Belinda szépségét irigylő Clarissa ad kezébe.

A vakmerő tettet irtózatos fölfordulás követi: a föld megrendül, a csillagok megremegnek, Belinda haragja engesztelhetetlen. Csak a lord áll nyugodtan, szívében büszke örömmel, mert hisz olyan dicső tettet vitt véghez, melynek emléke örökké él.

A hölgyek haragjának szításán különösen Umbriel, a gnómok gonosz fejedelme, buzgólkodik, ki a Spleentől (Szplín = lépkór, a neuraszténia egyik alakja) szolgáltatott fegyverekkel: frissen pergő nyelvvel, könnyekkel, sóhajtással, ájulással látja el őket a férfiak ellen vívandó harcukra. Miután hiába követelik vissza követeik útján a drága zsákmányt, megkezdődik a fürt visszaszerzésére az elkeseredett küzdelem, mely a hölgyek diadalával végződik. Az elrablott fürtöt azonban nem találják sehol, mivel a sylphek felragadták az égre s ott egy új csillagképletté változtatták.

Pope (Póp) Sándor (1688—1744) komikus eposza (1712) egész Európa-szerte nagy hatást ért el. Öt énekből áll. Irodalmunkban Csokonai *Dorottyá*jára volt jelentékeny hatással. Ez a hatás egypár részleten kívül különösen a koncepcióban szembetűnő. Mindkettőben kicsinyes okból komikus harcra vezeti egy nő társait a férfiak ellen. A két költeményt pontosan egybevetette Versényi György: Csokonai „Dorottyá"-ja s Pope „Fürtrablása" című értekezésében, Irodalomtörténeti Közlemények, 1898. s Fest Sándor: Pope és a magyar költők. Egyetemes Philologiai Közlöny, 1916.

A költemény hatása főként a tárgy és előadás ellentétében rejlik. Semmiségért támad a nagy harc, melybe a mitosz istenei is beleavatkoznak.

15. Voltaire:

La Henriade.

A költemény a IV. Henrik trónraléptét megelőző belviszályokhoz fűződik (1589). A Liga kiűzi Párizsból a tehetetlen, esküszegő III. Henriket, ki erre egyik legveszedelmesebb ellenfelével, Bourbon Henrikkel, a navarrai királlyal, szövetkezik s így indul Párizs ostromára. Mikor látja, hogy hadiereje kevés, szövetségesét az angol királynőhöz, Erzsébethez, küldi segítségért. Bourbon Henriket útjában egy nagy zivatar Jersey (olv. Dserszi) szigetére veti, hol egy jámbor remete megjósolja neki, hogy katholizálni fog s nagy király lesz belőle. Megérkezvén Angolországba, ámulattal látja e nép nagyságát s elbeszéli a királynőnek Franciaország nyomorúságait, különösen a Szent Bertalan-éj borzalmait festi elevenen. A királynő ötezer katonát ad segítségükre, s Bourbon Henrik ezekkel visszatér.

III. Henriket már végső veszedelem fenyegeti a Liga részéről. Különösen Aumale (Omál) herceg ritkítja katonáinak sorait. Amint azonban Bourbon Henrik megérkezik, megváltozik a hadiszerencse, s a Liga helyzete reménytelenné válik. Eris vigasztalja őket, majd Rómába repül segítségért, magával hozza a Politikát, fellázítja a Sorbonne tudós papjait, Párizs népét a Parlament ellen ingerli s kivégezteti vele a királyhoz hű tanácsosokat. Majd a rajongó Clément (Klémáń) Jakab dominikánust rábírja, hogy lopózzék be az ostromló táborba s ölje meg a királyt. Kezének erősítésére felidézi a pokolból a Fanatizmus ördögét, s Clément le is szúrja Henriket. Az ostromló sereg erre Bourbon Henriket kiáltja ki királynak, ki lelkes elszántságra buzdítja csapatait.

Álmában megjelenik előtte szent Lajos, megkoronázza mint méltó utódját, majd magával ragadja az égbe és a pokolba, sorra mutogatja neki, hogy milyen boldogság jutalmazza a jó királyokat, s milyen kínok gyötrik a gonoszokat, majd a Titok házában sorra elvonultatja előtte Franciaország eljövendő nagy fiait.

Henrik az ivryi csatában döntő csapást mér a Ligára. Eris látván, hogy minden cselszövénye hiábavaló, a Szerelem

segítségét kéri Henrik megrontására. Egy vadászat alkalmával a Szerelem iszonyú zivatart támaszt, Henrik eltéved kísérőitől, majd egy házba jut, hol egyik főtisztjének gyönyörű leánya, D'Estrées (Desztré) Gabriella, lakik. Henrik rabjává lesz s egészen elfeledkezik seregéről, míg végre a kegyes Mornay (Morné) szent Lajos akaratából felkeresi s figyelmezteti kötelességére. Visszatér seregéhez s erősen ostromolják a várost, melyben éhínség pusztít. Henrik maga látja el eleséggel ínséges ellenségeit. Ezt a nemeslelkűségét Isten szent Lajos kérésére megjutalmazza: az Igazság és Bölcseség lelkét szállatja fejére. Párizs megnyitja előtte kapuit, s ő alázatos, az Úr szolgálatában buzgó szívvel vonul be s kegyelmez meg ellenségeinek.

Voltaire (Volter) Mária Ferenc (1694—1778.) költeménye (címét ejtsd: La Añriád, 1728.) a franciák nemzeti eposza, mely legnépszerűbb királyukról, IV. Henrikről, szól. Művészi értéke kevés, de jelentékeny hatást tett az egész európai irodalomra, köztük a mienkre is, különösen Bessenyei Györgyre *(Hunyadi)* és Pálóczi Horváth Ádámra *(Hunniás)*. Voltaire az antik eposzi csodálatost allegoriákkal, álomlátásokkal helyettesítette s ebben a tekintetben hatása még Vörösmarty és köre epikai költészetén is kimutatható. A költemény 10 énekre terjed s párrímes alexandrinusokban van írva. Legsűrűbben emlegetett magyar fordítása a Péczeli Józsefé, Győr, 1786. (Rájnis József is megkezdte fordítását, de hexameterekben).

Az eposz a felvilágosodás korának terméke, mely elszakadást hirdetett nemcsak mindenféle képzelgéstől s így az antik míthosztól, hanem szinte minden történeti hagyománytól is. Bár maga Voltaire széltében hirdette az eposz korszerűtlenségét, mégis meg akarta alkotni világszerte ünnepelt tehetségével a franciák várva-várt nemzeti eposzát, de a felvilágosodás korának szellemében. Mondai anyag helyett történeti eseményt választott, képzelt istenek helyett

az emberi indulatok allegorikus képeit, melyek azonban száraz, élettelen absztrakciókká lesznek. A történeti esemény is csak arra való, hogy hozzáfűzze elmélkedéseit a háborúskodás, vallásos türelmetlenség stb. iszonyairól, úgyhogy valósággal tanító hősköltemény írt. Ezek a reflexiók, gyönyörű leírásai és szép verselése magyarázzák meg a különben meglehetősen gyönge alkotásnak rendkívüli hatását.

16. Goethe:

Hermann és Dorottya.

A nagy francia forradalom idején egy kis német falu határába földönfutók szánalmas csapata érkezik, mely a dúló francia katonaság elől kénytelen menekülni. A falu lakosai jószívvel segítnek nyomorukon. Az *Arany Oroszlán* derék fogadósa is elküldi fiát, Hermannt, hogy vigyen eleséget és ruhát nekik.

A fiú, amint visszaérkezik, nagy elragadtatással szól egyik menekülő leánynak szépségéről és jóságáról. A szülők kapnak a beszéden s előhozakodnak mindjárt régi óhajtásukkal: hogy Hermann fiatalasszonyt vigyen a házhoz. Az apa a szomszéd gyáros Minka lányát látná legszívesebben menyéül, de a fiú hallani sem akar a kacér és fennhéjázó leányról s kissé hirtelen tüzű atyjának szemrehányásai elől az udvaron át a mezőre vonul.

Itt bevallja anyjának, hogy a menekülő leány látása elhatározó hatással volt sorsára, s ha ez nem lehet az övé, katonának áll. Az anya aggódó, jóságos szíve megtöri az atya ellenzését s Hermann a fiatal leány, Dorottya, fölkeresésére indul. Meg is találja s látja, hogy a leány is vonzódik ő hozzá, de mégis kétségeskedik, attól fél, hogy visszautasításra talál a leány részéről. Nem vallja tehát meg szerelmét, hanem csak arra szólítja fel Dorottyát, hogy nem volna-e kedve házuknál anyjának segítségére lenni. A leány örömmel fogadja ajánlatát, s hogy az ifjú mellett lehessen, ki iránt ő is szerelmet érez, hajlandó cselédi szolgálat végzésére is. A két szemérmes, bátortalan lélek így ér

Hermannék házába, rejtegetve érzésüket egymás elől. Az apának megtetszik a lány s dévaj célzásokat tesz a két fiatal szerelmére, mire az érzékeny, büszke lány gúnynak vélve beszédét, távozni készül. Szavaiból azonban Hermann megbizonyosodik arról, hogy szerelme viszonzásra talált, s a két nemes, derék lélek egymásé lesz.

Goethe János Farkas (1749—1832) e költeménye (1796) a legtöbbet emlegetett idilli vagy polgári eposz. Megírására Voss János Henriknek *Louise* című idillikus eposza sugallta költőjét. Hexameteres formában van írva s kilenc énekből áll, melynek mindegyike egy-egy múzsa nevét viseli címéül. Magyarra ford. Hegedüs István (1881) és Lehr Albert (1900).

A költeménynek a polgári életből vett tárgyát, kis körben lefolyó cselekvényét Goethe azzal emelte valósággal eposzi jelentőségre, hogy hátterül egy nagyszerű világtörténeti eseményt (francia háború) rajzolt hozzá. Mind egyszerűségében, mind bámulatosan plasztikus jellemrajzában Homéroszra emlékeztet Goethe antikizáló irányának e legszebb terméke, mely a németek faji erényeinek magasztalásával nemzeti eposzukká lett, a világirodalomban pedig egy új műfajnak megteremtőjévé.

17. Tegnér:

A Fritiof-ének.

Az agg Bele király, amint érzi, hogy életének napja leáldozóban van, országát s gyönyörű leányát, Ingeborgot, fiainak, a sötét Helgének s az elpuhult Halfdannak, gondjaira bízza s önkezével vet véget életének, mert harcos férfira a legnagyobb szégyen ágyban várni meg a halál érkeztét. Az öreg királlyal együtt indul útra Odin égi palotája felé hűséges vitéze, az ősz Thorsten, is, kinek daliás, híres szépségű fia, Fritiof, együtt növekedett a királylánnyal.

Az ifjak szívében kölcsönös szerelem ébred, s Fritiof meg is kéri Ingeborg kezét bátyjaitól, azonban a gőgös Helge döly-

fösen, megalázó formában visszautasítja a *bond*ot, a jobbágyfit. Fritiof dacosan, fenyegetőzve távozik.

Ingeborg szépségének híre túlhat az ország határain is, eljut az öreg, hatalmas Ring királyhoz, ki nőül kéreti a bájos királyleányt. A királyfiak a balsorsot jelentő jósjelekre visszautasítják, sőt balga elbizakodottságukban ki is csúfolják a hatalmas kérőt. Ring király e miatt nagy sereggel támadja meg az országot.

A fenyegető veszedelemben a királyfiak engesztelő követet küldenek Fritiofhoz, kinek vitéz karjára és híres kardjára Angurvadelre, a „villám testvérére", nagy szükségük volna. Fritiof azonban nyugodtan sakkozik barátjával s rá sem hederít a követre. Helge gyűlölsége most már olthatatlanná változik, s mikor Fritiof Baldernek, a jóság istenének, templomában találkozik Ingeborggal, mint szentségtörőt arra ítéli a hőst, hogy keljen át Angantür király szigetére s ragadja el tőle kincseit. Fritiof vállalkozik a veszedelmes föladatra s istenalkotta, híres hajója, az Ellida, megküzd a vihar irtózatos erejével s a Helgétől felidézett tengeri szörnyetegekkel.

Amint Fritiof hazatér, várát romokban, birtokát földúlva találja. Megtudja, hogy míg ő távoljárt, Ring király végigdúlta az országot s Helgének nem volt más választása, mint hogy vagy veszni engedi birodalmát, vagy feleségül adja hugát a győztes ellenséghez. Helge az utóbbit cselekedte s Ringhez kényszerítette nőül Ingeborgot. Fritiof véres leszámolásra szánja el magát. Megjelenik Balder ünnepén, kérdőre vonja Helgét, de fékezhetlen indulatában a templom közepén gyújtott máglyára rántja az isten szobrát. A fölzúduló tömeg haragja elől menekülnie kell.

Kalóztársaival bebarangolja a tengert, egészen Görögországig, de szíve folyton visszafáj északi honába. Visszatér s szerelme Ring udvarába viszi. Itt megmenti az agg király életét. Ring fölismeri, de nem árulja ezt el, hanem próbára teszi Fritiofot, rábízza életét. A hős könnyen megszabadulhatna boldogsága gátjától, de nem teszi. Az agg király látván a hős nemeslelkűségét, hogy ne álljon a fiatalok boldogságának útjában, megnyitja erét, feleségét és kis fiát Fritiofra bízván. Fritiof

szívében a gyűlölet és bosszúvágy a megbánásnak és békének ad helyet, visszazarándokol honába, fölépitteti Balder templomát s ezzel megengeszteli a sors zordon istennőit, a nornákat. Hírűl veszi, hogy Helge elpusztult, Halfdannal kibékül, s Ingeborg hamarosan „Isten oltáránál nyujtja kezét a játszótársnak, szíve hű szerettének".

Tegnér Ézsaiás (1782—1846) a svédek legnagyobb költője. Huszonnégy énekből álló eposza (1825) a romanticizmusnak egyik legértékesebb terméke. Forrásául az ó-izlandi Volsunga-sagának *A vakmerő Fritiof* c. mondája szolgált. Tegnér enyhített a mondai hős szilajságán és vadságán, de Goethe még így is „ősi, óriás, barbár költészet"-nek mondotta eposzát. Magy. ford. Győry Vilmos, 1871.

Tegnér költői egyénisége nagyon sok vonásában emlékeztet Vörösmartyra. Ez eposzban is föltalálhatók azok a sajátságok, melyek Vörösmarty epikáját különösen jellemzik: pompázó, zengzetes, képekben gazdag nyelv s az elegikus borongás és ódai lelkesültség sajátos vegyülete. Művészi jelessége főként jellemrajzában van. Hősének lelkében hatásosan festi azt az északi emberekre jellemző vonást is, mely az isteneket és embereket kihívó dacosság s a melancholikus elmélyedésre való hajlandóság összehatásaként keletkezik lelkükben.

18. Byron:

Don Juan.

A költemény hőse Sevilla (Szevílya) egyik legelőkelőbb családjából származik. Atyját még kiskorában elveszti s így nevelése tudákos és szenteskedő anyjára marad. A hevesvérű ifjút elhibázott nevelése koraéretté teszi, úgyhogy már 16 éves korában távoznia kell hazájából egy szerelmi kalandja miatt.

Gályáját a vihar összetöri, s Juan (Huan) csak néhányad magával menekül meg egy bárkán. Irtózatos gyötrelmeket állnak

ki, míg végre társai mind elpusztulnak, Juant pedig egy kopár, sziklás szigetre vetik a hullámok. Itt egy görög kalóz bájos leánya, Hajde, talál rá s egy barlangban a legnagyobb gonddal ápolja. A világtól elzárt, magányban növekedett lány szívének egész hevével megszereti az idegent, s mikor atyja, Lambro, egy alkalommal rabló-útjáról váratlanul tér haza s Juant embereivel le akarja vágatni, ez olyan megrázó hatással van rá, hogy belehal.

Juant Lambro életben hagyja, de rabszolgái között Stambulba viteti. Meglátja s megszereti itt a rabszolgavásáron a szultán egyik kedves asszonya, Gulbeyaz. Megvéteti s női ruhában becsempészteti a hárembe. Juan azonban, visszaemlékezvén Hajdéra, visszautasítja a hatalmas szultána szerelmét. Kegyetlen bünhődés várna rá, de ez elől sikerül megszöknie s eljut az Izmailát ostromló orosz seregbe. Itt átéli egy várostromnak minden irtózatát, borzalmát és vérháborító kegyetlenségét. Vitézül harcol, az elsők között nyomul be a bevett várba, s míg mások fosztogatnak, ő egy tíz éves senkitlen török leány, Leila, életét menti meg két vad kozáktól.

A vár bevételének hírével Suwarow, a fővezér, Juant küldi Szent-Pétervárra Katalin cárnőhöz. A csinos futár nagyon megtetszik a hatalmas cárnőnek s kincsekkel és kitüntetésekkel halmozza el. A romlott udvari élet azonban Juant testben-lélekben beteggé teszi, úgyhogy orvosai hosszabb utazást javalnak neki. Erre a cárnő fontos diplomáciai megbízással Angliába küldi.

Juan úgy hiszi, hogy a szabadság és boldogság honát találja a szigetországban, de csalódik. Itt a költemény éles, kemény szatírába csap át a léha, üres, képmutató angol főúri társadalom ellen. Ebbe a világba kerül Juan. Egyik előkelő politikus barátjának, lord Henrynak, amundevilli kastélyában tölt hosszabb időt, ahol a lord felesége, Adél, hogy megszabadítsa a ledér Fitz-Fuk hercegnő hálójából, meg akarja házasítani. Juan csakugyan komolyabb érzéssel tekint a társaság egyik tagjára: Raby Rórára, egy nemeslelkű, mélabús kedélyű főrangú árvalányra, ki tiszta lélekkel, idegenül él abban az érdekleső, mesterkélt, léha társaságban, mely körülveszi.

Itt vége szakad a költeménynek. A cselekvény további folyamán Németországba, majd Franciaországba vezette volna hősét a költő, s Juan a nagy forradalomban, a szabadság védelmében lelte volna halálát, mintegy kiengeszteléseül élete léhaságának és gyarlóságainak.

A legnagyobb hatású lirizáló eposz. (Címét ejtsd: Don Huán.) Szerzője, Byron (Bájr'n) György lord (1788—1824) 24 énekre tervezte, de csak 16 éneket írhatott meg (1821—3), azonban mint töredék is egyike a világirodalom legeredetibb és leghatásosabb alkotásainak. „A XIX. század eposzá"-nak nevezték, melynek hatása egész Európában rendkívüli volt s igen gazdag verses regény-költészetnek lett megindítójává. Nálunk Arany János *Bolond Istók*ja és Arany László *Délibábok hőse* legértékesebb emlékei e hatásnak. Magyarra ford. Ábrányi Emil, 1892.

A terjedelmes költemény cselekvénye igen sovány, menetét folyton reflexiók, képek és leírások szaggatják meg. Ezekben van a munka főereje; egy zseniális egyéniségnek ez a gazdag és őszinte megnyilatkozása hat benne ma is a legnagyobb erővel. Már kortársai szemére vetették meséjének és reflexióinak léhaságát, azonban ez ellen Byron mindíg a leghatározottabban tiltakozott s munkáját szatirikus, de igaz korrajznak mondotta, magát pedig az emberi gyarlóságok legnagyobb költőivel, bölcs Salamonnal, Dantéval és Cervantesszel hirdette rokonnak. Ő fejezte ki leghatásosabban korának betegségét: a féktelen gyönyörvadászat után a teljes fásultságot, s kora költészetének vezérmotivumát: a kétely gyötrődéseit.

19. Puskin:

Anyégin Eugén.

A költemény hőse, Anyegin Eugén, a fölszínes, elhanyagolt nevelés áldozata. Ifjúságának éveit léha mulatságokban té-

kozolja el; de minél nagyobb mohósággal hajszolja a gyönyörűségeket, lelkét annál üresebbnek, életét annál sivárabbnak találja. Végletes hangulatok közt él, búskomorság, életunalom tölti el szívét.

Amint dúsgazdag bátyja elhal, átveszi gazdaságát. A falu csendjétől reméli lelkének békességét. De csalatkozik. Szomszédaival, kiket műveletlenségük miatt lenéz, nem érintkezik, s így az ódon kastély csendje egyre unalmasabb magányossággá válik számára. Az egész környéken csak egyetlen ember társaságában érzi jól magát: Lenszky Vladimiréban. Ez a költői lelkű ifjú német egyetemeken járt s ábrándos szívében alapos tudás és rajongó szabadságvágy él.

Vladimir, kinek lelke csupa kedvesség, őszinteség és vidámság, megismerteti Eugént gyermekkori barátnőjének s menyasszonyának, Larin Olgának, családjával. Olga nénjének, a hideg, de lelke mélyén rajongó, álmodozó, mély érzésű Tatjánának, szívében szenvedélyes szerelem ébred Eugén iránt. Szerelmét levélben meg is vallja neki. A blazírt, világba-únt ifjú azonban, bár szívből szánja a nemes, derék leányt, visszautasítja vonzalmát. Tatjána szíve mélyére rejti boldogtalan szerelmét, de feledni nem tud s napról-napra jobban hervad.

A derék Lenszkynek megesik rajta a szíve s Tajtána névestéjére magával viszi a társaságot kerülő, meghasonlott lelkű Eugént is. Ez kelletlenül, húzódozva tesz eleget barátja meghívásának, s amint látja Tatjána szemrehányó, szomorú arcát, kötekedő bosszúságában Olgával feltünően foglalkozik. Lenszky féltékenységtől dúlt lélekkel távozik s másnap párbajra hivatja ki Eugént. Ez lelke nemesebb sugallata ellenére elfogadja a kihívást, s golyója megöli a kedves, költői lelkű ifjút. Eugén késő bánattal siratja barátját, feledést az utazásban keres, de Lenszky véres árnya mindenüvé elkíséri.

Olga hamarosan feledi elhunyt vőlegényét. Tatjánát is ki akarják szülei ragadni fásult bánatából, ezért Moszkvába viszik bálozni. Itt végül is enged anyja unszolásának s feleségül megy egyik előkelő kérőjéhez.

Évek multán visszavetődik Eugén is Moszkvába. Egy estélyen találkozik Tatjánával s a hideg, büszke, szép hercegné iránt olthatatlan szerelemre gyúlad, de Tatjána ridegen visszautasítja. Eugén végül is levélben panaszolja el reménytelen szenvedélyét a hercegnének. Választ sem nyer rá. De amint egyszer keserűségétől hajtva észrevétlenül a hercegné szobájába lép, a régi, őszinte, szomorú Tatjánát látja maga előtt, ki az ő levelére borulva könnyez. Megért mindent, a szegény szenvedő asszony lábához borul s zokogva kéri bocsánatát. A hercegné szemére veti a multat s bevallja, hogy még mindíg szereti, de hűségét, esküjét soha meg nem szegi, ha boldogtalanul, sebzett szívvel kell is élniök. Ezzel magára hagyja Eugént, ki fásultan bámul utána, elvesztvén boldogságot, életkedvet, reményt.

Puskin Szergejevics Sándor (1799—1837) az orosz irodalomnak első nagy költője, ki a romanticizmus hatására először nyilatkoztatta meg költészetében a világ előtt az orosz lelket a maga sajátos mivoltában. E műve (1829), mely Byron hatása alatt keletkezett, a világirodalomnak legszebb verses regénye. Költője, a múzsák számának megfelelően, kilenc *fejezet*re tervezte, de az utolsóelőtti fejezetet, mely sok csípős megjegyzést tartalmazott az orosz társadalmi életre, a cenzúra miatt nem adhatta ki. A költemény irodalmunkban különösen Arany László *Délibábok hőse*re s Balogh Zoltán *Alpár*ijára volt hatással. Magyarra ford. Bérczy Károly, 1866.

A költemény művészi értéke főként a jellemzésben s hangulatának és reflexióinak mindvégig igaz költőiségében van. Alakjait rendkívül szemléletesen és tömören rajzolja s személyeinek is, környezetüknek is meg tudja adni a sajátosan orosz színt és levegőt. Története pedig, mely egy nagyra hivatott tehetségnek a boldogtalanság, meghasonlás és céltalanság útvesztőjére tévedését állítja elénk, minden ízében költői és szívreható.

20. Kalevala.

Meséje rendkívül szétágazó. Eleje a világ teremtéséről szól. Az Ég leánya leszáll s mint Vízanya a tengeren himbálódzik. Egy kacsa fészket rak térdén. A fészek felborul s kiesik belőle a madár tojása, a világtojás, melynek eltört darabjaiból támad a föld, ég, nap, hold, csillagok és a felhők. Majd Vízanya a tenger mélységét, szigeteit és partjait teremti s hétszáz év múlva tőle születik Väjnämöjnen, ki a teremtés munkáját bevégzi: föltalálja a tüzet, erdőket ültet, dalos madarakkal népesíti be a fákat, virágokkal ékesíti a mezőket, árpát termeszt. Ő és öccse, Ilmarinen, a csodadolgokat mívelő kovács, az eposz főhősei.

Väjnämöjnen elhunyt anyja tanácsára feleségül kéri a hideg, ködös Pohjola (= Lappföld) úrnőjének, a varázsló vén Louhinak, híres szépségű leányát, ki a szivárványon ül s ezüst és arany szálat fon aranyorsójával. Louhi annak igéri leányát, ki a Szampót elkészíti. Ez egy csodamű, melynek három oldalán egy-egy malom lisztet, sót és pénzt őröl. Ilmarinen elkészíti a Szampót, s miután Louhinak még három kemény próbáját megállja, övé lesz a szép Észak leánya. De a fiatal asszonyt Ilmarinen pásztorának, Kullervónak, bosszúja következtében, kinek kenyerébe csúfságból követ sütött, csakhamar vadállatok tépik szét.

Ilmarinen ismét Pohjolába megy s elhalt felesége hugát rabolja el, de még útközben meggyőződik hűtlenségéről s ezért sirállyá változtatja. Hazatérvén találkozik Väjnämöjnennel s elhatározzák, hogy visszaszerzik a Szampót, melyből boldogság és jólét árad. De ez nehéz feladat, mert Louhi a réz-hegybe rejtette s kilenc lakattal zárta el. Mégis elindulnak s magukkal viszik a vitéz, de léha Lemminkäjnent is.

Útjukban egy hatalmas csuka tartóztatja föl hajójukat, de Väjnämöjnen tüzesélű kardjával megöli s csontjaiból az első hárfát készíti. Végre megérkeznek Pohjolába, Louhi egész népét ellenük rendeli, de Väjnämöjnen hárfájával álomba bűvöli őket s elragadják a Szampót. Louhi és népe, felébredvén a bűvös álomból, hajóra kelnek s üldözésükre indulnak. Louhi óriás sassá változik s így akarja visszaragadni a Szampót, de ez darabokra

törik s a tengerbe sűlyed. Könnyebb darabjait azonban a szél Väjnämöjnen hazájának, Szuominak (Finnország) partjaira veti, s ezek áldást árasztanak Szuomi mezeire.

Meghallja ezt Louhi, s irigység fogja el. Betegségeket küld Szuomira, majd a napot és holdat rejti el egy hegy méhébe, úgyhogy végtelen éj borul Szuomira. Ilmarinen új napot és holdat kovácsol, de ezek nem világítanak. Végre megtudja Väjnämöjnen, hogy hol van a nap és hold elrejtve. Betör Pohjolába, nagy harcban legyőzi Louhi népét, de a hegybe nem tud behatolni. Ilmarinen ekkor félelmes szerszámokat kovácsol s ezektől megrettenve, végre kiadja Louhi a napot és holdat. Väjnämöjnen feladatát bevégezvén, égi hazájába távozik s rézcsónakán az ég és föld közt lebeg még most is.

Nyelvrokonainknak, a finneknek, nagy elbeszélő költeménye, a világirodalomnak legkésőbbi, de anyagában legősibb nyomokat őrző naív eposza. A cím jelentése: Kaleva (a finn istenek és hősök atyja) hona = Finnország. Egyes rúnókban (énekekben) élt a nép között, s csak a XIX. század elején gyűjtötte össze ezeket az énekeket és állította egybe belőlük a Kalevalát Lönnrot Illés, orvos, később helsingforsi egyetemi tanár (1802—1884). 1835-ben adta ki, majd tetemesen bővítve 1849-ben. Ezen alakjában 50, nyolctagú sorokban írt rúnóból áll. Magyarra ford. Barna Ferdinánd (1871) s újabban Vikár Béla (1909).

A költemény mithikus tartalma miatt meglehetősen homályos, szerkezete is széteső, de részleteiben sok szépség van s különösen természetérzése igen bensőséges és eleven.

21. Mistral:

Mirèio.

Egy szegény vándor kosárfonó, Ambrus apó, fiával, Vincével, együtt bevetődik egy vagyonos gazda majorjába. A gazda leánya, a bájos Mirèio (Mirejjó), nagy gyönyörűséggel hallgatja

a sokfelé vándorló Vince elbeszéléseit s iránta mélységes vonzalom ébred szívében. Idilli kedvességű jelenetek során fejlődik szerelmük, de csakhamar felleg borul mosolygó egükre.

Mirèionak három kérője is jelentkezik, s mikor kikosarazza őket, egyikük, az indulatos csordás, bosszút forral. Beleköt Vincébe. Az izmos legény birokra kel a durva óriással s leteperi, de életének megkegyelmez. A csordás elrohan vasnyársáért s irgalmatlanul leszúrja lovagias ellenfelét. A vérbefagyott Vincét egypár jó ember Mirèioék majorjába viszi, s itt a leány gondos ápolása, majd egy agg bűbájos megmentik az életnek.

Felgyógyulása után elküldi atyját leánykérőbe. A szelid öreg restellkedve adja elő kérését a gazdag birtokosnak, de Mirèio bátorítja s megfogadja, hogy senki másé nem lesz, csak Vincéé. Szülei durván rátámadnak s az öreg Ambrus apót is kiutasítják.

Mirèio keservével vívódik, átkozza gazdagságát, mely elválasztja kedvesétől. Majd kétségbeesésében éjnek idején kiszökik a szülői házból. Kedvesének szava cseng fülébe: „A szenteknél talál vígaszra, kinek homlokán bú szánt redőt". A három szent Mária kápolnájába siet enyhületért. Fut, fut még másnap is a nap égető tüzében, a holt sivatagon. Összeroskad, de nagy kínnal mégis elvánszorog a kápolnáig s itt félholtan, emésztő lázban rogy a küszöbre. Látomásában megjelenik a három Mária s oly édesen beszélnek hozzá, hogy a szegény leány szívében virág sarjad a mártir-tövis körül. Szülei aléltan találják a küszöbön. Fölviszik a kápolna lapos fedelére, hogy a szabad szellő érje. Míg halál-kínokban reszket az ártatlan teremtés, a szegény Vince érkezik lélekszakadva s ráomlik kedvesére. Mirèio szívét most már csend és béke tölti el, majd lázálmaiban a szent asszonyokat látja, hogy szemben, a kék tengeren bárkával jönnek érte. Szépen, mosolyogva átszenderül a másik életre. Vince szeméből az őrülés mered a körülállókra, ezernyi csókot hint Mirèio holttestére, míg a templom mélyén a nép borúsan, csendesen énekel tovább.

Frederi Mistral (Misztrál, 1830—1914) e költeménye (1859) a Félibrige-nek (félibrízs = tanítók

szövetsége) nevezett irodalmi mozgalom legértékesebb terméke. E mozgalom délfrancia tájnyelven, a délfrancia faj új jelentőségre juttatásával Provence (Prováñsz) középkori irodalmi életét akarta új életre kelteni. E költészet egy nagy középkori irodalomban gyökerező s mégis új és modern nyelvet teremtett, melynek páratlan édességével szól Mistral költeménye. Nem a sovány mese adja meg e bájos idilli költemény jelentőségét, hanem a Provence-nak és népének élettel teljes, színekben dús képe. Bírálói Homeros méltó tanítványának mondják Mistralt; Grimm Herman ezt írja e költeményéről: „Úgy tetszik, mintha Homér ajkáról hangzanék". Homéri benne főként az, hogy egyszerű, erős érzelmekkel telt primitív embereket ábrázol, biztos, széles ecsettel. Mirèiot magy. ford. Gábor Andor, 1905.

II. Regény.

1. Cervantes:

Az elmés nemes don Quijote de la Mancha.

Élt La Mancha falujában egy Alonso Quijada (Kihada) nevű jóravaló nemes ember, ki falusi magányában annyi lovagregényt olvasott össze, hogy már megtörtént eseményeknek hitte a bennük leírt képtelen történeteket, s ő is hasonló kalandokra vágyódott. Végre is elhatározta, hogy mint kóbor lovag nekiindul a világnak s új életre kelti a kóborlovagságot, segíti a védteleneket, megtorolja az igazságtalanságokat. Előszedi rozsdamarta régi fegyverzetét, felveszi a büszkén hangzó Don Quijote de la Mancha (Don Kihóte de la Mancsa) nevet, s mivel minden lovagnak megvolt a maga eszményképe, kiért küzdött, ő is választ ideált, még pedig egy szomszéd falubeli Lorenzo Aldonza nevezetű, tenyeres-talpas parasztlányt, kit ő Dulcinea del Tobosónak (Dulszinéa del Tobozó) nevez el. Majd zörgős csontú, kehes lován, a Rocinantén (Roszinánte) útra kel s útközben egy fogadóssal lovaggá ütteti magát.

De mindjárt első kalandján póruljár. Toledói kereskedőkkel találkozik, s mikor egyikük kétségbevonja a tobosói Dulcinea páratlan szépségét: lándsájával neki ront, de lova felbukik, őt magát teméntelen fegyverzete elborítja, egyik öszvérhajcsár pedig oly irtózatosan elveri, hogy csak egy falujabeli paraszt támogatásával tud hazavánszorogni. De nem fog rajta e kemény lecke.

Fényes igéretekkel fegyvernökének szegődtet egy Sancho (Szancsó) Panza nevű szájas, de épenséggel nem harcias parasztot, ki szamárháton lötyög utána. Útközben egész sereg nevetséges kaland esik meg velük. Szélmalmokat pillantanak meg, Don

Quijote óriásoknak nézi ezeket, nagy bátran ellenük rohan, de egyik vitorla felkapja s földhöz teremti. A lovag úgy hiszi, hogy valami gonosz varázsló változtatta szélmalmokká az óriásokat, hogy legyőzésük dicsőségét elrabolja tőle. Majd két benediktínussal találkoznak, kik után kíséretével egy vizcayi úrnő utazik. Don Quijote hercegnőt rabló varázslóknak nézi őket s követeli tőlük, hogy a hercegnőt bocsássák szabadon. A barátok elmenekülnek a hóbortos támadó elől, de szolgáik Sancho Panzát kegyetlenül eldöngetik. Az elmés, nemes lovag ezután az úrnő egyik lovászával tűz össze, kinek meg akarja mutatni, mint kell tisztelni a lovagot, de ez alaposan helybenhagyja.

Mikor egy fogadóba érkeznek, itt várkastélyban gondolja magát, a vendéglőst pedig a vár nemes uraként tiszteli. Majd útközben amint két birkanyáj közeledik feléje nagy porfelhőben, ezeket ellenséges seregeknek nézi, közéjük ront, vitézül felnyársal egypár birkát, mire a pásztorok kavics-záport zúdítnak rá, úgyhogy csak néhány fog és oldalborda árán menekülhet. Más alkalommal meglepi őket az éj, s egy közeli kallómalom zaja pokoli félelemben tartja mindkettőjüket egész éjjel. Másnap egy jámbor borbélyt futamít meg a nemes lovag s elrabolja tőle réztányérját, melyet ő a híres Membrin lovag bűvös sisakjának képzel. Majd egy fegyenc-csapattal találkoznak, ezeket kiszabadítja s azt követeli tőlük, hogy hálából menjenek el Tobosóba hódolni Dulcineának, erre azonban a derék gályarabok nem hajlandók, sőt hálából elverik megszabadítójukat s elrabolják holmiját.

Így jutnak el a Sierra Morena belsejébe. Itt Don Quijote vezekléshez fog s mint példaképe, Amadis, tette, kétségbeesett őrjöngés közt várja a választ esengő levelére Dulcineától. Panzát küldi haza a válaszért. Ez ugyan feléje sem néz a tobosói tündérnek, de gazdája barátainak elmondja a lovag esztelen önsanyargatását. Ezek elhatározzák, hogy haza csalogatják Don Quijotet.

Útközben találkoznak egy Cardenio nevű lovaggal s egy Dorottya nevű szép leánnyal, kiket szerencsétlen szerelmük tett földönfutókká. Megnyerik őket is tervüknek. Dorottya az irtózatosan lesoványodott lovag előtt Micomicona hercegkisasszonynak

mondja magát s elpanaszolja, hogy egy óriás megfosztotta birodalmától s atyja utolsó szava szerint segítséget csak a nemes lovagtól várhat. Don Quijote készségesen fölajánlja szolgálatát s azonnal útra kelnek.

Megpihenni abba a fogadóba szállnak, melyet kevéssel előbb várkastélynak nézett a lovag. Itt álmában legyőzi Micomicona óriásait, — de ezekről másnap kiderül, hogy vörösboros tömlők voltak. Megérkezik a fogadóba Dorottya férje, don Fernando, s Cardenio kedvese, Lucinda. Ezek tehát boldogan elválnak a társaságtól, de Sancho Panzával és urával még sok tréfát követnek el a fogadóbeliek. Oda vetődik többek közt az a borbély is, kitől a lovag réztányérját, Panza pedig nyergét vette el. Most lármát üt, poroszlók érkeznek, kik a lovagot fegyencszabadításért el akarják fogni. Végül is a pap és a borbély meggyőzik őket Don Quijote eszelős voltáról s ketrecbe csukják a lovagot, elhitetvén véle, hogy el van bűvölve és így szállítják haza egy ökörszekéren.

Harmadszor is útra kel a lovag Panzával. Zaragozába indulnak lovagi játékokra, de útközben sok kaland esik meg rajtok. Találkoznak egy Erdő lovagja nevű kóbor vitézzel, ki azzal kérkedik, hogy ő a híres Don Quijotét is legyőzte. Emiatt viadalra kelnek s Don Quijote leteríti ellenfelét, ki senki más nem volt, mint Carrasco Sámson, egy elmés, jókedvű baccalaureus Don Quijote falujából. Célja az volt, hogy Don Quijotét legyőzi s kényszeríti, hogy hagyjon fel kóborlásával. Vállalkozása azonban balul ütött ki, ezért megfogadja, hogy bosszút áll a lovagon.

Sok viszontagság után egy hercegi párral találkoznak, mely olvasott Don Quijote kalandjairól. Ezek vendégül látják őket, úgy bánnak a lovaggal, mint az igazi kóbor lovagokkal volt szokás, engednek minden hóbortjának, Panzát pedig Barataria sziget kormányzójává teszik. Ez mintaszerűen kormányoz, számos bölcs rendeletet bocsát ki; egy éjjel azonban harci lárma veri fel, lóra kell ülnie, de páni félelmében lefordul lováról, a herceg emberei megtiporják, mire megszökik a nagy uraságból.

Don Quijote sem érzi jól magát az udvarban, s ő is távozik mihamar. Most már utitervüket megváltoztatva, Barcelonába

igyekeznek. Itt a Fehér Hold lovagja — ez ismét Carrasco Sámson — hívja ki párviadalra a lovagot, s mikor legyőzi, azt követeli tőle, hogy egy álló évig ne fogjon fegyvert. Don Quijote szomorúan hazatér, lázas betegségbe esik, érzi halálát, elméje tisztán látja és restelli sok bolondságát. Végrendeletet tesz, gondoskodik Panzáról, vagyonát pedig unokahugára hagyja azzal a feltétellel, hogy olyan férfiúhoz menjen nőül, ki hírét sem hallotta a lovagregényeknek.

Cervantes (Szervántesz) Saavedra Mihály (1547—1616) regénye (1605—1614) jellemfestő erejével, valószerűségével, a képzelet gazdagságával, tragikus érzésének mélységével s humorának átérzettségével egyaránt egyik legkiválóbb regénye a világirodalomnak. Utolérhetetlen szatírával tette nevetségessé az addig divatos, képtelenségekkel teljes lovagregényeket s alapot vetett a regény modern fejlődésének. Magy. ford. Győry Vilmos, 1873.

2. Swift:

Gulliver utazásai.

Gulliver angol hajóorvos egyik útjok alkalmával hajótörést szenved s valami csodálatos partra vetik a hullámok, hol a kimerültségtől mélyen elalszik. Arra ébred, hogy vékony kötelékekkel le van kötözve s hihetetlenül apró emberkék mérges nyilakkal lövöldöznek rá. Végül kegyelmet nyer tőlük, s mint foglyot tartományuknak, Liliputnak, fővárosába, Mildendóba, hurcolják. Itt megnyeri a császár kegyét, de az udvari intrika is megindul ellene. Liliput akkortájt éppen háborúba keveredett a szomszédos Blefuscuval, nagyon magasztos ügy miatt. Nevezetesen két pártra szakadt az ország: egyik a főtt tojást a vastag, másik a vékony végén törte fel. E miatt polgárháború tört ki. Az előbbieket Blefuscu is támogatta, s így véres nemzetközi háborúra került volna a sor; ezt azonban megelőzte Gulliver azzal, hogy, mint gyermekek a játékhajókat, elvontatta Blefuscu, hajó-

hadának nagyobb részét. Ez érdemeért a császár nagy ranggal tünteti ki, de az udvari cselszövény végül is kieszközli halálos ítéletét. Ez elől Blefuscuba lép át, itt egy csónakat vet eléje a tenger s ezen egy angol hajóra talál, mely hazaviszi. De hamarosan ismét új útra kel.

Egy ízben hajójukról ismeretlen földet pillantanak meg. A vizért küldött matrózokkal Gulliver is partra száll, s míg ott bámészkodik, azt veszi észre, hogy a matrózok csónakjukon eszeveszett gyorsasággal menekülnek, s valami rémítő alak kapkod a csónak után. Csakhamar toronymagasságú embereket pillant meg, s körülötte mindennek szédítőek az arányai. Brobdingnag ez, az óriások földje. Egy bérlő családjához kerül, hol úgy bánnak vele, mint valami apró bogárral. A bérlő kis leánya nagy szeretettel babusgatja, de egyik szomszéduk azt tanácsolja a bérlőnek, hogy mutogassák pénzért. Elviszik a fővárosba is. Itt a királyné megveszi, s a királyi pár kedvencévé lesz. A király sokat kérdezősködik tőle az emberekről s végső következtetésül azt vonja le róluk, hogy „az emberek fajtája a legromlottabb és nyomorúltabb mindazon férgecskék között, melyeknek a természet valaha helyet adott e szép földgolyó felületén". A jámbor óriásoktól egy szerencsés véletlen folytán menekül meg: kalitkáját egy saskeselyű felragadja s a tengerbe ejti, honnan egy angol hajó kimenti s hazaviszi.

Nyugtalan vére ismét csak útra hajtja. Útközben kalózok támadják meg hajóját s őt egy csónakban kiteszik. Egy kopár szigetre vetődik s már-már éhenhal, mikor egy repülő sziget száll le s lakói csigák segélyével felvonják őt is. Laputa ez, lakói tisztára a tudománynak élnek a legfélszegebb elmélyedéssel, főként az asztronomiának. Gulliver nagyon hamar megúnja ez elvont és ügyefogyott embereket. Leeresztik Balnibarbi tartomány fővárosába, Lagadóba. Düledezők itt a házak, kopárak a mezők, pedig mindenki oly serényen dolgozik, hogy majd beleszakad. Az az oka ennek, hogy a haladás vágyától sarkalva minden réginek hadat izentek, nagy Tervkészítő Akadémiát létesítettek, hol bolondnál bolondabb terveknek szentelik életüket a kopott,

rongyos tudósok, míg az egész ország bele nem pusztul. Innen Glubbdubdribe kerül, hol az a varázsos erejük van a lakósoknak, hogy életre idézhetik az elholtakat. Gulliver a történelem nagyjait idézteti fel, de alaposan kiábrándul belőlük, Luggnaggba, majd Japánba jut s innen hazahajózik.

Rövid idő mulva ismét útra kel. Legénysége egypár kalóz bujtogatására összeesküszik ellene s ismeretlen vidéken partra teszik. Itt emberhez hasonló, szőrös, utálatos lényekkel találkozik, majd egy ló egy udvarba vezeti el, hol több ló üldögél kényelmesen, az emberalakú undok lények pedig, kiket a lovak jehu néven emlegetnek, az istállóba vannak kötve. Gulliver tanulékonysága nagyon meglepi a bölcs lovakat, kik hauhnhnm néven nevezik magukat, mert addig a jehut mint a legtökéletlenebb állatot ismerték. Meglepetve hallják, hogy Gulliver hazájában a jehuk az urak s a hauhnhnm-ok szolgálják őket. Gulliver nagyon megkedveli a bölcs lovakat, boldognak érzi magát köztük, érzi javulását, nemesedését. Mikor az országgyűlés parancsára el kell hagynia az országot, kétségbeesik azon, hogy vissza kell térnie a gonosz jehuk közé. Csónakot készít s útra kel. Egy portugál hajó veszi fel, de elviselhetetlen kínt érez a jehuk láttára, kik ezért őrültnek tartják. Még családjában is utálattal tekint a jehukra s visszakívánkozik a lovak tiszta országába.

Swift (Szvift) Jonathan (1667—1745) e regénye (1720—26) politikai és társadalmi szatíra. A törpék s az óriások országa, minden fonákságukkal: Anglia, különös vonatkozással a presbiteriánusokra s az angol-francia háborúra; Laputa lakói: az angol akadémia tagjai. Szerzőjét végletes világgyűlölet tölti el, mely e művében az ember megvetésének egész rendszerévé nő. Gulliver a világtól való megundorodásnak egész iskoláját járja végig, míg végre teljesen kiábrándul az emberiségből. Különös véletlen, hogy ez a maró és hidegen gúnyolódó könyv, az emberiségnek ez a legepésebb támadása egyik legkedveltebb gyermekolvasmánya lett. Hatásának legfontosabb té-

nyezője rendkívüli valószerűsége, mellyel fantasztikus tárgyát egészen valónak tudja elfogadtatni. Magyarra ford. Karinthy Frigyes, 1914.

3. Goethe:

Az ifjú Werther keservei.

Werther, az álmodozó lelkű, művészi ábrándokban élő ifjú örökösödési ügyben nagynénjéhez kerül egy nyugalmas kis városba s ott új, boldogabb életet akar élni. Nyugalom száll szívébe, órákon át elálmodozik egy hársfa alatt, bejárja a vidéket s megismerkedik egy tiszttartó családjával.

A család büszkesége, Lotti, még anyja halálos ágya mellett eljegyezte magát Alberttel, egy rokonszenves, szelíd ifjúval, kit hűségesen szeret. Werther egy táncmulatságon beleszeret a leányba, bár tudja, hogy szerelme reménytelen.

Egy M*-né nevű beteg barátnőjük ágya mellett találkoznak gyakran, kit Lotti önfeláldozó gonddal ápol. Werther szeretné legyőzni szerencsétlen vonzalmát, de Lotti nyájassága, kedvessége lehetetlenné teszi ezt. A legellentétesebb érzések közt vergődik: egyszer remél, másszor kétségbeesik. Végre is visszatér a városba s követségi hivatalt vállal. De ez nem tudja gondolatait Lottitól eltéríteni. Mindinkább érzi a hivatal nyűgét, míg végre főnöke durvasága végképen elkeseríti s elbocsátását kéri. Nem tud vigasztalást lelni a társaságokban sem, mindenütt csak az ürességet, felfuvalkodott gőgöt látja.

Végre is visszatér Lotti közelébe, ki már boldog felesége Albertnek. Werther céljavesztettnek érzi életét. Magános sétái egyikén egy Henrik nevű tébolyodottal találkozik, kinek lelki egyensúlyát Lotti iránt érzett reménytelen szerelme tette tönkre. Werther borzadva gondolja el, hogy rá is ez a sors várhat. — A viszonzatlan szerelem fájdalma lebírhatatlan erőt vesz lelkén s helyzetének reménytelenségében tulajdon kezével vet véget életének. Boldogtalan barátjának sorsa Lottit is annyira megrendíti, hogy beteggé lesz s hosszú ideig lebeg élet-halál között.

A szentimentális regénynek legnagyobb hatású képviselője (1774). Nagyobb része Werthernek Vilmoshoz intézett levelei formájában van elmondva, befejező részét a *közrebocsátó* beszéli el Werther naplójegyzeteinek felhasználásával. A magyar irodalomban különösen Kazinczyra volt hatással, ki Goethe művének egy értéktelen utánzatát (Adolfs Briefe) magyarosította Bácsmegyei gyötrelmei címen. Szintén Werther hatása alatt írta Kármán József *Fanni hagyományait. (Werther* hatását Kármánra gondosan összeállítja Szabó Ferenc *A Fanni hagyományai.* c. dolgozatában, 1904). Magy. ford. Bajza Jenő, 1864.

E regény szoros kapcsolatot mutat korával és rendkívüli hatást gyakorolt korára. A tárgyául szolgáló szenvedélyes és szerencsétlen szerelmi történet egy egész emberöltő szenvedélyének és szerencsétlenségének adott kifejezést. A XVIII. század vége volt e kor, betegesen izgatott, érzelgős világ, mely szinte kérkedett hitetlenségével, s melynek lelkében meghasonlást, beteges érzékenységet szült a vágy végtelensége s a kivitelben az akarat gyöngesége. A könyv oly nagy mértékben hatott korára, ennek sóvárgó, bús elégületlenségét annyira fokozta, hogy nyomában valósággal járványszerű volt az öngyilkosság. Egyetemes érdekű jelessége nyelvében és előadásának művészetében s mélyen költői hangulatában van.

4. Scott Walter:

Ivanhoe.

A regény a normannok és a legyőzött angol-szászok elkeseredett viszálykodásaihoz fűződik. Oroszlánszívű Richard távol hazájától a Szentföldön kalandoz s helyette a vad, léha és kapzsi János uralkodik. Ez vitézi tornát hirdetett Ashby-de-la-Zoucheba (Esbi-de-la-zus), melyre messze földről sereglenek a

daliák, köztük a nagyhírű, de erőszakos és durva templárius vitéz, Brian, is. Útközben egy éjjelre a szászoknak egyik főemberénél, Cedriknél, hál meg, ki elkeseredetten gyűlöli a normannokat, s szívének minden vágyával azon munkál, hogy egyik rokonában, Athelstaneben (Ethelszten), új életre keltse a szász nemzeti dinasztiát. Ennek szánta gyönyörű nevelt leányát, Rowenát, is; ez azonban a tervért egyáltalán nem lelkesedik.

Cedrik vendégei között van Izsák, a gazdag zsidó, s egy ismeretlen, titokzatos ifjú zarándok. Ez észreveszi, hogy a templárius ki akarja fosztatni szolgáival a zsidót, figyelmezteti ezt a veszedelemre s elkíséri Ashbybe. A zsidó hálából fényes fegyverzettel látja el az ifjút, ki a viadalon mindenkit legyőz, még a kevély Briant is.

Amint jutalmát át akarja venni a gyönyörű Rowena kezéből s a körülötte sürgő lovagok elvágják sisakszíját, meglepődve látják, hogy a győztes „Kitagadott lovag" Cedrik fia, Wilfred, kit Richard királytól adományozott váráról Ivanhoenak (Ejvenhó vagy Ejvnó) is neveztek, s kit apja Rowena iránt való vonzalma miatt, s mivel az udvar fényében jól érezte magát és nem igen sokat törődött a szász törekvésekkel, kitagadott. Az ifjú kalandos urával a Szentföldön hadakozott, s mire álöltözetben visszaért, várát János már másnak ajándékozta. Nagy diadala után sebeitől elgyöngülve ájultan roskad össze, a zavarban mindenki magára hagyja, csak a zsidó törődik vele, házához viteti s ott gyönyörű leánya, Rebeka, ápolja önfeláldozó gonddal s egyre erősbödő szerelemmel.

A torna után Cedrik büszkeségében mélyen megbántva vonul haza. Kíséretéhez csatlakozik Izsák is a lányával s a beteg Ivanhoeval, kinek ottlétét még csak nem is sejtik Cedrikék. Útközben megtámadják őket János herceg egyik belső emberének, De Bracynak (Dö Brászi), katonái s mindnyájukat foglyul ejtve az Ivanhoe javait bitorló Front-de-Boeuf (Froñ-dö-Böf) várába, Torquilstoneba, hurcolják őket.

De Bracynak az a terve, hogy Rowenát kényszeríti arra, hogy felesége legyen s így szerzi meg roppant birtokait. De Rowena visszautasítja, sőt a várat is ostrom alá fogják a környék

erdeiben tanyázó szász rablók, Robin Hood (Hud) emberei. A vezérük egy roppant erejű, titokzatos lovag, kit Fekete Naplopó néven emlegetnek.

Cedrik bolondja, Wamba, papnak öltözve, belopózik a várba s kiszabadítja urát. Ez a várnépből ügyüknek megnyer egy Ulrika nevű szász asszonyt, ki szintén engesztelhetetlen gyűlölettel van életének tönkretevői, a normannok, iránt. Segítségével csakugyan be is veszik a várat. Rowenát megszabadítja atyja, Ivanhoet a Fekete lovag, de Rebekát elrabolja Brian, ki emésztő szenvedélyre gyúlt iránta, Athelstane pedig a harcmezőn maradt.

Rebekát Brian rendjük házába viszi magával, de váratlanul megérkezik a rend szigorú, aszkéta főnöke, s ez Rebekát, kit varázslónak, Briant romlásra csábítónak tart, máglyahalálra ítéli. A boldogtalan lány a szokásos háromnapi haladékot kéri, remélvén, hogy ártatlan voltáért addig síkra száll Ivanhoe.

Ez a Fekete lovaggal ezalatt Athelstane temetésére megy, de kiderül, hogy ennek csak holt hírét költötték. Itt értesül Ivanhoe Rebeka balsorsáról, késedelem nélkül segítségére indul s betegen viadalra jelentkezik. Az egyenetlenül induló küzdelmet az isteni igazságszolgáltatás végzi be: Brian indulatrohamában holtan fordul le lováról. Rebeka visszanyeri szabadságát. A Fekete lovagról kiderül, hogy Oroszlánszívü Richard király. Kibékíti fiával Cedriket, s ez Athelstane érdemetlenségét látva, lemond lassanként arról az ábrándjáról is, hogy a régi nemzeti szász királyságot életre keltse. Ivanhoe és Rowena egymáséi lesznek, Rebeka pedig, szívében örökké nemes büszkeséggel rejtegetve reménytelen szerelmét, kivándorol. Ivanhoe nagyhírű, kedvelt vitéze marad a királynak, mindaddig, míg ez merész terveivel együtt el nem esik a limogesi (limózsi) mezőn.

Az angol Scott Walter (1771—1832) a történelmi regény megindítója. Regényei tárgyát legnagyobb szeretettel Skótföld regés multjából veszi, s bár művészi tekintetben igen nagy fogyatkozásokat mutat regényköltészete, Európa-szerte nagy hatást keltett. Jósika Miklós bárót is ez a hatás vezette a magyar

történeti regény megalapítására. Ivanhoet (1819) magyarra fordította Thaisz Antal, Pest, 1829 és Gineverné Győry Ilona, 1906.

5. Manzoni:

A jegyesek.

Az 1628. esztendőnek egyik napján egy kis Como-vidéki falu jámbor plébánosát, Don Abbondiót, két brávó tartóztatja föl sétájában, kik ráparancsolnak, hogy ha kedves az élete, ne merje összeesketni a falujabeli Tramaglino Renzo (Tramaljínó Rencó) selyemszövő legényt menyasszonyával, Mondella Luciával (Lucsía). Közlik vele azt is, hogy a tilalom egy Don Rodrigo nevű hatalmas úrtól ered, ki szemet vetett a szép Luciára.

A félénk plébános nagyon megszeppen. Bár nem volna szabad szólnia egy árva szót sem a tilalomról, otthon hosszas faggatásra mégis elmondja hű gazdaasszonyának, a csacska Perpetuának. Mikor aztán Renzó állít be hozzá, kérdezve, hogy hány órakor esküdhetnek, akadályokkal rémíti a szerelmes legényt, majd összehord tücsköt-bogarat s végül is mindenféle kifogással elhalasztatja vele az esküvőt. A fiú hamarosan megtudja Perpetua révén, hogy ki az akadálya egybekelésüknek, s mivel a hatalmas úr ellen ő nem tehet semmit, minden bizodalmát egy derék kapucinus barátba, Cristoforo atyába, veti, ki sok jót tesz a környékbeli parasztokkal. Ez el is megy Don Rodrigóhoz s le akarja beszélni gyalázatos tervéről; de eredménytelenül, mert a nagy úr gőgösen kiutasítja, s elküldi brávóit a lány elrablására. Tervük azonban nem sikerül. Renzo ugyanis meglepetéssel akarja Don Abbondiót arra kényszeríteni, hogy összeeskesse menyasszonyával; azonban a plébános lármát csap, s erre menekülniök kell a leselkedő brávóknak, de menekülni kénytelenek a jegyesek is.

Renzo Milanóba vetődik, hol épen nagy éhinség sanyargatja a lakosságot. A tűrhetetlen drágaság miatt elkeseredett nép megostromolja és kifosztja a pékboltokat. A csődületbe belesod-

ródik Renzo is. Az együgyű falusi legénynek eljár a szája, tiszteletlenül nyilatkozik a kormányzóról, ezért el is fogják, s ha a néptömeg ki nem szabadítaná a fogdmegek kezéből, kötél várna rá. Milanóból menekülnie kell s szerencsésen el is jut Bergamóba, hol álnév alatt munkába áll; de szive folyton jegyeséért aggódik.

Lucia anyjával együtt a monzai (Monca) kolostorban talált menedéket. Azonban a veszély nem múlt el feje fölül. Don Rodrigo egy messzeeső rendházba helyezteti át a lány védőjét, Cristoforo atyát, s hatalmas segítőtársat nyer egy titokzatos várúrban, a Névtelenben, ki martalóc brávóival az egész környéket rettegésben tartja. Az apátnő, Gertrud, gyávasága miatt sikerül is a Névtelennek elraboltatnia a leányt s már el akarja küldeni a szerencsétlent Rodrigo várába, mikor a környékre érkezik Borromeo biboros, a milanói érsek. A Névtelent lelki furdalások gyötrik bűnökkel teljes élete miatt s vígasztalásért, bűnbocsánatért az apostoli buzgóságú biboroshoz fordul, ki az erény és bűnbánat útjára téríti. Igy Lucia is visszanyeri szabadságát s egy jóravaló nemesi házaspár házába kerül, hol végre biztonságban érzi magát.

Míg így a két jegyes sorsa jobbra fordul, a közállapotok nagyon siralmasakká lesznek. Német zsoldoshadak pusztítják végig a vidéket, majd nyomukban egy még félelmesebb ellenség üt tanyát: a pestis. A rettenetes betegség megtámadja Renzót is, de az erős ifjú kilábol belőle. Most már nincs tovább nyugta jegyesétől távol. Lucia keresésére indul s meg is találja egy milanói kórházban. A lány már lábadozik s hamarosan fölépül. Megtudják, hogy boldogságuk gátja, Rodrigo, áldozatául esett a szörnyű betegségnek. Igy immár semmi akadálya sincs a derék szerelmesek egybekelésének, don Abbondio össze is esketi őket. Bergamóban települnek le, hol jómódban, boldogan élnek, s ha visszagondolnak viszontagságaikra, sorsuk tanulságául emelt fővel hirdetik: „Sujtson a csapás akár a magunk hibájából, akár anélkül, Istenbe vetett bizalmunk elveszi élét s hasznunkra fordítja egy jobb élet számára.“

Manzoni (Mandzóni) Sándor gróf (1785—1873) e regénye (1827) a Scott Waltertől megindított tör-

téneti regénykölteszetnek egyik legnagyobb hírű terméke, az olasz nép legkedvesebb könyve. Míg Scott s a történeti regény legtöbb művelője pompás, színes képsorokban állítja elénk a multat, Manzoni a mindennapi élet képeit festi, de rendkívül aprólékos gonddal rajzolja meg hozzájuk történeti hátterül a XVII. századbeli lombardiai életet. Ez az aprólékosság szerkezetét szétesővé, előadását pedig, minden szeretetreméltósága mellett is, vontatottá teszi. Ugyancsak ebben az irányban hat sűrű moralizálása is. Manzoni ugyanis, kétségtelenül egyoldalú fölfogással, a költészet hivatásául az erkölcsi tanítást tekintette s e regénye csakugyan egyike a világirodalom legjobb nevelő hatású könyveinek. Teljes magyar fordítását a Szent István Társulat adta ki, 1901.

6. Hugo Viktor:

A párizsi Notre-Dame.

A Notre-Dame (Nótr Dám) székesegyház egyik tornyának egy homályos zúgában a szerző a falra karcolva ezt a szót pillantotta meg: ΑΝΑΓΚΗ (ananké = kényszer). E szó keltette életre regényét, melynek 1482-ben lejátszódó egész cselekménye mögött a székesegyház gigantikus képe meredez. Ez épületben fejeződött ki legtökéletesebben azoknak a középkori embereknek lelke, kiknek sorsából a regény külső szálai szövődnek.

A regény központjában Claude (Klód) Frollo, a székesegyház archidiakonusa áll; kegyes, tudós lélek, ki haszontalan öccse neveltetésének s az alchimiának él. Egyszer azonban meglát egy Esmeralda (Eszmeralda) nevű, gyönyörű kóbor cigányleányt, ki a székesegyház terén szokott táncolni. Visszafojtott érzékisége egész hevével vágyódik a leány után s esetlenül fenyegető, gyűlölködő tettekkel akarja megrémíteni s magáévá tenni. Van a székesegyháznak egy Quasimodo (Kvazimódó) nevű, torz külsejű harangozója, kit irgalomból ő neveltetett föl. Ez

kutyahűséggel van iránta, s előbb ezzel együtt akarja elrabolni a leányt, de Gringoire (Greñgoár), a csavargó poéta, lármát üt, s a királyi íjászok kapitánya, Phoebus de Châteaupers (dö Sátóper) kiszabadítja a leányt. Ettől kezdve a leány egész lelkét a kapitány képe foglalja el, ki után bohó, ábrándos epedéssel sóvárog. A léha, kalandvágyó tiszt lelketlenül találkára csábítja a leányt s engedi, hogy e találkának tanuja legyen egy titokzatos, barátruhás férfi, — az archidiakonus — ki leszúrja a kapitányt s elrohan. Most már lebírhatatlan szenvedéllyel láncolja a leányhoz a „kényszer". Elvadultan siet a világosság felé s nem látja az ablak előtt a finom pókhálót, melyet a sors közé s a világosság közé kifeszített.

A gyilkossággal a leányt gyanusítják, s ez a kínvallatás gyötrelmei közt mindent magára vállal. Bitófára ítélik, de előbb eklézsiát kell követnie. E közben Quasimodo pokoli ügyességgel megmenti s a menedékhelyül szolgáló templomtetőre rohan vele. Az archidiakonus itt is üldözi, de Quasimodo, ki végtelenül gyöngéd rajongással viselkedik a leány iránt, megmenti. A pap most a legfőbb bíróság kivételes eljárását akarja kierőszakolni, hogy a menedékjog megsértésével fogassa el s végeztesse ki a cigányleányt. Ezt megtudja Gringoire s csavargó barátait fellázítja a székesegyház megostromlására, de Quasimodo ügyetlensége miatt a leányt nem tudják elrabolni. Az archidiakonus szökteti el, de mikor fölismeri a leány, inkább halni akar, mint vele szökni. Az archidiakonus most a leányt ennek legádázabb ellenségére, egy Gugule (Gügül) nővér nevű vezeklőre bízza, aki ifjú korában igen vidám életet élt. Egyetlen leánykáját cigányok rabolták el, s ő abban a hitben élt, hogy megsütötték és megették. Ettől fogva vezekel s gyűlöl minden cigányt, de különösen Esmeraldát. Most a cigányleányban amuletjéről elveszett leányára ismer; de anyai öröme igen rövid. Jönnek már leányáért. Sikerül ugyan elrejteni Esmeraldát, de mikor Phoebus kapitány megy arra, a leány boldog felkiáltásával elárulja magát s bitófára hurcolják. A kivégzését az archidiakonus a székesegyház tetejéről nézi, de Quasimodo letaszítja a szörnyű mélységbe, ő pedig Esmeralda holttestét átölelve, vele együtt porlad el.

Hugo (Ügó) Viktor (1802—1885) regénye (1831) az egész romantikának legjellegzetesebb terméke s s Hugonak is bár nem a legjobb, de legismertebb munkája. Hugo történeti regénynek mondja, de alakjai egyáltalán nem korszerűek. Különösségeket hajszol bennük, főként az ellentét elve alapján. Sokkal több életet tud önteni az élettelen tárgyakba, mint alakjaiba; regényében valósággal él a XI. Lajos-korabeli Párizs, megelevenednek kövei, utcái, épületei. Különösen a székesegyház leírásában elragadó szuggesztív ereje. Hatását azonban főként az érdekes, kalandos mesének köszönhette. Hugo regényköltészete nálunk főként Jósikára (pályája második felében) és Jókaira (pályája kezdetén) volt hatással. E regényének magyar fordításai közül legsikerültebb a Benedek Marcellé (1913).

7. Balzac:

Grandet Eugénia.

Franciaország egyik vidéki városkájában, Saumurben (Szomür), éldegél egy meggazdagodott kádármester, Grandet apó. Vagyonának alapját a francia forradalomban vetette meg s azóta egyre gazdagodott, de egyszersmind folyton fukarabbá s ridegebbé lett az eszes, számító ember. Szegényesen éltek, kegyetlen hidegséggel bánt feleségével és leányával, Eugéniával, az egyetlen lénnyel, ki iránt emberien érzett.

Egy szép őszi estén Grandet öccsének fia, Károly, egy csinos, elmés, de elkényeztetett és léha ifjú érkezik meg a saumuri rideg házba Párizsból. Eugénia, ki a világtól elzárva, csak nyomorúságot és ridegséget látott maga körül, megszereti unokatestvérét. Vonzalmát még inkább növeli az a részvét, mellyel Károly sorsát átérzi, kinek atyja csődbe jutott s öngyilkossá lett. Károlyt annyira meghatja a mélyérzésű, jóságos lány ragaszkodása, hogy ő is vonzalmat érez iránta, s mikor vagyont szerezni Indiákra távozik, kölcsönös fogadalmat tesznek, hogy várnak

egymásra. Eugénia utiköltségül átadja megtakarított pénzecskéjét Károlynak, s mikor a fiú távozása után atyja észreveszi, hogy pénze nincs meg, panasz nélkül tűri Grandet apó kegyetlenségét. De a szegény anya áldozatul esik Grandet lelketlenségének.

Eugénia együtt marad atyjával, ki beleneveli lassanként fukarságának minden csinját-binját. Igy él örömtelenül, búskomoran, de Károly után való hűséges vágyódással szívében öt hosszú esztendeig, mikor hírét hallja, hogy Károly visszatért Indiákról. De a fiú gazdag, s egyúttal keményszívű, haszonleső, nagyravágyó emberré lett. Útközben megismerkedett egy régi, befolyásos család leányával, kinek kezét megkéri, előkelő összeköttetéseket remélvén e házasságtól. Eugénia ennek hírét büszke, de vígasztalan fájdalommal fogadja. Atyja is meghalt, s ő mérhetetlen vagyon ura lett. Károlynak hűtlenségéért azzal fizet, hogy elhárítja házasságának egyetlen akadályát: kiegyenlíti atyja adósságait, majd pedig, hogy a kisvárosi pletykától megőrizze viszonyuk emlékét, egy üresszívű kérőjének nyujtja kezét, kitől sorsa hamarosan megszabadítja. Aztán senkitlenül, örömtelenül, atyja fukar életmódján, de jámborságban, jócselekedetek között éli le életét, azoknak a nőknek büszke szerelmével szívében, „kik lehajtják fejöket és csöndesen szenvednek, haldokolva járnak, beletörődnek sorsukba, sírnak és megbocsájtanak, imádkoznak és emlékeznek végső lehelletükig."

Honoré de Balzac (Onoré dö Balzak, 1799—1850) a francia társadalmi regénynek legnagyobb művelője s a realizmus diadalra juttatója a regénykölteszetben. Regényeit pesszimista világfelfogás és a lelki életnek mélyreható elemzése jellemzi. Az egyéneket egy-egy nagy szenvedély képviselőivé teszi, ezt a szenvedélyt aztán több kisebbre bontja s fejlődésüket a környezet és idegek behatására rendkívül aprólékos gonddal rajzolja. Irodalmunkban főként Kemény Zsigmond báróra volt hatással. E hatást pontosan egybeállította ifj. Dengi János (Kemény és Balzac, Budapesti Szemle, 1910). E legolvasottabb s felfogásában legnemesebb

regényének (1834) magyar fordításai közül legsikerültebb a Hevesi Sándoré, 1904.

8. Dickens:

Twist Olivér.

A regény egy nemeslelkű gyermeknek szomorú fordulatokban gazdag élettörténete. Hőse lelencházban születik, hol anyja hamarosan elpusztul. A kis senkitlen árva csak nyomorúságot, ridegséget tapasztal, éhezik, fázik s végül is, hogy szabaduljanak tőle, kiadják inasnak egy temetési vállalkozóhoz. Itt is, mint halottkísérő, csak az emberi nyomorúságnak és boldogtalanságnak rettenetes képeit látja maga körül a gyöngéd érzésü gyermek. Tűr és szenved, de mikor anyja emlékét bántalmazza gonosz inastársa, Noah (Nóé), megfenyíti a durva fickót. A rá váró kegyetlen bosszú elől éjnek idején megszökik s gyalogszerrel, hihetetlen erőfeszítéssel Londonba menekül.

Útközben találkozik egy Dawkins (Dákinsz) Jankó nevű hetvenkedő, nyalka legénnyel, ki Londonban Fagin (Fedzsin) zsidóhoz viszi magával. Sivár élet vár itt is Olivérre. Fagin egy gonosz tolvajbanda feje, s Olivért is tolvajjá akarják nevelni, de mindjárt az első alkalommal pórul járnak. Az ártatlan Olivér rendőrség elé kerül, de kiderül, hogy nem ő volt a tolvaj, s szabadon bocsátják, sőt a kárvallott öreg Brownlownak (Braunló) annyira megtetszik, hogy ez házához fogadja.

Boldog napokat él itt, de nem sokáig. A tolvajok leselkednek utána, elfogják és ismét Fagin tanyájára hurcolják. Egy brutális haramia, Sikes (Szájksz) magával viszi egy éjjeli betörésre, a remegő gyermek azonban zajt üt, s a rablók menekülni kénytelenek. Olivért a felriadt cselédség megsebesíti. Egy ideig magukkal vonszolják a haramiák, de mikor már nagyon közel járnak üldözőik, egy árokban hagyják. Másnap bevánszorog abba a házba, hol be akartak törni, s itt gondos ápolás alá veszi a ház öreg úrnője s fogadott lánya, Róza.

Szenvedései véget érnek; de a rablók hamarosan ismét leselkedni kezdenek utána. Fagin tanyáján megjelenik egy Monks

nevű rejtélyes ember s ádáz dühvel követeli a zsidótól Olivér elpusztítását. Beszélgetésüket azonban kihallgatja Sikes kedvese, Náncsi, kiben csodálatos módon szánakozás ébred Olivér iránt, s a fenyegető veszedelemről értesíti Róza kisasszonyt. Ez az öreg Brownlowtól kér tanácsot, ki hamarosan kideríti, hogy Olivér az ő legkedvesebb ifjúkori barátjának fia s Monksnak mostohaöccse. Az atyát korán házasságra kényszerítették. A házasság, melyből Monks született, boldogtalan volt s hamaros válással végződött. A csalódott fiatal férj utazgatása közben egy tengerésztiszt leányával, Flemming Ágnessel, ismerkedik meg. Megszeretik egymást, de a férfinak egy nagy örökség átvétele végett Rómába kell utaznia s itt váratlanul meghal. Végrendeletét, melyben Olivért tette örökösévé, az első feleség elsikkasztja, Monks pedig a fiút akarja elpusztítani. Szövetkezik Faginnel, ezért üldözi ez oly ádázul a szegény gyermeket. Monks mikor látja, hogy gonoszsága nyilvánvalóvá lett, lemond az atyai örökségről, melyet bitorolt. A tolvajbanda is elpusztul. Náncsit az árulás miatt Sikes meggyilkolja, ez ő neki is életébe kerül s Fagint hóhérkézre, a többi haramiát börtönbe juttatja.

Olivérre sok szenvedése jutalmául boldog élet vár. Kiderül, hogy az áldott szívű Róza kisasszony szegény elhalt anyjának testvére. Igy hát nem áll senkitlenül a világban. Brownlow úr csakhamar fiává fogadja. Fölkeresi gyermeki nyomorúságának helyét s boldogságának mámorában összeszoruló szívvel, könnyes szemmel gondol sivár gyermekkora egyetlen kedves emlékére: szegény kis pajtására, Dickre, kit megölt az a nyomorúság, melynek fojtogató karjából őt jó sorsa kimentette.

Dickens (Dik'nz) Károly (1812—1870) egyik legnagyobb angol társadalmi regényíró, kinek a magyar irodalomra is jelentékeny hatása volt. „Könnyek közt mosolygó", szívet megkapó humorú regényköltészetét különösen a megható és komikus elemek sajátságos vegyítése, az emberiség szomorú sorsa iránt érzett mély részvéte, emelkedett, nemes életfelfogása s finom lélekrajza teszik örökbecsűvé. Különös

kedvvel mélyed a gyermeki lélek elemzésébe s történeteiben legszívesebben az erkölcsi jóhoz való törhetetlen ragaszkodásnak hősies cselekedeteit tárja elénk. Talán az ő regényeiben (Copperfield Dávid, Nickleby Miklós, Dombey és fia, Pickwick-klub, Kis Dorrit stb.) nyilatkozik a legmélyebb szeretet a szegények iránt, s ő rajzolja a jóságnak és erénynek legragyogóbb képeit. Ez egyik leghíresebb regényét (1837) magy. ford. Gondol Dániel, 1843.

9. Thackeray:

Hiuság vására.

A Pinkerton-kisasszonyok híres leánynevelő intézetének falai közül két fiatal lány lép ki egy időben az életbe. Az egyik Sedley (Szedli) Emilia, egy londoni gazdag bankárnak angyali jóságú lánya, a másik Sharp (Sárp) Rebekka, egy kora árvaságra jutott lány, ki Emmi meghívására házuknál óhajtja eltölteni addig az időt, míg nevelőnői állását elfoglalhatja. A senkitlen lány ridegen számító, haszonleső lélekkel tekinti az embereket s csodálatos gyorsasággal meg tudja kedveltetni magát környezetével. A Sedley-család is hamarosan megszereti s különösen Emmiben talál buzgó támogatóra abban a tervében, hogy elvétesse magát Emmi bátyjával, a hiú, üresfejű, de jó jövedelmű Józseffel. Szándéka azonban hajótörést szenved Emmi gyermekkori barátjának, Osborne (Oszbörn) György hadnagynak ellenszenvén.

Tervének meghiusulta után távozik barátnőjétől s elfoglalja állását Crawley (Krâli) Pitt báró családjánál. A cinikus, fösvény, modortalan családfővel csakhamar annyira megkedvelteti magát, hogy szinte pótolhatatlanná válik számára végtelen pöreinek intézésében. Nagyon megkedveli az ügyes, eszes lányt a báró gazdag nénje, Mathild kisasszony is, úgyhogy magával viszi londoni kastélyába s nagy betegségében csak őt tűri maga körül. Hiába sürgeti az öreg Crawley, hogy küldje vissza Rebekkát.

Végül is a báró, hogy visszanyerje nélkülözhetetlen titkárját, nem teketóriázik sokat, hanem rögtön megkéri a lány kezét, amint meghal a felesége, ez a szerencsétlen, sokat szenvedett asszony, ki oly irtózatos árat fizetett azért, hogy a Hiúság vásárán cserébe adta szívét a bárói rangért. Rebekka azonban a báró nagy meglepetésére, könnyek közt megvallja, hogy nem lehet a báróé, mert már férjes asszony. Csakugyan egybekelt kevéssel előbb, senkitől sem sejtve a báró ifjabb fiával, Mathild kisasszony kegyeltjével, Rawdonnel (Rádön), egy bárdolatlan, gyönge akaratú, de jólelkü dragonyoskapitánnyal, kinek fejét könnyedén el tudta csavarni. Az öreg báró haragja határtalan, Mathild kisasszony is a legnagyobb gyülölettel szól a ravasz kígyóról s Rawdont kitagadja a zsíros örökségből. A fiatalok azonban egyikük haragjával sem igen törődnek, gondatlanul, nagy lábon élnek.

Míg Rebekka sorsa ilyen jóra fordul, Emiliáé egyre szomorúbbá válik. Atyja tönkremegy, nyomorúság váltja fel jólétüket, s az öreg Osborne György atyja, sértő módon tudtára adja, hogy a két családnak szakítania kell. Emilia hűséges szívének minden ragaszkodásával szereti Györgyöt, de némán, megadással fogadja a csapást. Elfordul tőle mindenki, csak egy nemes lélek tart ki mellette: Dobbin kapitány, egy félszeg, esetlen, de áldott jólelkü ember, ki szemrehányó szavaival olyan mély hatást tesz a könnyelmü, léha Györgyre, hogy ez atyja tilalmának ellenére is nőül veszi Emmát.

Közben az európai nagyhatalmasságok az elbai fogságából megszökött Napoleon ellen szervezkednek, s az az ezred is átkel Belgiumba, melyben György, Dobbin és Rawdon szolgálnak. Velük mennek a fiatalasszonyok is. A sereg vígan, valósággal táncolva jut a harctér közelébe. Rebekka egyre nagyobb hódításokat tesz tökéletes nagyvilági föllépésével, s udvarlói sorában különösen György bolondul érte, egyre jobban elhanyagolva Emiliát. Szegény hűséges kis asszonyka nem tud erről semmit, s mikor férje a waterlooi csata halottjai közt marad, kétségbeesett lélekkel tér vissza, nem tudja feledni Györgyöt, ez folyton úgy él emlékezetében, mint „az ő bálványozott szerelmese, ki megdacolt érte a világgal s nőül vette óriás áldozatok árán is.“

Bánatában, szegénységében minden öröme kis fia. A derék Dobbin szerető szívvel gyámolítja ugyan, de a hűséges barátot Madrasba helyezik át, Emmi szüleinek nyomorúsága pedig egyre nagyobb lesz. Segítni nem tud rajtuk. Csak egy mód volna rá: ha kis fiát átadná az öreg Osborne-nak. Eleinte hallani sem akar róla, de végül mégis meghozza ezt a legnagyobb áldozatot. Életét, mely eddig is „nem látott, nem méltányolt áldozatokból álló élet" volt, ettől kezdve reménytelennek, teljesen vigasztalannak érzi.

Rebekka és férje ezalatt pompában, fényben élnek. Rebekka egyre előkelőbb körökbe jut s mindenüit pompásan tud érvényesülni. Azonban arról is kezdenek suttogni, hogy nem tisztességes uton jut ehhez a fényhez. A világot félre tudja vezetni, de nem tudja azt, kitől legkevésbbé tart: férjét. Rawdon elhagyja, s hogy a botrányt kikerülje, elfogadja a gyilkos levegőjű Coventry (Kovöntri) kormányzóságát. Rebekka előtt, amint egyedül marad, elvonul hazugságra, csalásra épített „szegény, de izgalmakkal, merész sakkhúzásokkal teljes élete. Óh, milyen sivárnak, nyomorultnak, haszontalannak tetszett az egész!" De összeszedi lelkierejét s marad továbbra is, ami igazi valója szerint addig is volt: — kalandornő.

Míg Rebekka sorsa ilyen mozgalmassá válik, addig Emilia élete sivár, egyhangú szomorúságban telik. Meghal atyja, s egyedül marad elégedetlen, örökös panaszt síró anyjával. De a jó Dobbin kapitány nem tudja a távoli világban sem feledni a gyászruhás, szelíd kis asszonykát. Amint hazatér, megkéri kezét. Azonban Emmi még mindíg nem akar hűtlenné válni György emlékéhez. Dobbin nem neheztel, hanem kibékíti az öreg Osbornet menyével. Emilia visszakapja gyermekét, s ismét jólét, boldogság köszönt be házukba. Érzi, hogy mindezt Dobbinnak köszönheti, tudja, hogy hálával tartozik neki, de csak akkor képes elfordulni férje emlékétől, mikor Rebekka szemébe vágja, hogy György hűtlen volt hozzá, hogy ez az önző, léha, szívtelen ember egy percig sem szerette őt igazán, csak Dobbin kényszerítette a házasságra. Erre feleségül megy a derék Dobbin ezre-

deshez, ki így végre mégis megnyeri azt, miért egy egész élet becsületes, férfias hűségével és áldozatkészségével küzdött.

Thackeray (Thekere) Vilmos Makepeace (Mékpísz 1811—1863) az angol társadalmi regénynek Dickens mellett legnagyobb művelője. Humorista mind a kettő, de tehetségük sok ellentétes vonást is tüntet föl. A világnézetükben mutatkozó különbséget egy kiváló méltatójuk így jelöli meg: „Dickens abból indult ki, hogy az életben minden jobb, mint amilyennek látszik; Thackeray pedig abból, hogy minden rosszabb". Dickens résztvevő mosollyal rajzolja az emberi gyarlóságokat, Thackeray keserű gúnnyal nézi az életet, mely szerinte csupa csalás és csalódás. Egész híres képtárát rajzolta meg a képmutatóknak és hazugoknak, s minden regényében valósággal a a világcsalásnak egy-egy szomorú komédiáját játszatja le, melynek hazugság a kezdete és felsülés a vége. De mély és szigorú erkölcsi érzése is folyton megmegszólal e szomorkás-víg történetekben: „Csak a szerető szív teszi elviselhetővé az életet. A képmutatás hiábavaló, a csalárdság kiderül, az álnokság megbosszulja magát. A nem igaz élet örökös rettegés, s a vége megaláztatás, szégyen és elhagyatottság". Ezt a tanítást példázza ez a regénye is (1846—48), melynek több magyar fordítása közül legsikerültebb G. Győry Ilonáé, 1905.

10. Turgenyev:

Apák és fiúk.

A regény hőse egy fiatal orvostan-hallgató: Bazarov Vaszilyics Jevgenij, kinek lelkét a természettudományért való rajongás, a tekintélyek ellen lázadás és a rombolás vágya töltik el. Cinikus, elkeseredett kedélyű, szűkszavú, modortalan, de bátor, aljasságra képtelen ifjú, első megtestesítője s az európai köztu-

datba belevivője a *nihilista* elnevezésnek. „Egy hirtelen tanulttá lett vadember," kinek végzetévé az válik, hogy elméjét „a tudomány olyan hirtelen éri, akár a szélhüdés." Egyik legjobb barátja s leglelkesebb híve Kirszanov Petrovics Arkadij, aki nihilistának hiszi magát, mert mestere szaggatott, lázadó mondásait ismétli, de lelke szerint naív, szelid, békés ember.

A két ifjú vakációra Arkadij atyjának házához érkezik. Itt az életnek két sajátságos hajótöröttjét találják. Egyik Arkadij atyja, ki szegényen nősülvén, katonatiszti pályáját odahagyja, hogy kis birtokán sok gond és aggodalom közt, de zúgolódás nélkül gazdálkodjék. A másik ennek a bátyja, Pável, ki szintén fényes katonatiszti pályáról mondott le egy titokzatos hercegnőért, majd mikor ez eltünt szeme elől, öccse házához vonult vissza s itt hirtelen vénült, epés emberré lett. A két derék öreg sehogysem tud megbarátkozni Bazarov gondolkozása módjával; ez is leszólja őket Arkadij előtt elmaradottságuk miatt. Arkadij teljesen barátja hatása alatt áll, s atyja nagy szomorúsággal látja, hogy hiába tanult, hiába tartott lépést a világ haladásával, mégis el van maradva, „el van szigetelve" fiától.

A két öreg őszinte örömére Bazarov nemsokára távozik körükből. Vele megy Arkadij is egy közeli városban lakó rokona látogatására. Itt Bazarovnak két lelkes hívével ismerkedik meg: a suta Szitnikovval s Kuksina Jevdoxiával, az ízetlen és korlátolt emancipált hölggyel, kik valósággal paródiái azoknak az eszméknek, melyekért Arkadij is lelkesül.

A kormányzó bálján a híres szépségű Odincova asszonnyal kötnek ismeretséget, kiért Arkadij szívében szerelem ébred. Az okos, de kissé kacér asszony azonban inkább Bazarov iránt érdeklődik. Ingerli ez a sajátos hódítás, rabjává akarja tenni az eszményiség epés csufolóját. Bazarov szíve csakugyan sebet kap, de uralkodik magán, s mikor látja, hogy a kacér nő szívtelenül játszik vele, megsértett kevélységével szülei házának csendjébe menekül.

Vele megy Arkadij is. Nagyon megkedveli barátja szüleit: egy bőbeszédű, de rendkívül kedves öreg urat s egy szelid, derék

asszonyt, kik valósággal rajonganak fiukért. Bazarov azonban csakhamar ráún jóságos öreg szüleire, akikkel oly lelketlenül bánik, hogy Arkadij hamarosan kiábrándul belőle.

Ismét Arkadij atyjához térnek vissza, de teljesen elhidegülnek egymástól, nem is törődnek egymással. Arkadijt szíve Odincova asszony katélyába vonja; de már nem a kacér szép asszony látására siet, hanem Odincova hugával, a szerény, kedves Katyával foglalkozik egyre mélyebb vonzalommal s meg is kéri a kezét. Katya meggyőzi vőlegényét róla, hogy mérhetetlen távolság van közte és Bazarov közt gondolkozásmódban s ezzel teljesen elhidegíti Arkadijt barátjától. Bazarov is belátja, hogy Arkadij nem született az ő keserű, fanyar életükre s örökre búcsút mond neki.

Zord daccal tér szülei házához. Csak a parasztokkal áll szóba, de azok sem értik meg, s háta mögött kinevetik. Egyre fanyarabbá és kötekedőbbé válik. De hirtelen egészen megváltozik, közlékenyebbé, barátságosabbá lesz s atyjának is segít orvosi gyakorlatában. Egy hagymázos hulla boncolásakor azonban vérmérgezést kap. Tudja, hogy veszve van s komor, büszke, néma gyötrődéssel várja végét. Ám haláltusáját mégis az az érzés teszi csöndessé, melynek értéktelenségét oly fennhéjázva hirdette: a szeretet. Homlokán Odincova asszony csókjával szenderedik örök álomra.

Arkadijra megnyugvás, csöndes boldogság vár. Az vár bizonyára Bazarovra is ott fönn. „Sírjához gyakran ellátogat két megtört öreg ember — egy férj a feleségével. Egymást támogatva, roskatag léptekkel ballagnak oda a kerítéshez, térdre borulnak előtte és sokáig sírnak keservesen, azután ujra imádkoznak, és alig tudnak megválni ettől a helytől, ahol mintha közelebb volnának a fiukhoz, a reá való emlékezéshez... Lehetséges-e, hogy imáik, könnyeik meddők volnának? Lehetséges-e, hogy a szeretet, a szent és odaadó szeretet ne volna mindenható? Oh nem! Bármilyen szenvedélyes, bűnös és lázadó volt is az a szív, mely abban a sírban porlad, a virágok, melyek rajta nyílnak, nyugodtan néznek ránk ártatlan szemeikkel: és nemcsak az örök

nyugalomról, nemcsak a „közönyös“ természet ama nagy nyugalmáról, hanem az örök kibékülésről és az örök életről is beszélnek nekünk.“

Turgenyev Szergejevics Iván (1818—1883) az oroszoknak egyik legnagyobb regényírója. Egy méltatója így ír róla: „Valóban nem ismerek senkit, aki vele vetekedhetnék az ízlés, a gyöngédség és ama titokszerű báj tekintetében, amely műveinek valamennyi lapján egyenlően szétárad, és amely a hajnali harmatra emlékeztet. Elmondhatta volna magáról: A szók úgy fakadtak belőlem, mint a könnyek fakadnak, mikor a szívünk tele van és nem bírjuk őket visszatartani.“ Egész költészetét a szláv lélek melancholiája árnyékolja be, mely nagyrahivatott, de korán letört tehetségek példáival az élet szomorúságát, céllalanságát s a természet kíméletlenségét hirdeti. E regényét, — melynek egyetemes érdekű tétele az, hogy mennyire nem érti meg egymást két szomszédos nemzedék: az apáké és fiuké, — az orosz jobbágyság fölszabadítását megelőző mozgalmak közt írta (1861) s hősét egy fiatal muszka orvosról mintázta, kivel egy utazása alkalmával ismerkedett meg. Magyarra fordította Ambrozovics Dezső, 1904.

11. Dosztojevszkij:

Bűn és bünhődés.

Egy Raszkolnyikov nevű deák a nyomor és búskomorság lesujtó hatása alatt boldogabb sorsról álmodozik. Megismervén egy vén uzsorás asszonyt, egy balga kérdés s egy ostoba föltevés foglalkoztatja lelkét: Ha Napoleonnak úgy kellett volna világhódító pályájára indulnia, hogy monumentális eszközök helyett egy vén asszonyt kellett volna meggyilkolnia s ennek ládájából venni ki a pénzt előmeneteléhez, mert máskép nem boldogulhat, — rászánta volna-e magát a gyilkosságra? Ezen az egészen elméleti kérdésen töpreng s arra a meggyőződésre jut, hogy min-

den gondolkozás nélkül megölte volna. „A tekintély példájára“ az ő lelkébe is belegyökerezik a gyilkosság kényszere. Hiába állítja lelki szeme elé kétségbeesett erőfeszítéssel azok képét, kiket szeret: anyját s hugát, sőt ezeknek sorsa is csak felháborítja, mikor megtudja, hogy huga fel akarja áldozni magát anyja s az ő boldogulásáért. Véletlenül megtudja azt is, mikor lesz egyedül otthon a vén asszony, egy kávéházban pedig asztalszomszédjai azt vitatják, hogy mennyi jót tehetne valaki a gonosz vén asszony pénzével, ha megölné. Így a gondolat, mely gyökeret vert fejében, egész gépiesen tetté érlelődik; érzi, hogy nincs többé szabad akarata s a lelki kényszertől hajtva megöli a vén asszonyt, de a zsákmány összeszedésében oly ügyetlenül kapkod, hogy közben megérkezik az áldozat huga, egy szegény bamba teremtés, s Raszkolnyikov teljesen szándéktalanul ezt is meggyilkolja. Két idegen is zörget az ajtón, már majdnem ott fogják, s csak a véletlen szerencse menti meg egyelőre, de teljesen feldúlt lélekkel menekül.

Lelke folyton rebeng s kínos aggodalommal igyekszik eltüntetni bűnének minden nyomát. Elrejti azt a rablott pénzt és ékszereket is és soha többé hozzájok nem nyúl. Egy adóssága ügyében a rendőrségre idézik. Irtózatos aggodalmak közt jelenik meg. Hallja ugyan ott, hogy egészen kilátástalan a gyilkos nyomozása, de egyik rendőrtisztről, Petrovics Porfirről, az az irtózatos sejtelme támad, hogy gyanakszik rá, s emiatt a leggyötrőbb nyugtalanság kínozza. Gyötrelmei ágynak döntik, lázálmok nyugtalanítják; majd mikor megtudja, hogy egyik barátja épen Porfirnál tudakozódott szállása után, kétségbeesésében kiszökik s előbb egy rendőrtisztviselőnek szinte meggyónja bűnét, aztán mivel ez nem fogatja el, fölmegy abba a lakásba, hol a gyilkosságot elkövette, de innen kidobják, ahelyett, hogy a rendőrségre vitetnék. Útjában az életnek csupa szomorú képeit látja, köztük azt, hogy egy fogat halálra gázol egy Marmeladov nevű szegény hivatalnokot. Raszkolnyikov a holttestet haza viteti s minden pénzét odaadja temetésre a nyomorult családnak. Marmeladovnak maradt egy Szónya nevű leánya, ki iszákos apjának áldozata: hogy kis testvérei éhen ne haljanak, gyalázatából tartja el őket s szüleit.

Raszkolnyikov most már úgy érzi, hogy el kell űznie félelmét s élnie és küzdenie kell e szerencsétlen családért. Szónya megtudja, hogy jótevőjük maga is szegény ember, s ez mélységes ragaszkodást kelt benne. Raszkolnyikov lelkében is mély részvét ébred a szerencsétlen leány iránt, ki lelki tisztaságát meg tudta őrizni a fertőben, hova családjáért sűlyedt. A szerencsétlen, szenvedő jót látja benne, aki mert önmaga ellen fordulni. Ezt akarja tenni ő is. Szakít családjával s Szónyának célzásokat tesz arra, ki a gyilkos. Szónya mellett lakik egy Szvidrigajlov nevű léha földesúr, kivel kellemetlenségei voltak Raszkolnyikovnak is, hugának is. Ez kihallgatta beszédüket.

A rendőrségen Raszkolnyikov nagyon gyanút keltően viselkedik. Épp ott léte idején teszi egy elfogott mázoló azt a vallomást, hogy a gyilkosságot ő követte el. Petrovics Porfir nagyon célzatosan beszél Raszkolnyikovnak lelki betegségekről, mikor a beteg lelki kényszer alatt magára vállal valami bűntényt, melyet nem követett el. Raszkolnyikov előtt felvillan az is, hogy hátha csak idegeinek játéka volt minden s nem is követte el a bűnt. Kínzó nyugtalanságában Szónyának bevallja vétkét. A lány végtelen szomorúsággal hallgatja s vallásos rajongása egyre jobban hatalmába keríti Raszkolnyikovot is. Szónya azt tanácsolja, hogy vallja be bűnét: „Vezekelj és váltsd meg magadat azzal." Raszkolnyikov lelkében felébred ugyan a bűntudat, de még küzd ellene az önfenntartási ösztön. „Hát akkora szenvedést akarsz viselni továbbra is?" — kérdi tőle a leány. Arról is meggyőződik Raszkolnyikov, hogy Szónyán kívül Szvidrigajlov is tud bűnéről. Még inkább tart Petrovics Porfirtól, aki fölkeresi s őszintén föltárja előtte, hogy gyanakodott rá s elmondja okfűzését is. A borzasztó gyötrelemben vergődő Raszkolnyikov még föl sem lélekzik, már is rácsap Porfir azzal, hogy ő nagyon jól tudja, hogy az elfogott ember csak „szenvedést vállalt magára", s a gyilkos az elmélet kedvéért, betegségből ölte meg a két nőt és senki más mint — Raszkolnyikov. Ez egyelőre tagadja, de látja, hogy Porfir lassan, de gyilkos bizonyossággal szorítja a beismerő vallomás felé. Szvidrigajlovhoz rohan, meggyőződni róla, hegy ez árulta-e el titkát Porfirnak. Ez a borzasztó titokkal Raszkol-

nyikov hugával szemben vissza akar élni, de a lány viselkedése határtalan undorral tölti el önmaga iránt s a roncsolt idegzetű ember golyót röpít halántékába.

Raszkolnyikov elbúcsuzik anyjától s húgától. Elveti az öngyilkosságnak egy pillanatra felmerülő gondolatát, ezt gyávaságnak tartaná. Hajlandó feladni magát, de föltámad a kétely is benne, hogy csakugyan bűn volt-e az, amit elkövetett s kell-e bünhődnie érte. Egy kártékony férget pusztított el, akiért nem kell lakolnia akkor, mikor a jók vérét is patakokban ontják. De mégis elmegy a rendőrségre. Utközben eszébe jut Szónya vezeklésre intő szava, egészen ellágyul, térdre esik a vérrel megfertőzött földre s megcsókolja azt édesen, boldogan. A rendőrségen, mielőtt vallomást tenne, értesül Szvidrigajlov öngyilkosságáról. Eltünt tehát az, ki vallomását hallotta s ártó szándékkal felhasználhatná ellene. Letámolyog a rendőrségi épületből; de a kapuban Szónya fájdalmas arca mered rá. Visszavánszorog mint egy alvajáró s bevallja a rendőrtisztnek, hogy ő a gyilkos.

A sok enyhítő körülmény figyelembe vételével nyolc évi kényszermunkára ítélik Raszkolnyikovot. Elkíséri Szibériába Szónya is. Egyideig a szenvedés sem tudja megtörni ridegségét, de Szónya hűséges szerelme s a szenvedés végre felfakasztja szívében a szeretet és jóság forrását. Hét év van még hátra, de hittel várják, mert Raszkolnyikov elindult az újjászületés útján. Halvány és beteg arcukon „a megújuló jövő, az új életre való teljes föltámadás fénye ragyogott. Föltámasztotta őket a szerelem; egyiknek a szíve a másik szívének végtelen élet-forrását rejtette magában".

A költő művének folytatását is tervezte s ennek tárgya a bünhődés után Raszkolnyikov erkölcsi újjászületése lett volna, azonban ezt nem írta meg.

Dosztojevszkij Mihájlovics Fédor (1821—1881) a legoroszabb író, de egyszersmind a legmélyebbre ható búvára az emberi léleknek. A szegények, megalázottak és kitaszítottak, a nyomorultak, lelki betegek és bűnösök költője. „Kietlen tájakon jár, de varázs-

vesszeje folyvást érzi a mélyben a jóság meleg forrását.“ Költői világában érezzük legmélyebb szánalommal s legforróbb szeretettel „az emberiség egész nyomorát“. Jellemző eleme lelkének mélységes miszticizmusa is. A szenvedés vallása az ő hite, a megalázkodás és vezeklés tanítása, mely letörli a bűnöket és gyarlóságokat. Oly mélyen száll az emberi lélekbe, hol érezni a szenvedés tisztító tüzét. Olvasója is mintha valami nagy fájdalmon menne keresztül. E regénye (1866) az egyensúlyából kibillent lélek rajza. Cselekvénye nem fontos, az egész csupa lélektan, a bűn s a vezeklés megérlelődésének természetrajza; egészében oly finom lelki szövedék, melynek az egész világirodalomban nincs párja. Magyarra ford. Szabó Endre, 1889.

12. Tolsztoj:

Háború és béke.

A regénynek igazi, valósággal eposzi hőse maga Oroszország Napoleonnal vívott gigászi küzdelmében. Az orosz társadalom képét festi a napoleoni nagy háborúk idején (1805—14) s néhány történeti személy köré a költött alakok, epizódok és elmélkedések hosszú sorát fűzi.

A nagy embertömegből a regény folyamán két alak válik ki: Bolkonszkij Andrej herceg és Bezúchij Pierre (Pjer) gróf. Bennük az orosz lélek két oldala s gyötrő ellenmondásai tükröződnek: Andrej az életet fölényesen vevő, büszke, akaraterős, szkeptikus világfi, de lelkében benne él az orosz misztikus nihilista is; Pierre naív, nagylelkű, könnyen sírásra fakadó s elpiruló földesúr, de kövér testében egy hindu szerzetes finom érzékenysége s bölcselkedő hajlama lakik.

Mindketten benne élnek abban a léha szentpétervári főrangú társaságban, mely többet foglalkozik a pletykákkal, mint koruk nagy eseményeivel s érzelmileg képtelen felemelkedni ez

események magaslatára. A régi, dicső időknek, Katalin korának, nagy alakjai kidőltek, vagy kivénültek. Egyikük, Bezúchij gróf, ép most éli utolsó óráit; halálos ágya mellett a rokonok kapzsi cselszövényei igyekeznek megfosztani a dús örökségtől törvénytelen fiát, Pierret, csak a véletlen menti meg azt Pierre számára, kit aztán a cár törvényesít is. A nagy idők másik embere, az öreg Bolkonszkij herceg, falusi jószágán él, nagy elméjét katonás életmódjának különös kedvteléseire tékozolja. A harmadik nagy öreg, Kutuzov herceg, a sereg főparancsnoka. Amennyire gyűlöli Tolsztoj Napoleont, kit a történelem leghitványabb alakjának mond, annyira lelkesedik az egyszerű, szerény Kutuzovért, ki nagy hatalmát az emberek kímélésére és oltalmazására fordította s a végső döntést a végzetre bízta.

Melléje kerül katonai szolgálatra Andrej herceg is, kiből kitünő katona válik, de az orosz sereg visszavonuló útján folytonos kiábrándulásban él, nyomott, szomorú hangulattal érzi, mennyire más a háborúban minden, mint ahogy ő képzelte. Először megdöbbenti a vérontás borzalma, amit mások föl sem vesznek, majd azt látja, hogy a babért nem az igazi hősök, hanem gyáva és hazudozó tisztek nyerik. Majd megjelenik a főhadiszálláson fiatalsága sugárzó szépségében Sándor cár. Az egész hadsereg győzelmi vágyban és hitben ég, kivéve a főtiszteket. Az austerlitzi ütközetet megelőző nagy vezérkari tanácskozást is Kutuzov, a főparancsnok, végig hortyogja, s a többiek is csak immel-ámmal hallgatják a haditerv előterjesztését. Andrej herceg arra a meggyőződésre jut, hogy udvaroncok kedvéért s személyes tekintetekből kockáztatják tizezrek életét. Hiába akarja az oroszokra szégyenletesen induló ütközetben feltartóztatni a bomladozó hadsorokat, megsebesülve rogy össze, s míg vére szivárog, csak a magas, igazságos és jóságos eget látja s azt annyira megérti, hogy e mellett jelentéktelenné válik számára minden más, Napoleon is, addigi bálványa, kit egészen közelből lát. Mint reménytelen sebesültet a lakosok gondviselésére bízzák a franciák.

Moszkvában ezalatt folyik tovább az élet a maga rendes léhaságában. Pierre megházasodott s mint Oroszország legnagyobb birtokának ura s egy gyönyörű asszony férje telepedik meg a

Bezûchij grófok palotájában. A szív szava ellen kötött házasság azonban csak boldogtalanságot terem számára, de lelkét elmélyíti, a lelki fejlődésnek valami nehéz és szövevényes munkáját indítja meg benne. Igen jó hatással van rá az egészségesen hazatért Andrej herceg, ki özvegységre jut s egyideig egészen csak gyakorlati kérdésekkel törődik, majd egy mámorító, szép tavaszi napon szíve boldogan megnyílik a kis Rosztov Natasa iránt érzett szerelemnek. De elviselhetetlenül rideg és szeszélyes atyja egy évi külföldi útra küldi s csak ez után hajlandó beleegyezni házasságába. Ez alatt Natasa fejét elcsavarja a szép és merész, de hitvány Anatol, s a szegény leány, mikor megtudja, hogy csábítója már nős, megmérgezi magát, de életben marad. Andrej herceg Pierre-rel küldi vissza neki leveleit, s ennek lelke a szenvedő, megtört és finom leány szelíd és hálás pillantásától új életre virul ki s friss erőre kap.

Napoleon 1812-ben megindult Oroszország ellen. Hadba vonul Andrej herceg is, hogy megtalálja Anatolt s leszámoljon vele. A visszavonulás lehangoló képei közt egyre jobban közelednek Moszkvához, s az orosz sereg elfogadja a borodinói ütközetet, melynek egyik félre sem volt semmi értelme. Az ütközet előestéjén Andrej hercegen határtalan életunalom és halálvágy vesz erőt, s a háborús elkeseredés teljes vadságával és kiábrándultságával készülődik az ütközetre, melyben halálosan megsebesül. A mellette levő műtőasztalon Anatolt ismeri fel, kinek levágták féllábát. Nem tud rá többé haragudni; a halál kapujában valami határtalan jóság tölti el lelkét.

A borodinói ütközet után az orosz sereg visszavonul Moszkva mögé. A franciák behatolnak Moszkvába, melyet lakosaitól elhagyva találnak. Napoleon nagy bosszúsággal hallja ezt. „A színi előadás vége teljes kudarcot vallott.“ Az elcsigázott franciák mint harcképes és félelmes hadsereg vonultak be, de amint szétszéledtek a gazdag házak kirablására, megszűntek hadsereg lenni s fosztogató gyülevésszé züllöttek le.

Moszkvában marad Pierre is. Paraszt ruhát öltött magára azzal a fanatikus elhatározással, hogy megöli Napoleont s megszabadítja tőle a világot. Úgy jár-kel, mint valami alvajáró, s egy

utcai csődületbe keveredik, itt elfogják, s halálra itélik a franciák. Csak a vesztőhelyen nyer kegyelmet. A fogságban egy együgyű, jámbor muzsikban, egy Karataev Platon nevű fogolyban találja meg életideálját, ki egy beteg állat szelidségével tűri a borzalmas nyomort; nyugodt, boldog, mindent megért és szeret.

Moszkvából Rosztovék is elmenekültek s mit sem tudva róla, magukkal viszik Andrej herceget is. Natasa lelkét folyton marcangolja a fájdalom, hogy eljátszotta az egyetlen férfit, kit igazán szeretett, s fiatal élete boldogságát semmiségért eltékozolta. Amint megtudja, hogy Andrej herceget egyik kocsijuk szállítja, betegágyához szökik, bocsánatot esd és nyer tőle. Komor kétségbeeséssel ápolja, de Andrej herceg megbocsátó és szerető szívvel örök álomra hunyja szemét.

A franciák az elhamvadt Moszkvából a tél elől megkezdik a kivonulást s követik Kutuzov seregét. Az agg főparancsnok könnyes szemmel fohászkodik föl ennek hírére: „Meg van mentve Oroszország. Hála neked érte, Istenem!" Most már csak arra szorítkozik, hogy minden fortéllyal visszatartsa seregét a veszendő ellenséggel való összeütközéstől. A végzetes visszavonulás borzalmas jelenetei közt a francia sereg folyton fogy, emésztődik. Egyik portyázó orosz csapat kiszabadítja Pierre-t is. A rettenetes szenvedések egészen megváltoztatták: életörömmel s részvéttel töltötték meg embertársai iránt. Natasáért érzett szerelme folytán egészen a szépség és szeretet világának igézete alá kerül. Natasa is szeretetre és életre ébred tompa kábultságából s kezét nyujtja Pierre-nek.

Natasa mellett hűséges szeretettel ott maradt Andrej herceg huga, a kegyes Marja hercegnő, is, aki egész addigi életét lelki munkában, szenvedésben, alázatosságban, jóra való iparkodásban töltötte. A két leány egymás lelkéből az életnek teljesebb képét kapja meg. Natasa Marja életéből megérti és megszereti az önfeláldozásra és alázatosságra épített élet szépségét; Marja előtt Natasáéból feltárul az életben és az élet örömeiben való hit. Pierre és Natasa egybekelnek, Marja hercegnő pedig Natasa derék testvérének, Nikolajnak lesz feleségévé. Lelki szálak fűzik

egymáshoz a két párt. Idővel „az érzelmek fakulnak, de az életcél világosabbá válik bennük a gyermekek javáért való törekvésben".

Tolsztoj Nikolajevics Leó gróf (1828—1910) egyike a legnagyobb szellemeknek. Benne az író elválaszthatatlan a gondolkodótól, ki misztikus tépelődésekben keresi az élet és halál értelmét s végül az evangeliumi szeretetben talál megnyugvást. Szerinte a boldogság: másokért élni; az élet célja: tökéletesedés a szeretet útján, munkálkodás mások javára önmegtagadásunk árán. E művében (1872) egyik legnyugtalanítóbb problémáját, a háborút, fürkészi. Az emberiségnek e nagy gonoszságáról azt tartja, hogy egy titokzatos, részvétlen erő kényszeríti rá az emberiséget, s ennek csak önkéntelen eszközei az emberek. Műve hatalmas festménye az akkori társadalomnak, három orosz nemzedék lelkének, különösen a magasabb körök s az udvar életének. A jellemzés erejében és biztosságában a regényírók közül csak Balzac vetekedhetik vele. Hatalmas epikai lendülete, megdöbbentő realizmusa, képeinek bősége, leírásának plasztikitása és színessége az emberi alkotó képesség tetőpontján mutatják e regényt, melynél hatalmasabb alkotás aligha van a regényirodalom terén. Magy. ford. Ambrozovics Dezső, 1907.

III. Dráma.

1. Aischylos:

a) *A leláncolt Prometheus.*

Prometheust Zeus parancsára a Hatalom és Erőszak a Kaukázus szirtjeire hurcolta, s Hephaistos egy kietlen bércfalra láncolta, mert az égből tüzet lopott az emberek számára. A panaszkodó Prometheus vigasztalására csakhamar megjelenik Okeanos leányainak, az Okeanisoknak, kara. Prometheus elbeszéli nekik, mily hálátlanul bánt vele Zeus. Ő segítette királyságához, s íme ily kegyetlenül fizetett, mert megesett szíve a szegény halandókon. Dacosan néz sorsa elé; tudja, hogy Zeus fel fogja oldani bilincseit, mert csak ő tudja, hogyan kerülheti el Zeus az uralmát fenyegető veszélyt.

Megjelenik vigasztalására Okeanos is s azt tanácsolja neki, hogy fékezze meg vakmerő szavait s hajoljon meg Zeus előtt. Prometheus kéri, hogy távozzék, nehogy még ő is bajba kerüljön részvétéért. Oda vetődik Argos elől menekülve a megtébolyodott Io is, ki szenvedő áldozata az istenek önkényének, míg Prometheus maga hívta ki cselekedetével sorsát. Iót gyötrött lelke csakhamar tovaűzi, s utána Hermes érkezik, ki a Zeust fenyegető veszedelmet szeretné kivallatni Prometheusból. Előbb hetvenkedve beszél vele, majd szolgalelkű bérenc módján arra buzdítja, hogy hagyjon fel makacsságával. Prometheus semmi borzalomtól sem rebben vissza s nem árulja el titkát. Hermes dolga-végzetlenül távozik, mire ég, föld megrendül Zeus ítéletétől, az Okeanisok rémülten riadnak szét, Prometheust pedig Zeus villáma sziklástul a mélységbe dönti.

Aischylos (Kr. e. 525—456) a nagy görög tragikus-triásznak elseje s közöttük még a leghomályosabb,

de egyúttal legmagasztosabb is. A nemezis költője, ki megrázó hévvel, komor, mély vallásos érzéssel példázza cselekvényeiben, hogy bűn nem maradhat bünhődés nélkül. Drámáit tetralogiákká foglalta össze, azaz mindíg egy tragikus trilógiával s egy szatírdrámával pályázott. A Prometheusról szóló tragikus trilogiának második része *A megszabadított Prometheus* volt, melynek tárgya a titánnak Heraklestől történt megszabadítása s Zeusszal való kibékülése; harmadik része *A tűzhordó Prometheus* címmel Prometheusnak, mint a tűz istenének megdicsőülését dramatizálta. E két rész nem maradt ránk. Az egész trilogia alapeszméje: a szellemet a legnagyobb hatalom sem képes béklyóba verni. A ránk maradt első rész magában is legnagyobb szabásu műve írójának mind szimbolikus tartalomban, mind az egyetemes emberit illető jelentőségben. Aischylos fennmaradt drámáit magyarra fordította Csengeri János, 1903.

b) *Oresteia.*

I. *Agamemnon.* Az argosi királyi palota őre tíz évi hosszú várakozás után végre megpillantja az Agamemnon hazatértét hirdető tűzjelet. Az argosi aggastyánokból álló kar örömmel fogadja a hírt, de rettegve gondol arra, hogy nem áll-e bosszút Klytaymnestra királyné férjén Iphigenia föláldozásáért. Csakhamar megérkezik a király, zsákmánya közt Priamos leányával, Kassandrával. A királyné most már nemcsak anyai szeretetében, hanem hitvesi tisztességében is megalázottnak érzi magát, de sérelmét rejtegeti s tettetett, túlzott örömmel fogadja férjét.

Amint a király palotájába távozik, Kassandra révületbe esik s látnoki elragadtatásában irtózatos képet tár a megdöbbent aggok elé: láttatja velük, mint öli meg Klytaimnestra és szeretője, Aigisthos, a királyt, s mint esik ő is áldozatul. A palotából valóban hallatszanak is csakhamar Agamemnon fájdalmas kiáltásai; Kassandra berohan a véres palotába borzalmas végzete

elé, a kar izgatottan várja a fejleményeket, mígnem megjelenik Klytaimnestra s dicsekedve beszéli el véres tettét, mellyel kettős sérelmét megtorolta férjén. A megdöbbent kar távozóban megjósolja a végzetnek könyörtelen bosszúját.

II. *Az áldozatvivők.* Agamemnon fia, Orestes, a szörnyű tett idején Phokisban volt. Amint értesül atyja haláláról, barátjával, Pyladesszel, hazatér Argosba, hogy a gyilkosokon bosszút álljon. Első útja atyja sírjához vezeti. Hamarosan ide érkezik Klytaimnestra rabnőinek kara is, kiket a borzasztó álmoktól gyötrött királyné küldött áldozattal Agamemnon szellemének kiengesztelésére. Velük érkezik Elektra is. A két testvér egymásra ismer s elszántan buzdítják egymást a bosszúállásra, melyre Orestest az alvilági istenek parancsa s a delphii jóslat is késztette.

A két ifjú a királyi palotába megy s a királynénak Pylades Orestes halálát jelenti. Klytaimnestra Aigisthosszal is közölni akarja az örvendetes hírt. De alig lép ez a palotába, már is halálsikoltása hallik. A királyné megijedve rohan a tett helyére, de itt Orestes toppan eléje s magával hurcolja a palotába és megöli.

Az argosi nép előtt Orestes igazolja tettének jogos voltát; de a végzet bosszúját nem kerülheti el; a mélységből kiemelkednek az Erinnysek s irgalmatlanul gyötrik Orestest, míg végre ez irtózatos kínjától enyhülésért Apollóhoz könyörögni Delphibe indul.

III. *Az Eumenidák.* Az Erinnysek ádáz bosszúval üldözik Orestest s még Apollo templomában sem távoznak mellőle. Apollo rövid időre elaltatja őket, Orestest pedig Hermes oltalma alatt Athénbe küldi. A fúriák ide is utána rontanak. Orestest Pallas Athéna szentélyében találják, amint kínjaitól elgyötörten átölelve tartja az istennő szobrát. Megjelenik Athéna s meglepődve látja oltára előtt a véres kezű esedezőt s körülötte a korbácsaikat suhogtató fúriákat.

Mindkét fél előadja ügyét, az istennő azonban a döntést az Areopagosra, Athénnek legigazabb embereiből álló törvényszékére, bízza. A bírák szavazata egyik fél javára sem dönt, s csak Athéna istennő szavazóköve menti fel Orestest a vérvád

alól. A fúriák elkeseredetten, lázongva fogadják az ítéletet s átokkal és romlással fenyegetik Athéna tartományát, Attikát. Végül is az istennő megigéri, hogy tiszteletükre az athéniek templomokat emelnek. Erre megengesztelődnek, átok helyett áldást mondanak Attikára s Erinnysekből Eumenidákká, jóakaró istennőkké, lesznek.

Az Orestes-trilogia (Kr. e. 458), melynek egységbe foglaló gondolata a bűnök öröklődésének föltüntetése, az egyetlen egészben ránk maradt görög tragikus trilogia, de a hozzátartozó *Proteus* c. szatírdráma elveszett.

2. Sophokles:

Antigone.

Thebae diadallal visszaverte az argosi hadak ostromát s teljesedett a haldokló Oidipus király átka is: Eteokles és Polyneikes, a két ellenséges testvér, egymás kezétől esett el, a trónt pedig nagybátyjuk, Kreon, foglalta el. A király kihirdetteti, hogy Eteoklest, aki hazájáért küzdött, királyi pompával temessék el, de Polyneikes, ki hazája ellen harcolt, temetetlenül maradjon.

Antigonét testvéri szeretete e kegyetlen parancs ellen lázítja s előbb hugát, Ismenét, is meg akarja nyerni bátyjuk eltemetésére, majd mikor ennek gyáva siránkozását hallja, egyedül indul a szent kötelesség végrehajtására.

Csakhamar jelenti egyik őr a királynak, hogy ismeretlen tettes eltemette Polyneikest. Kreon haragra gyúl s halállal fenyegeti az őröket, ha elő nem kerítik parancsának megszegőjét. Az őrök csellel elfogják Antigonét, s ez a király előtt nem is tagadja tettét, kijelentve, hogy az isteni törvényt többre becsüli az emberi parancsnál. A király az igazát szenvedélyes makacssággal védő lányt halálra ítéli s egy sziklabarlangba hurcoltatja. Hiába lép közbe Haimon, Kreon fia s Antigone jegyese; a király felindulásában elűzi maga elől a fiút is, ki azzal a fenyegetéssel távozik, hogy Antigone nem fog egyedül halni. Hiába kérleli

Kreont Teiresias, az agg jós, is, ki végül szörnyű átkot mond a király családjára, mikor ez durván megsérti.

Az átokra megdöbben Kreon s megadja a kért irgalmat. De már késő: Antigonét a barlangban fátyolával megfojtva találja s a mellette kesergő Haimon atyja szemeláttára kardjába dől. A királyné fiának gyászos végét hallván, kétségbeesésében felakasztja magát. Kreon e rettenetes csapástól megtörve késő bánattal kesereg kedveseinek holtteste mellett.

Sophokles (Kr. e. 496—406) a görög tragédia legnagyobb mestere. A trilogikus szerkezetet fölbontotta s alakjait emberibbekké és így valószerűbbekké tette, mint aminők Aischyloséi. Legszívesebben makacsságukkal a sors haragját fejükre zúdító nagy lelkek nagy szenvedéseit ábrázolja. Ránk maradt 7 tragédiáját magy. ford. Csiky Gergely (1880.) és Csengeri János.

E tragédiája szerkezeti tekintetben is kiváló, de még nagyobb jelessége az a finom lélekrajzoló művészet, mellyel Sophokles Antigone zord erélye, hajthatatlan határozottsága mögött is föl tudja tüntetni a női lélek gyöngédségét, lágyságát. Nemes érzés hősét rajzolja, ki töprengés nélkül veti áldozatul életét azért, hogy tettre váltsa e nagy érzést. Mélységes melancholiával példázza egyúttal Sophokles fölfogását is emberi végzetünkről: nem tetteinkkel készítjük elő sorsunkat, s csak ingatag, bizonytalan árnyék az életünk.

3. Euripides:

A kiklopsz.

Mikor a tirrhéni kalózok elrabolták Dionysost, a szatirok Seilenos vezetése alatt keresésére indultak, de hajótörést szenvedtek s a félszemü Polyphemos rabságába estek. Épen sorsuk mostohasága miatt panaszkodnak, mikor hajót vesznek észre, melyből Odysseus és társai szállnak partra s szomjúságtól gyötörtetve forrást keresnek.

A szatiroktól megtudják, hogy az emberevő kiklopszok közé kerültek. Épen távozni akarnak, midőn egyszerre hazaérkezik a vadászatról Polyphemos. Seilenos rablóknak mondja előtte az idegeneket, mire Polyphemos barlangjába hurcolja őket. Odysseusnak sikerül hamarosan kilopóznia s borzadva beszéli el a szatiroknak, hogy a kiklopsz már felfalta két társát. Tervet készít a szabadulásra, mely a szatiroknak is annyira tetszik, hogy ők is részt akarnak benne venni.

Odysseusnak az a szándéka, hogy Polyphemost leitatja s ha majd magával is tehetetlen lesz, kiszúrják a szemét. Mikor tettre kerül a dolog, a gyáva szatirok félrehuzódnak, s így Odysseus egymaga lát cselekvéshez. Nemsokára hallik a barlangból a kiklopsz jajveszékelése, majd a szatiroknak azt parancsolja, hogy segítsék a tettes keresésében, de ezek kötekednek vele s tréfát űznek belőle. Odysseus visszakiáltja nevét a kiklopsznak, mire ez belátja, hogy egy régi jóslat teljesült rajta s hiábavaló minden bosszúvágya. Odysseus és a szatirok szerencsésen megmenekülnek s tovahajóznak.

Euripides (Kr. e. 480—406) jelessége különösen a szenvedélyeknek gondos rajzában nyilatkozik. A görög drámának két technikai változása is fűződik az ő nevéhez: a prologos és a deus ex machina. Ez a darabja az egyetlen egészben ránk maradt szatirdráma. Magy. ford. Csiky Gergely, 1890., Euripides drámáit Csengeri János. I—III. k. 1911—9.

A szatir-dráma tulajdonképen vegyes műfaj, egyesíti a felségest és groteszket, a félelmest és nevetségest. A tragédia alakjai lépnek föl benne, de vad, visszataszító és komikus alakokkal elegyednek küzdelembe, melynek kimenetele nevetésre gerjeszt. Cselekvénye így rendesen valósággal a tragédia paródiája. *A kiklopsz* meséjének is édeskevés a komikuma; inkább a lerészegített kiklopsz ügyefogyottságának rajzával ért el komikai hatást.

4. Aristophanes:

A madarak.

Két athéni polgár, Peisthetairos és Euelpides, megúnván az athéni küzdelmes életet, egy csókával és egy varjúval világgá indul, hogy fölkeressék a Bankát s tőle, ki világot látott, boldogabb haza után kérdezősködjenek. A Banka többféle ajánlatot tesz, de egyik sem tetszik nekik. Végül Peisthetairos azt javasolja, hogy építsenek fellegvárat a levegőben, mely független legyen istenektől, emberektől egyaránt. Össze is hívják a madarak tanácsát, a két embert tollruhába öltöztetik s megkezdik a város építését, melyet Felhőkakukvárnak óhajtanak elnevezni.

Még a falakat sem építették fel, már híre ment a boldog birodalomnak, s tódultak feléje az emberek, kik hasznot remélhettek a város berendezkedéséből, azonban mindnyájukat elkergették. De egyszerre nagyobb veszedelem rémhíre terjed el: az, hogy valamelyik isten észrevétlenül a városba repült. Kiderül, hogy Iris ez, az istenek hírnöke, kit az isteneknek járó áldozat megsürgetésére küldött Zeus. Peisthetairos ezt kereken megtagadja s fennhéjázóan kijelenti, hogy immár vége az istenek uralmának, most már a madarak a világ urai.

Hatalmának érzete még inkább nő, mikor Prometheus érkezik hozzá s elárulja, hogy az istenek végső szükségben vannak, mert az új vár elzárja előlük az áldozatok füstjét. Az istenek csakugyan követséget küldenek hamarosan Peisthetairoshoz s békét kérnek tőle. Ez békét is köt, amelynek díjául Zeus átengedi neki feleségül Basileiát (a világuralmat), kivel Peisthetairos a madarak nagy seregének kíséretében mint a madarak fejedelme vonul be fényes palotájába.

Aristophanes (Kr. e. 450—385) a legnagyobb görög vígjáték-író, kinek költészetét különösen komikai adományának népies naivitása, rendkívüli gazdagsága és frissesége tette halhatatlanná. 11 ránk maradt vígjátékát magy. ford. Arany János, 1880.

E darabja igen szellemes kicsúfolása az athéniek könnyenhívőségének, merész tervezgetéseinek s a kényelmes életről szőtt „nagyidai álmaiknak“. Talán a nagy várakozást keltett sziciliai expedició adta gondolatát (414). Ennyi benne a „cigányfölötti“; egészében vidám, elevenséggel s ötlettel teljes keserűség nélkül való tréfa.

5. Plautus:

A bögre.

Egy Euclio nevű szegénysorsú öreg római házi tűzhelye közepén egy bögre aranyat talál, mit még nagyatyja ásott el. A kincs még nyomorultabbá teszi sorsát: folytonos aggodalomban él, hogy valaki meglopja. Van egy Megadorus nevű gazdag szomszédja; ez megúnván agglegénységét, meg akar házasodni s Eucliótól megkéri leányának, Phaedriának, kezét. A menyegzői lakoma elkészítésére szakácsokat, inasokat küld Euclióhoz, de ez mint tolvajokat kikergeti házából őket s éppen e nagy bizalmatlanságával lesz árulójává kincsének. Egyik szolga kilesi, hova rejti el s nagy-vigan elemeli a bögrét, hogy kiváltsa rajta magát. Gazdája Megadorus unokaöccse, Lyconides, ki már előbb elcsábította Phaedriát s ezt most bevallja nagybátyjának. Az öreg megbocsát a könnyelmű ifjúnak, lemond menyasszonyáról s együtt mennek el Euclióhoz, megkérni leánya kezét. Az ifjú sehogy sem tud eljutni bűne bevallásához, mert a kétségbeesetten jajveszékelő agg úgy hiszi, hogy kincsének elidegenítése nyomja az ifjú lelkét. A félreértés kiderül; de megkerül a bögre is, melyet Lyconides visszaad az öregnek. Euclio azonban teljesen kigyógyul fösvénységéből, belátja, hogy az arany nem éri meg a kiállott gyötrelmeket; hozományul adja leányának a bögre aranyat s reméli, hogy így ismét nyugodtan alhatik.

Titus Maccius Plautus (254—184 Kr. e.) legnagyobb művelője a római, nemzeti szellemű vígjátéknak. E darabja szolgáltatta Molière híres darab-

jának, *A fösvény*nek, tárgyát. Vígjátékait magy. ford. Csiky Gergely, I—IV. k. 1885.

6. Kálidásza:

Sakuntalá.

Dusjanta király vadászat alkalmával egy remeteségbe téved s ott megszereti egyik vezeklőnek, Kánvának, fogadott leányát, Sakuntalát. A szende, mély érzelmű leány viszonozza e szerelmet, s egész lényét annyira eltölti ez érzés, hogy midőn egy szent vezeklő bebocsátást kér, nem hallja meg hangját. A hirtelen haragú pap a mit sem sejtő lányt átokkal sújtja: akiről ábrándozva a vendéglátás kötelességéről elfeledkezett, az feledkezzék el ő róla s csak egy ismertető jegy látása által emlékezzék vissza reá.

A király néhány nap múlva visszatér a városba. Sakuntalát, kit gandharvával. azaz minden ceremonia nélkül való házassággal feleségévé tett, a remeteségben hagyja, de megigéri neki, hogy érte küld s pecsétgyűrűjét ajándékozza neki szerelme zálogául. De az átok teljesül, s a király a városban megfeledkezik Sakuntaláról, úgyhogy végre is ez maga indul férje udvarába. A király azonban nem emlékszik semmire, s mikor a nő a gyűrűvel akarja igazolni magát, kétségbeesve látja, hogy elvesztette ez egyetlen bizonyítékát. A király gúnyjától kisérve, megalázottan, szégyenszemre kénytelen távozni a királyi palotából; de az égiek megkönyörülnek az ártatlanon, s egy csodálatos női alak magával ragadja. Távozása után egy halász megtalálja az elveszett gyűrűt, s a király visszaemlékezik mindenre, de már késő.

Évek során át vígasztalanul jár-kel a király s csak akkor tér magához a kétségbeeséséből, mikor a gonosz démonok megtámadják birodalmát. A velük vívott győzelmes harc után a vezeklő nők között rátalál Sakuntalára s gyermekükre, az oroszlánkölyökkel játszó Bharatára. Egy szent pap feltárja előttük súlyos megpróbáltatásuk okát: az átkot s a boldog párnak megjövendöli a Bharatára váró nagy dicsőséget.

A hindu drámának igen kiváló terméke s az emberi szellemnek is egyik remeke ez a 7 felvonásos színmű (VI. század?), mely teljes mértékben mutatja az ind drámának legjellemzőbb vonását: a lelki finomságnak, gyöngédségnek, szinte beteges érzékenységnek kultuszát. Magy. ford. Fiók Károly, 1887.

E színmű jelessége nem olyan tulajdonságokban áll, melyeket mi a dráma főkövetelményeiül szoktunk meg, hanem elsősorban az egészet átható bájos hangulatosságban, különösen a természethez való bensőséges viszony éreztetésében. Drámai élet és erő tekintetében közelebb áll a mi drámánkhoz a hindu irodalomnak egy másik híres terméke, *Az agyagszekérke* (Mriccshakatiká), mely itt-ott valósággal shaksperei magaslatra emelkedik.

7. Shakspere:

a) *Romeo és Julia.*

Verona két legtekintélyesebb családja, a Capulet (Kapulet) és Montague (Montág) család, ősrégi, elkeseredett civódásban él egymással, mely az egész város nyugalmát feldúlja.

Az öreg Capuletnek egy fényes vacsoráján álarcosan megjelenik az agg Montague fia, Romeo, is, és itt lebírhatatlan szerelem ébred benne a ház leánya, a rendkívüli szépségű Julia, iránt. Szerelme viszonzásra talál, s Romeo öreg gyóntatójának, Lőrinc atyának, segítségével másnap titkos házasságra lépnek. Lőrinc barát abban reménykedik, bogy e házasság végét veti a két nagy család véres gyűlölködésének is. Nem így történt.

Még ugyanaz nap összetűzött Romeóval Juliának szenvedélyes és gyűlölködő nagybátyja, Tybalt. Romeo szeliden beszél vele, most már rokonával; de mikor legjobb barátját, a kedves és elmés Mrcutiót (Mrkució) halálra sebzi, levágja a kötekedőt.

A fejedelem száműzi Romeót, kire nézve elviselhetetlennek látszik, hogy ifjú hitvesétől távol éljen. Lőrinc barát rábeszélé-

sére mégis távozik Mantuába. Alig néhány nap múlva az öreg Capulet tudatja leányával, hogy férjhez adja egy előkelő, gazdag ifjúhoz, Páris grófhoz; Lőrinc barát azt tanácsolja a kétségbeesett Juliának, hogy színleg egyezzék bele a házasságba s a lakodalom előtt való éjjel vegyen be mérget, melytől egyidőre halálos merevségbe esik, eltemetik, ő idején hírt ad Romeónak, ki majd magával viszi, mikor felébred. Így is történik, de Lőrinc barát követét Romeónál megelőzi a lesújtó hír, s ő rögtön Veronába siet, a temetőben találkozik és összetűz Páris gróffal s miután ezt elejti, felesége holttestе mellett megmérgezi magát. Mikor Julia fölébred, csak holttestére borulhat kedvesének. Hirtelen elhatározással átüti szívét kedvese tőrével. Holttestük mellett a két ellenséges család kibékül s versenyezve igyekeznek örök emléket emelni gyűlölködésük szerencsétlen áldozatainak, a hűséges, gyönyörű szerelmespárnak.

Az angol Shakspere (Sekszpír) Vilmos (1564—1616) a világirodalomnak legnagyobb drámaköltője, ki a dráma minden fajára adott eddig felül nem múlt példákat. Főereje a jellemzésben van, a koroknak, népeknek s az emberi szív indulatainak bámulatos gazdaságú és igazságú rajzában. Költészetét teljesen áthatja az egyéni felelősség hirdetése s a lelkiismeret kultusza (ebben a tekintetben nagy hatása volt Arany Jánosra). Nálunk Bessenyei György hívta föl elsőnek a figyelmet rá; hatásának legértékesebb gyümölcse Katona Bánk bánja. Magyar fordítását Tomory Anasztáznak, Arany tanártársának bőkezűségéből a Kisfaludy-Társaság adta (1864—67). Hatását irodalmunkra vizsgálták Riedl Frigyes: *Shakspere és a magyar irodalom,* 1916. és Császár Elemér: *Sh. és a magyar költészet,* 1916. Darabjainak térhódítását színpadunkon Bayer József: *Sh. drámái hazánkban,* 1909. Sh. 19 darabjának vonzóan elbeszélt meséjét adja Lamb (Lem) Károly és Mária könyve: *Sh.-mesék.* Ford. Mihály József. 2. kiad. 1910.

E tragédiáját (1591) magy. ford. Szász Károly, 1871.

b) *A szentivánéji álom.*

Athén ura, Theseus, lakodalmát készül lakni Hippolytával, az amazon királynővel. A boldog pár elé egy Egeus nevű athéni polgár járul s panaszt tesz leánya, Hermia, ellen, kit ő Demetriusnak szánt feleségül, de a lány egy másik ifjat szeret, Lysandert. Az atyja parancsának engedelmeskedni vonakodó leányra Athén törvényei szerint vagy halál vár, vagy Dianának szentelt rideg, zárdai élet. Hogy ezt elkerüljék a szerelmesek, a királytól megfontolásra kapott időt szökésre akarják fölhasználni. Tervüket közlik Helénával is, kit Demetrius sokáig hitegetett, s ki még mindig szerelmes a csapodár legénybe. A lány elárulja a tervet Demetriusnak, azt remélve, hogy ezzel elfordítja szívét Hermiától.

A találkozó helyül kijelölt ligetben vár a fejedelmi nászra kíséretével együtt Oberon, a tündérkirály s felesége, Titania. Ugyanebben a ligetben, hozzájuk közel tart próbát egy kézművesekből álló gyülevész csapat is, mely a királyi lakodalmon színielőadással akarja biztosítani magának a munkátlan életet.

A tündérkirályi pár neheztel egymásra, s Oberon makacskodó feleségét úgy akarja megtréfálni, hogy szemére égő-szerelem bűvös nedvét csöppenti, mely szerelmessé teszi abba, kit ébredése után megpillant. A királyné elsőnek a kézművesek közül a legszájasabbat s legotrombábbat, Zuboly takácsot, látja meg, s elhalmozza kedveskedéseivel, míg Oberon végét nem veti a furcsa tréfának.

Oberon kíséretében van a híres tréfaszerző kobold, Puck, is. Ez meg Demetrius és Lysander szemébe csöppent a bűvös nedvből s mindketten azonnal a mellőzött Helénába szeretnek. Egész sora következik a tréfás helyzeteknek, míg végül Oberon úgy rendelkezik, hogy legyen kiki boldog a maga párjával: Hermia elnyeri Lysandert, Heléna Demetriust. A fejedelmi párral együtt tartják lakodalmukat s általános vígság követi a hármas

nászt. A kézművesek kegyes meghallgatásra találnak előadásukkal, a tündérsereg pedig megáldja a szerelmes párokat.

Shaksperenek a hangulatok bájára, nyelvének csodás művészetére, képzeletének szabad csapongására s a bonyodalom könnyed szövésére nézve legkiválóbb vígjátéka (1594), mely igen nagy hatással volt Vörösmarty Csongor és Tündéjére is. Magyar ford. Arany János, 1864.

c) *A velencei kalmár.*

Élt Velencében egy Shylock (Sájlok) nevű szívtelen uzsorás zsidó. Gyűlölettel nézett rá minden jóérzésü ember, de különösen Antonio, a nemes ifjú kalmár, ki fáradhatatlan volt a jótettekben. Egy alkalommal legkedvesebb barátja, egy Bassanio (Básszánió) nevű előkelő származású, de szegénysorsú ifjú, 3000 aranyat kér tőle kölcsön, hogy méltó fénnyel léphessen fel kérőül egy belmonti gazdag úr egyetlen örökösénél, a bájos Portiánál (Porcia). Antoniónak nem levén készpénze, Shylocktól akarta ez összeget barátja számára megszerezni. A zsidó bosszút akar állani Antonión s csak azzal a feltétellel hajlandó rendelkezésére bocsátani a pénzt, ha olyan szerződést ír alá, hogy ha adósságát a kikötött napra meg nem fizeti, húsából egy fontot ott metszhet ki Shylock, ahol neki tetszik. A zsidó tréfának mondja az egészet, de Bassanio aggódik; barátja azonban aláírja a kötelezvényt.

Bassanio elnyeri Portia kezét, ki szeretetreméltóságával arra az esküre ragadja, hogy a tőle kapott gyűrűtől soha meg nem válik. Barátja, Graziano (Graciánó) pedig Portia komornájának, Nerissának (Nerissza), kezét nyeri el. A szerelmesek boldogságát Antonio levele zavarja meg, aki szeretné még egyszer látni barátját, mert hajói elvesztek s a zsidónak adott kötelezvényt nem tudja beváltani. Bassaniónak nincs többé maradása.

Barátját börtönben találja s elkövetkezik a tárgyalás napja is. Antoniónak egy ismeretlen jogtudós kel védelmére, ki Baltazárnak nevezi magát s mindenképen igyekszik emberséges érzésre bírni a zsidót, de hasztalanul. Végül kijelenti, hogy a

kikötött font húshoz joga van a zsidónak, de nincs joga egyetlen csepp vérhez sem, mert erről szó sincs a szerződésben, s ha jogtalanul keresztény vért ont, életével lakol. Vagyona így is az államra száll, mert egy polgár életére tört. Velence hercege végül is megkegyelmez a zsidónak, de vagyona felét Antoniónak, másik felét az államnak itéli. Antonio lemond a neki itélt részről Shylock lányának, Jessicának (Dzsesszika) javára, ki atyja átkai ellenére egy keresztény ifjúhoz ment feleségül.

A jó barátok forrón hálálkodnak a jogtudósnak, aki semmit sem akar elfogadni s végül is nagy unszolásra Bassanio gyűrűjét, íródeákja pedig Grazianóét kéri emlékül. Nagy szomorúsággal adják oda s így térnek haza Antonióval együtt az örömhírt megvinni Portiának. Ott hamar kitudódik, hogy a gyűrűt nem őrizték meg jól, de kiderül az is, hogy az ifjú jogtudós álöltözetben Portia volt, íródeákja pedig Nerissa. Ott értesülnek arról is, hogy Antonio elveszettnek hitt hajói sértetlenül érkeztek meg. Később is sokat mulattak a gyűrűk történetén s a férjeken, kik nem ismerték föl feleségüket.

Shakspere vígjáték-költészete e darabjában (1596) emelkedik legmagasabbra, különösen Shylock jellemzésében. Magy. ford. Ács Zsigmond, 1853.

d) *Caesar.*

Caesar nagy diadalai s egyeduralomra törekvése összeesküvésre késztik a római főnemesség több tagját. A fanyar Cassius áll élükön s ügyük számára megnyeri sógorát, a büszke, aggodalmasan töprengő, eszményi gondolkozású Brutust is.

Caesart előjelek figyelmeztetik, s nejének esdeklései tartóztatják, hogy óvakodjék március idusától; de mégsem akar gyáván viselkedni, elmegy a tanácsülésre, s itt az összeesküdtek meggyilkolják. Cassius Antonius megölését is követelte, de a javíthatatlanul optimista Brutus nem akar indokolatlan vérengzést, sőt azt is megengedi, hogy Antonius kitehesse Caesar holttestét a köztérre s halotti beszédet tarthasson fölötte. Antonius

szónoki művészetével az összeesküdtek ellen fordítja a népet, úgyhogy ezek menekülni kénytelenek a városból.

Sereget gyüjtenek, de egész seregük kedvetlen, lelkétvesztett. Maguk a vezérek is. Brutus lelke egészen megtörik, mikor értesül róla, hogy felesége, Portia, elméje a féltő aggodalomtól megzavarodott s a bájos ifjú asszony öngyilkossá lett. Cassius is dúlt lelkű, betegesen izgatott. Philippi síkján megütköznek, Cassius hamaros kétségbeeséssel kivégzi magát; Brutus megrendülve érzi, hogy Caesar hatalma még most is tart, lelke ott jár az ő táborukban s gyilkosai ellen saját kardjukat fordítja. O maga is, mikor látja, hogy a csatát elvesztették, kardjába dől. Caesar szelleme nyugodhat, halála meg van bosszulva.

E darabot (1601), melynek középpontjában a nagy történelmi egyéniségeknek s a történeti események kérlelhetetlenül szükséges kapcsolatának megvilágítása áll, magy. ford. Vörösmarty Mihály, 1839.

e) *Hamlet.*

Hamletet, az ifjú dán királyfit, gyötrő bizonytalanság emészti. Atyja hirtelen halála után az özvegy királyné gyászos hamarsággal új frigyre lépett az elhunyt királynak testben és lélekben hozzá méltatlan öccsével, Claudiusszal. Az ifjú királyfi, ki bálványozásig szerette atyját s szégyenli anyja vétkes nászát, megundorodik a világtól s öngyilkosságra gondol.

Egyszer az a kósza hír jut fülébe, hogy a palota előtt őrt álló katonák elhunyt királyi atyjához hasonló kisértetet láttak éjjelenként. Hamlet is az őrálló katonák közé vegyül, s a kisérteties órán megjelenik neki atyjának lelke s elmondja, hogy tulajdon öccse gyilkolta meg s így rabolta el tőle hitvesét és koronáját. Lelkére köti, hogy álljon bosszút gonosz nagybátyján, de kímélje anyját, ennek büntetését bízza az égre.

A borzasztó titok egészen megrendíti Hamletet, de hogy ebből nagybátyja gyanút ne fogjon, elhatározza, hogy őrültséget színlel. Őrültségének okát a királyi pár szerelmi bánatában keresi. Van a király első tanácsosának, Poloniusnak, egy bájos

leánya, Ophelia, kit a gyászeset előtt Hamlet gyöngéd figyelmével tüntetett ki, de azóta elhanyagolta. Most egy bűnbánó pillanatában egy vadsággal és gyöngédséggel teljes levelet írt neki, ezt a leány megmutatta atyjának, ez pedig a királyi párnak s így támadt bennük az a vélekedés, hogy Hamlet tébolyának szerelem az oka.

A királyfi lelkében nem tud tetté érlelődni borzasztó elhatározása, bosszújának előbb biztos alapot akar keresni. Színészek vetődnek az udvarba, s Hamlet elhatározza, hogy atyja meggyilkolásához hasonló jelenetet fog eljátszani velük nagybátyja előtt, s a játéknak rá gyakorolt hatásából igyekszik bizonyosságot nyerni bűnössége felől. A gyilkos elárulja magát s felindulásában a királynéval szemrehányásokat akar tétetni Hamletnek és beszélgetésük kihallgatására Poloniust is elbujtatja a kárpit mögé. A beszélgetésnek egy ingerült fordulatánál a királyné felsikolt, Polonius segítségért kiált, s Hamlet a királynak vélvén őt, leszúrja az agg tanácsost. Ennek halálát a király felhasználja ürügyül arra, hogy Hamletet eltávolítsa az országból. Angliába akarja küldeni, hogy ott majd eltétesse láb alól. Hamlet hajóját azonban kalózok támadják meg, s ezek foglyul ejtvén a vitézül verekedő királyfit, a legelső dán kikötőben partra teszik őt.

Hamlet visszatér az udvarba s éppen Ophelia temetésére érkezik, kinek gyöngéd, szép lelkét feldúlta atyjának halála s virágszedés és nótázás közben egy patakba fulladt. A király most Ophelia öccsét, Laertest, akarja felhasználni Hamlet elvesztésére. Ez színleg kibékül Hamlettel s a kibékülés örömére barátságos párbajra hívja ki. Laertes a király utasítására mérgezett hegyű tőrrel ví s halálos szúrást ad Hamletnek, ki felbőszülve s a csalásról mit sem tudva, a küzdelem hevében kicseréli fegyverét Laertes mérgezett tőrével s ezt halálra sebzi. E pillanatban a királyné is felsikolt és szörnyet hal. Abból a serlegből ivott, melyet Claudius Hamlet számára tartott készen az esetre, ha kimelegedve italt kérne. Rögtön ölő mérget öntött bele a gaz király. Leartes bevallja csúnya cselvetését s mindenért a királyt okolva, kiszenved. Hamlet utolsó erejét megfeszítve nagybátyjára rohan s a mérgezett tört szívébe döfve, atyja lelkének tett foga-

dását beváltja: a gyilkos meglakolt. Hamlet nemes szíve is megszünik dobogni s életben maradt barátai könnyezve ajánlják szelid lelkét az angyalok oltalmába.

E rendkívül népszerű tragédiát (1601 vagy 1602) magy. ford. Arany János, 1867.

f) *Othello.*

Brabantiónak (Brabanció), a gazdag velencei tanácsosnak van egy páratlanul szelíd lelkű, szépséges leánya, Desdemona (Dezdemóna). Hiába óhajtják feleségül Velence legelőkelőbb ifjai; ő vonzalmával a hadsereg vezérét, a mór Othellót tünteti ki. Othello már korosabb férfi, de életküzdelmeinek elbeszélésével s e küzdelmekben diadalmaskodott férfiasságával olyan mély szerelmet ébresztett a leányban, hogy ez titokban megesküdött vele s aztán a világ ítéletével s atyja bánatával dacolva feleségeként útra kel vele Ciprus szigetére, hova férjét hadvezéri teendői szólítják.

Othello különösen kedvelte katonái közül a vidám, elmés, csinos Cassiót (Kasszió), kit bizalma jeléül hadnagyságra emel. Ezzel halálosan megsérti egyik idősebb tisztjét, a gyűlölködő, cselszövő Jagót, ki nemcsak e mellőzés miatt érez engesztelhetetlen gyűlöletet iránta, hanem egy igaztalan gyanú miatt is. Pokoli tervet eszel ki tönkretételére. Ravaszul lerészegíti s garázdaságra ragadja az őrségen levő Cassiót. Emiatt ezt Othello megfosztja rangjától. Jago most azt tanácsolja Cassiónak, kérje Desdemonát közbenjárásra férjénél, hogy visszanyerhesse rangját, Desdemona jó szíve oly bensőséggel teszi magáévá ügyét, hogy kérései a Jago alattomos gyanusitásaitól s fulánkos kérdéseitől felizgatott Othello lelkét vad féltékenységgel töltik el. Egy indulatrohamában torkon ragadja Jagót s bizonyítékot követel tőle. Ez szorultságában vakmerően megvádolja Desdemonát, hogy Othellótól kapott zsebkendőjét Cassiónak adta. Hazug ürügy alatt feleségével el is lopatja a kendőt Desdemonától, s mikor Othello követeli feleségétől s ez nem tudja előadni, a féltékenységtől

elvakított mór bebizonyítottnak látja felesége hűtlenségét s megfojtja az ártatlan asszonyt.

Mindjárt a borzalmas tett után bizonyosságot nyer Desdemona ártatlanságáról s határtalan gyötrelmében átveri tőrével saját szívét. A gaz Jagót megérdemelt kínzásokkal kivégzik s részvéttel emlékeznek meg a szerelmében és gyűlöletében egyaránt szertelen szenvedélyének áldozatául esett Othello érdemeiről és vitézi tetteiről.

E tragédiát (1604) magy. ford. Szász Károly, 1864.

g) *Lear király.*

Lear (Lír), Britannia agg királya, belefáradván az uralkodás gondjaiba, szét akarja osztani birodalmát három leánya közt, olyan mértékben, amennyire iránta érzett szeretetük érdemesíti őket. A két idősebb, Goneril és Regan, mézes-mázos szavakkal biztosítják szeretetükről; a legfiatalabbnak, Cordeliának (Kordélia), ajkán keresetlen szavakban nyer kifejezést mély érzelme. Ezt a különben is indulatos természetű agg király hálátlanságnak véli s kitagadja addig legjobban szeretett leányát. Hasztalan figyelmezteti elhamarkodott tettének igaztalan voltára leghívebb embere, Kent gróf; őrjöngő felindulásában száműzi e hű szolgáját. Cordeliát egyik kérője cserbenhagyja, de a másik a francia király, szegényen is hitveseként viszi magával birodalmába.

Goneril és Regan csakhamar cudar hálátlansággal fizetnek atyjuknak, szívtelenül és megalázó módon bánnak vele. Csak két hű embere marad a lelki egyensúlyában egyre jobban megrendülő királynak: Kent, ki álruhában, Caius néven szolgálja, s udvari bolondja. Annyira megkeseríti Leart gonosz leányainak hálátlansága, hogy nem bír egy födél alatt hálni e cudar teremtésekkel, Isten szabad ege alá rohan s ott barangol a bolonddal együtt a puszta síkságon éjjel, tomboló viharban, lelkének irtózatos háborgása közt. Végül is Kent Dover várába viszi a beteg aggot, ő pedig Cordelia udvarába siet, hogy a király szánandó sorsáról értesítse.

Cordelia hadsereggel köt ki, hogy bosszút álljon nénjein. A bünhődés azonban már hamarabb utolérte őket. Mindketten vétkes szerelmi viszonyba keveredtek a gonosz Edmunddal s e viszony azt okozta, hogy Goneril megmérgezi hugát, maga pedig öngyilkossá lesz. De Cordelia, a gyermeki szeretetnek e ragyogó példaképe, szintén áldozatául esik annak a végzetnek, mely egészen kipusztítja e szerencsétlen királyi családot. Seregét Edmund megveri s őt megfojtatja. Az agg Lear még megöli azt, ki az itéletet végrehajtotta s Cordelia holttestére rogyva, szíve megszakad. Követi őt hűséges öreg szolgája, a nemes Kent is.

E darab (1605), mely a gyermeki hálátlanság tragédiája, de egyszersmind a gyermeki hálának is legragyogóbb képe, Shaksperenek legköltőibb, de egyúttal legsötétebb, az életnek legtragikusabb szakadékait feltáró műve, a „tragédiák tragédiája.“ Magy. ford. Vörösmarty Mihály, 1855.

h) *Macbeth.*

Duncan (Dönk'n) skót királynak egyik legkedvesebb rokona és vezére, Macbeth (Mekbet), nagy diadalt arat a norvégekkel szövetkezett lázadókon s a diadalmas csatákból visszatértében három boszorkánytól azt a jóslatot nyeri, hogy királlyá lesz, de a trónt vezértársának, Banquónak (Bánkó), utódai fogják örökölni tőle. Közli e jóslatot feleségével is, egy gonosz, nagyravágyó asszonnyal.

Nemsokára várukban száll meg a király, s Macbeth felesége ösztönzésére meggyilkolja szelidlelkű agg vendégét, urát és jóltevőjét. A királyfiak elmenekültek, s így mint legközelebbi rokont Macbethet koronázzák királlyá. Így hát Machbeth és felesége céljukat elérték, de nyugtalanítja őket, hogy a jóslat szerint a véres trónt Banquó utódainak szerezték meg. Fényes lakomát adnak s erre meghívják Banquót és fiát, de útközben gyilkosokkal akarják őket eltétetni láb alól. Ezek Banquót meg is ölik, de fiának sikerül a nagy zürzavarban elmenekülnie. Macbeth

nyugtalanságát nem szünteti meg Banquo halálhíre; a lakomán Banquo véres szelleme jelenik meg előtte, vitatkozni, perelni kezd vele, mire a királyné, hogy el ne árulja a szörnyű titkot, szétküldi vendégeiket.

Macbeth ismét a boszorkányokhoz fordul jóslatért, s ezek azzal biztatják, hogy anyától szült nem árthat neki, s nem győzik le, míg a birnami (börnemi) erdő meg nem indul Macbeth sziklavára, Dunsinane (Dönnszinnen) ellen. Ettől kezdve Macbeth minden gondolata csupa vér és iszonyat; a tömérdek vérengzés híveit elidegeníti tőle, s miután felesége lelkiismeretének furdalásaitól előbb megőrül, aztán elpusztítja magát, teljesen egyedül marad. Mindennél jobban óhajtja a halált, de a nagyobbik királyfitól vezetett sereg közeledése felrázza dermedtségéből. Bízik a boszorkányok jóslatában, de egy nap reszketve jelenti egyik szolgája, hogy a birnami erdő megindult Dunsinane ellen (az ellenséges katonák, hogy számukat leplezzék, galyakat vittek maguk előtt). Macbeth a sereg elé rohan s ott Macduffben (Mekdöff) rátalál arra az ellenfélre is, kit nem anya szült, mert idő előtt vágták ki anyja méhéből, s kinek ő feleségét és gyermekeit legyilkoltatta. A zsarnok férfimódra fogadja a halálos csapást hatalmas indulatban felviharzó ellenfelétől.

E tragédia (1606) a bűn tragédiája. A gonoszságnak s nagyravágyásnak emberfeletti méretű alakjait látjuk benne, de emberi vonásokkal élénkítve s valószerűvé téve. Magy. ford. Szász Károly, 1864.

i) *Coriolanus.*

Rómát belső egyenetlenségek dúlják. A nép jogokat követel, s e követeléseknek a patriciusok részéről különösen Caius Marcius szegül ellen. A viszálykodást ki akarják használni a volszkok s erősen készülődnek Róma ellen. Készülődéseikről azonban értesülnek a rómaiak és hamarosan Corioli előtt teremnek.

Hadviselésük kedvezőtlenül indul, de Marcius vitézsége új fordulatot ad az ütközetnek s győzelemre viszi a római csapatokat. Vitézsége elismeréséül a Coriolanus nevet nyeri. Egyéb ju-

talmat nem is fogad el, csak azt kéri fővezérétől — ő, a nép gőgös ellensége, — hogy egy szegény volszk embert, ki hajdan szállásadója volt neki, bocsásson szabadon a fogságból.

Rómában consulnak választja a tanács hősisége jutalmául. Elfogadja; de arra már csak nehezen bírható rá, hogy a nép szavazatait kérje. A nép is elismeri nagy érdemeit s készséggel szavazna rá, de büszkesége, meg a néptribunok bujtogatása annyira elmérgesíti a dolgot, hogy a nép emberei lázadónak mondják, el akarják fogni és halálra hurcolni. Anyja és Menenius nagynehezen ráveszik, hogy kövesse meg a népet. Azonban hiába igéri ezt meg, heve elragadja, s a nép száműzi.

Féktelen daccal felel az ítéletre, úgyhogy legádázabb ellenségéhez, a volszk Aufidiushoz, menekül s neki ajánlja fel kardját. Kitörő örömmel fogadják s Aufidius megosztja vele fővezéri hatalmát. Már Róma előtt állanak. Hiába próbálják megengesztelni Coriolanust legkedvesebb barátai, csak anyja, Volumnia, s felesége, Virgilia, kértére némul el bosszúvágya. A volszk sereg elvonul Róma alól. Aufidius, kit féltékennyé tett a sereg szeretete Coriolanus iránt, fellázítja ellene a volszk tömeget s ez első fölhevülésében megöli, de aztán hőst megillető gyászpompával temeti el.

E tragédiát (1608) magyarra fordította Petőfi Sándor, 1848.

8. Lope de Vega:

Sevilla csillaga.

Castilia új királya ünnepélyes bevonulását tartja Sevillába (Szevilya) s ez alkalommal heves szerelemre gyúl egy előkelő családból származó fiatal lány, Estrella (Esztrellya) iránt. Egy rabnő megvesztegetése révén sikerül is belopóznia Estrella kertjébe, de mielőtt tovább haladhatna, ott lepi a lány bátyja, Bustos, aki gyalázó szemrehányásokkal halmozza el s kardot is ránt ellene. A zajra megnépesedik a kert, s a király kénytelen menekülni, hogy az elősietö cselédség föl ne ismerje.

De a sértést nem hagyja megtorlatlanul. Hajnalban eskü alatt megfogadtatja egyik ifjú lovagjával, Sanchóval (Szancsó), hogy bosszút áll érette s halállal bünteti a felségsértőt, kinek nevét levélbe rejtve közli vele. Sancho, ki jegyese Estrellának, a papirlapról megdöbbenve olvassa Bustos nevét. Két út van előtte: vagy adott szavának áll s ezzel elveszíti Estrellát s mindkettejük boldogságát, vagy életben hagyja Bustost s ezzel megszegi lovagi kötelességét. A szenvedély és kötelességérzet harca azonban nem tart sokáig lelkében, győz a kötelesség szava, párbajra hívja s megöli Bustost.

Estrella borzalommal hallja, mi történt, s ő is legyőzi szerelmét és elégtételt kér a királytól bátyja haláláért. Most látja a király, mit tett. Szeretné megmenteni Sanchót adott szava szerint, de másrészt nem meri fölfedni, hogy az ő parancsára cselekedett az ifjú lovag, mert attól tart, hogy föllázad ellene Sevilla. Sanchót tehát halálra ítélik. Ekkor végre föltárja a király az igazságot s ezzel megmenti ugyan Sanchót, de a fiatalok boldogságát örökre földúlta. Nem lehetnek egymáséi soha; Bustos véres árnya örökre elválasztja őket. Boldogtalan szerelmüket megőrizve szívük mélyén, elválnak egymástól s Sancho harcba megy a mórok ellen.

Felix Lope de Vega de Carpio (1562—1635) a spanyol nemzeti dráma megteremtője s a legnagyobb termékenységű, legcsodásabb leleményű költők egyike (sok egyéb költői művén kívül több mint 1500 drámát írt).

Lope de Vega drámaköltészete, mely világirodalmi szempontból is nevezetes, igen nagyhatású, művészi tolmácsolója a spanyol nemzeti szellemnek. Drámai cselekvényei különösen két érzés körül forognak: bizonyos sajátos, szinte betegesen kényes becsületérzés és a szerelmi féltékenység körül. Szerkezeti tekintetben jellemző rájuk, hogy a bonyodalom mindjárt a darab elején megtörténik s a kifejletig ügyesen szőtt események és helyzetek kötik le a hallgató figyelmét.

9. Calderon:

Az élet álom.

Bazilius, lengyel király, egyetlen fiát, Zsigmond herceget, egy kietlen hegységben őrizteti, mert már születése előtt gonosz dolgokat jósolt róla a csillagok állása. A fiú, ki mindjárt születése után börtönébe került s mit sem tud származásáról, indulatos, vad, durva lelkű ifjúvá lesz. A király azonban folyton azon töpreng, hátha nem mondott igazat a jóslat s elhatározza, hogy próbára teszi Zsigmondot, csakugyan méltatlan-e a trónra.

Tömlöctartójával, Clotaldoval, álomitalt adat neki s udvarába viteti. Elaltatásáról gyöngédségből gondoskodik az aggódó atya: ha t. i. érdemetlen lesz az uralkodásra s ismét tömlöcébe kell visszavitetni, az egész úgy tűnjék föl előtte, mintha csak álmodta volna. Amint Zsigmond az udvarban fölébred, királyként üdvözlik, s Clotaldo fölvilágosítja származásáról. Életének eddigi megnyomorításáért szertelen bosszúra gerjed, nyers és durva mindenkivel szemben, kemény szemrehányásokat tesz atyjának is, majd fölindulásában egyik udvari embert kidobja az ablakon. A király látja, hogy nem bír az indulatos ifjúval, ismét elaltatja s visszaviteti börtönébe, hol elhitetik vele, hogy királyságát csak álmodta.

Az uralkodás jogán most már a király nőtestvéreinek gyermekei: Astolfo, moszkvai herceg s Estrella hercegkisasszony osztoznának. A nép azonban föllázad az idegen trónörökös ellen, kiszabadítja börtönéből Zsigmondot, s ez hamarosan győzedelmeskedik atyja seregén. De egészen megváltozik. Legyőzött atyja iránt a legmélyebb tiszteletet tanusítja s ezzel az agg király kínos aggodalmainak véget vet. Astolfot is kényszeríti, hogy tegye jóvá bűnét, melyet Clotaldo leánya, Rosaura, ellen követett el, mikor hűtlenül cserbenhagyta. Ő maga a ragyogó szépségű Estrellát veszi nőül s bölcsen és szeliden uralkodik.

Mindezt az álomnak mondott próba tette; folyton az van eszében, hogy ha gonoszat cselekszik, ismét fölébred s börtönében találja megint magát. Így élete: álom, melyből retteg ébredni.

Calderon de la Barca Péter (1600—1681) Lope de Vega után a legnagyobb spanyol drámaíró; különösen bölcselő és vallásos tárgyú színműveivel vált ki. Mély erkölcsi fölfogás, eszményi világnézet és határozott katholikus irányzat jellemzik költészetét. E művét magyarra fordította Győry Vilmos, 1870.

A dráma főjelessége az, hogy misztikus alapgondolatát (az élet kifürkészhetetlen módon hasonlít az álomhoz) nagyon eleven, hatásos cselekvényben tudja megérzékíteni s telve van áradó líraisággal. A cselekvényt még ebben a legnemesebb és legtisztultabb fölfogású drámájában is előttünk visszatetsző, de a spanyol déli, heves vérmérsékletnek egészen természetes szenvedélyek, erőszakosság és féktelenség mozgatják.

10. Moreto:

Közönyt közönnyel.

Barcelona (Barszelóna) grófjának leánya, Diana, gyermekkorától kezdve komoly tanulmányokkal foglalkozott s arra a meggyőződésre jutott, hogy minden szerencsétlenségnek a szerelem az oka. Megveti e gyászra vivő emberi gyarlóságot s koronájáról is készebb lemondani, mint férjhez menni. Megvető közönynyel fogadja kérői hódolatát, kik pazar mulatságokat rendeznek, hogy közönyét megtörjék. Eljut ezeknek híre Urgelbe (Urhél) is s kíváncsiságot ébresztenek ennek grófjában, Carlosban (Karlósz).

Carlos előbb közömbösen nézi Dianát, semmi rendkívülit nem találván benne; de a nő közönye sérti büszkeségét s így halálosan beleszeret ő is Dianába. Bizalmasának, egy Polilla (Polillya = moly) nevű graciosónak egypár elmés példázatától eszméltetve elhatározza, hogy a leány közönyét színlelt közönnyel fogja megtörni. Nagy erejébe kerül a tettetés, de Polilla segítségével egyre közelebb jut céljához.

Először kíváncsivá teszi Dianát, kijelentvén, hogy ő is hozzá hasonlóan gondolkozik a szerelemről, sőt még tovább is

megy nála, mert nemcsak szeretni, hanem szeretve lenni sem akar. Ez a rendkívüliség felkelti Diana kíváncsiságát, ehhez mindjárt a hiúság csatlakozik. Meg akarja alázni Carlos gőgjét s szerelmet kelteni az esztelenben. Egy farsangvégi mulatságon őt választja párjának, majd énekével akarja elbűvölni, de sértő közönyre talál. Sértett büszkeségében féltékennyé akarja tenni Carlost, de ez avval vág vissza, hogy ő is szeret, még pedig Diana unokahugát, Cinthiát (Szinthia). Végül is Diana felébredt szerelmének hevében maga ajánlja fel kezét Carlosnak; a cselekvény ezereszű bonyolítója, Polilla, pedig Diana komornáját, Laurát, nyeri feleségül.

Don Augustin Moreto y Cabaña (Kavanya 1618—1669) e darabja a spanyol dráma virágkorának legkitünőbb vígjátéka. Darabjaiban általán más költőktől már fedolgozott tárgyakat dolgoz újra; e darab tárgyát is előtte már feldolgozta Lope de Vega *A megvetés csodatettei* c. vígjátékában. Ereje a jellemfestésben van. Irodalmunkban Vörösmartyra s az új romantikusokra volt hatással. E darabját magyarra fordította Győry Vilmos, 1870.

11. Corneille:

Cid.

Gormas (Gormász) gróf híres szépségű leányának, Chimène-nek (Simen) kezéért két kiváló dalia verseng: Don Sanche és Rodrigue (D. Szañs, Rodrig). A leány az utóbbihoz vonzódik, kibe az infánsnő is szerelmes, de remény nélkül.

Rodrigue atyja, Don Diègue (D. Dieg), épen meg akarja kérni a lány kezét fia számára, mikor egy borzasztó összekoccanás meghiusítja tervét. A hiú Gormas gróf érdemei jutalmául azt várja, hogy a király őt válassza fia mellé nevelőül, s mikor e kitüntetés Don Dièguenek jut, ingerült vitatkozás közben arculüti szerencsés vetélytársát.

A meggyalázott öreg egyetlen fiát, bár ismeri ennek Chimène iránt érzett szerelmét, bosszúállásra hívja fel. Rodrigue

lelkében keserű tusa megy végbe szerelme és kötelessége közt. Mivel a gróf nem hajlandó bocsánatkérésre, párviadalra kényszeríti s elejti. Ezzel bosszút állt az atyját ért bántalomért, de drága áron. Chimène a királytól halált követel atyja gyilkosára. Rodrigue ugyan tisztázza előtte eljárásának okát, mégis menekülnie kell.

Atyja ötszáz fegyverest bocsát rendelkezésére, hogy a várost fenyegető mórok ellen vezesse s győzelmével érdemelje meg a király bocsánatát és Chimène kezét. Rodrigue csakugyan fényes győzelmet arat, melyért a királyi udvar elhalmozza hálájával. Chimène előtt azonban, kit hiában engesztelget az infánsnő, holt hírét költi a király. Erre a leány elárulja szerelmét, de mikor fölfedezik előtte Rodrigue diadalát, eltagadja érzését s azt követeli, hogy kényszerítse a király párviadalra Rodrigue-ot, s ő annak nyújtja kezét, ki legyőzi. A párviadalra Don Sanche vállalkozik. Rodrigue kijelenti, hogy nem védekezik, de Chimène eseng neki, hogy győztesen térjen vissza. Rodrigue csakugyan legyőzi Sanchet s a diadal hírével őt küldi Chimènehez. Ez Rodrigue-ot elesettnek hívén, szabad kitörést enged fájdalmának s kolostorba akar vonulni. De megérkezik Rodrigue, Chimène megbocsát neki s egy évre rá a lakodalmat is megtartják.

Corneille (Kornely) Pétert (1606—1684) a franciák „nagy"-nak, a „tragédia atyjának" nevezték. E túlzott dicséreteket az idő kellő értékükre szállította le, de az kétségtelen érdeme Corneillenek, hogy tragédiáival s elméleti fejtegetéseivel megindította a francia dráma virágkorát. E rhetorikus, szabályoktól (hármas egység, tárgytávolság, vértilalom stb.) nyügözött új klasszikai drámaköltészet volt hatással a mi franciás iskolánkra, különösen Bessenyeire. E tragédiája (1636) tárgyát Corneille a spanyol Guillen de Castronak *Cid ifjúkori hőstettei* című drámájából merítette. Magyarra fordította gróf Teleki Ádám (1773), Greguss Ágost (1847) és Radó Antal (1889).

12. Racine:

Iphigenia.

A Trója vívására induló görög hadak Aulisban kénytelenek vesztegelni. Agamemnon lelkét keserű tusakodás emészti. Tudja, hogy csak leányának föláldozásával engesztelhetné ki a haragvó istent, küldött is már hírvivőt Iphigeniáért azzal az ürüggyel, hogy Achilles még a háború előtt óhajtja nászát ülni vele, — de atyai szíve visszaborzad a rettenetes áldozattól.

Szolgájától levelet küld Mykenébe, hogy maradjon otthon Iphigenia, azonban ezzel elkésik, mert alig távozik a szolga, a királyné s Iphigenia érkeztét jelentik. Kíséretükben van egy titokzatos származású rableány: Eriphyle, ki reménytelen, de szenvedélyes szerelemmel csügg elrablóján s hazája földúlóján: Achillesen. Agamemnon kétségbeesve fogadja szeretteit, kik ezt hidegségnek vélvén, távozni akarnak, de Achilles kérésére mégis visszafordulnak.

Agamemnon látja, hogy hiába küzd a sors ellen s most már beleegyezik leánya föláldozásába, csak a királyné előtt szeretné eltitkolni a borzasztó áldozatot. De ez nem sikerül; a szolga nem bírva elfojtani megdöbbenését a történendőkön, föltárja Agamemnon célját. Klytaemnestra és Achilles fölháborodása határtalan. Achilles véres bosszút akar állani, de Iphigenia esedezik neki, hogy kímélje atyját, s mikor szemtől-szemben áll is atyjával, csak azért kér tőle irgalmat, hogy anyját ne szomorítsák meg.

Agamemnon meg akarja menteni ismét őket, de az Eriphylétől lázított görögök útjokat állják s oltár elé hurcolják Iphigeniát. Achilles fegyvereivel ront a papra, hogy megszabadítsa jegyesét. Már-már vérengzésre kerül a sor, mikor ihlet szállja meg Kalchast s úgy jelenti ki az istenek akaratát, hogy nem a fővezér lányát kívánják áldozatul, hanem Eriphylét, kinek igazi neve szintén Iphigenia. Mire az áldozó kard átjárja ennek keblét, megdördül az ég s a várva-várt szél megremegteti a levegőt.

Racine (Raszin) Ker. János (1639—1699) a francia klasszikus drámának legköltőibb, fenséggel és szenvedéllyel legteljesebb művelője, ki főként a szerkezet erejével és a női lélek finom rajzával tűnik ki. Egyúttal azonban ő a leghatározottabb érvényesítője az új klasszikai drámát annyira lenyügöző szabályoknak. Ez ötfelvonásos szomorújátékát (1674) magyarra fordította Paulay Ede, 1875.

13. Molière:

a) *A fösvény.*

Harpagon, egy jómódú öreg polgár, annyira fösvény, hogy kapzsiságában uzsorásságra is vetemedik, cselédjeit és jószágait koplaltatja, gyermekeivel szívtelenül bánik. Kapzsiságból meg is akar házasodni, egy özvegyasszony fiatal leányát, Mariánát, akarja elvenni, kibe éppen a saját fia, Kléant, szerelmes. Ezzel egy vén özvegyet akar elvétetni, leányát, Elizát, pedig egy Anselm nevű idős úrhoz akarja feleségül adni, pedig Elizának is van már választottja, Valér, ki szolgálatba állott a vén fösvényhez, csak azért, hogy mindig Eliza közelében lehessen.

Az öreg csellel kiveszi fiából, hogy leendő mostohaanyjába szerelmes, kényszeríteni akarja, hogy mondjon le róla; de közben olyan szerencsétlenség éri a vén fösvényt, hogy egész lelkét csak az foglalja el. Egyik elbocsátott szolgája ugyanis ellopja ezer tallért rejtő ládikáját, mit a kertben ásott el. Kétségbeesve jajveszékel, átkoz eget és földet, gyanúsít mindenkit, míg végül kocsisa bosszúból Valérra tereli gyanúját. Ez abban a hitben, hogy szerelméért támad rá Harpagon, bevallja bűnét s Harpagontól bűnének bocsánatát kéri, míg a félreértés ki nem derül. Közben megérkezik Anselm is, kinek leányát szánta Harpagon. Ez Valérban fiára, Mariána pedig bátyjára ismer s így Anselm rátalál rég elveszettnek hitt családjára. Kléant, kinek a szolga átadta az elorzott kincsesládát, ezt csak azzal a feltétellel hajlandó visszaadni, ha atyja beleegyezik a két fiatal pár házas-

ságába. Anselm minden költséget magára vállal, így Harpagon is igent mond s megkönnyebbült lélekkel siet kedves ládikájában gyönyörködni.

Molière (Molier, családi nevén Poquelin, e. Pokleñ, Ker. János, 1622—1673) Shakspere mellett a legnagyobb emberismerő költő, ki korának társadalmi és erkölcsi félszegségeit s az örök emberi komikust halhatatlan típusokban vitte színpadra. Vígjátékaiban csak alakjainak beállítása s a helyzetek megvilágítása komikus, de irányzata mindíg komoly, alapeszméje pedig sokszor valósággal tragikus. Összes vígjátékainak magyar fordítását a Kisfaludy-Társaság adta ki (1863 - 1881). E vígjátéka (1668), melynek tárgyát Plautus *(A bögre)* szolgáltatta, legtökéletesebb jellemvígjátéka Moliére-nek. Magy. ford. Kazinczy Gábor, 1864.

b) *A tudós nők.*

Egy jómódú párizsi polgárnak, Chrysále-nak (Krizál), két lánya van: Armande (Armañd) és Henriette (Añriet). Az idősebbik lány, épúgy mint a házon korlátlan hatalommal úrkodó anya, Philaminte (Filameñt) s Chrysale huga, az érzelgős és mindenkiben ő érte epedő lovagot látó Bélise (Béliz), tudós nő. Keményen leckézteti hugát, Henriettet, hogy férjhezmenésre gondol, ahelyett, hogy a bölcsészetnek szentelné életét A bölcsészet szeretetén kívül azonban az a kevésbé eszményi indíték is sugallja szemrehányásait, hogy Henriette kedvese, Clitandre (Clitañdr), előbb ő neki udvarolt, s bár hóbortjaival elűzte magától, hiúságát bántja, hogy huga legyen a derék ifjú feleségévé.

A házasság meggátlásában segítségére jön anyja elhatározása, ki Henriettet az otromba, hiú költőnek, Trissotinnek (Trisszoteñ), szánta. A három tudós nő valóságos áhítattal néz az üresfejű és üresszívű verselőre, s ez a csodálat nem kisebbedik akkor sem, mikor látják, hogy mily nagy durvasággal kap hajba kedveltjük költeményei becse fölött Vadiusszal, a félszeg tudóssal.

Mivel az anya kegye rendületlenül megmarad Trissotin mellett, Clitandre is pártfogót keres és kérésének szószólójául Chrysale öccsét, Ariste-ot (Ariszt) nyeri meg, aki könnyen rá is veszi az apát, hogy egyezzék bele a házasságba. Ezzel azonban nem sokat érnek, mert bármennyire fogadkozik is Chrysale, hogy akaratát érvényesíti, mihelyt szemben áll feleségével, meghátrál, s még szegény Maris szolgálót sem bírja megvédeni, kit felesége azért kerget el, mert nem tud a précieusök (prézióz ök) nyelvtana szerint beszélni. A szerelmesek dolgát is úgy akarja elintézni, mikor felesége sarokba szorítja, hogy Clitandre vegye el Armande-ot, Henriette pedig legyen Trissotiné. Ebbe beleegyeznék még Bélise is, bár meg van róla győződve, hogy mindkét férfi őt szereti gyöngéd, bátortalan szerelemmel.

Már-már veszve látszik Clitandre ügye, mikor Ariste segítségül érkezik és azt a hírt hozza, hogy a család tönkrejutott, s Henriette szegénnyé lett. Trissotin azonnal visszalép s alávalóságát az anya is fölismervén, szívesen adná Clitandrehez lányát, de most a derék lány vonakodik attól, hogy szegénységében magához fűzze kedvesét azzal a szóval, melyet ez még a gazdag leánynak adott. Végül is Ariste bevallja, hogy a vagyoni bukás hírét ő költötte s így többé semmi sem áll útjában a derék pár egybekelésének.

Molière e vígjátékát (1672), mely a hóbortos tudákosságot (szabatosabban: *préciosité*t) gúnyolja ki, s mely szerkezet és jellemzés tekintetében egyik legkiválóbb műve, magyarra ford. Arany László, 1869.

14. Lessing:

Barnhelmi Minna.

Tellheim porosz őrnagyot a hétéves háborúban egy szász vidék megsarcolására küldték ki. Feladatát a legnemesebb emberszeretettel oldotta meg s ezzel annyira megnyerte egy gazdag szász kisasszony, Barnhelmi Minna, rokonszenvét, hogy hamarosan megszerették egymást s jegyet váltottak.

A háború végével azonban Tellheimot engedékenysége miatt csalással vádolták meg s e vád alapján elbocsátották szolgálatából. A szegénységre jutott s becsületében megalázott őrnagy szakítani akar jegyesével s minden magyarázat nélkül abbahagyja a vele való levelezést. Azonban jegyesét hűséges szerelme keresésére indítja, míg végül feltalálja Berlinben, hol a Spanyol király fogadóban éldegél szegényesen. Nyomorúságát hűséges inasa, Juszt, osztja meg vele. Szorult helyzetén szívesen segítne hajdani őrmestere, Werner, azonban ezt a segítséget nem engedi büszkesége elfogadni s inkább jegygyűrűjét zálogosítja el a fogadósnál.

Minna is ugyanebbe a fogadóba szállt s a fecsegő fogadósnál meglátván a gyűrűt, nyomára jut Tellheimnak, találkozik is vele, de az őrnagy hidegen szól hozzá s mindenképen szakítani akar vele. Viselkedésének okát hamarosan megtudta Minna, de hiába biztosítja változatlan szerelméről az őrnagyot; ez, bármennyire fájdalmasan esik is neki, ragaszkodik ahhoz, hogy Minna nem lehet becstelen ember felesége.

Végül is cselhez folyamodik a lány s azt mondja, hogy gazdag nagybátyja, gróf Bruchsall, Tellheimhoz való szerelme miatt kitagadta s most szegényen, egyedül áll a világban. Tellheim most már bevallja, hogy szerelme változatlan és sürgeti esküvőjüket; közben egy királyi irat visszaadja Tellheimnak becsületét is és visszafogadja ismét a seregbe; Minna azonban, épúgy, mint előbb Tellheim, vonakodik. Az őrnagy végül is, hogy egyformán szegények legyenek, szét akarja tépni a királyi iratot, erre azonban Minna bevallja cselvetését s egymáséi lesznek. A derék Werner Minna ügyes, jóravaló szobalányát, Franciskát, nyeri feleségül.

Lessing Gotthold Ephraim (1729—1781) e vígjátéka (1763) a német drámairodalomnak első értékesebb, igazán eredeti alkotása; az első igazi német tárgyú nemzeti vígjáték, mely művészi szerkezetével, jellemrajzával s párbeszédeinek szépségével is kiválik. Magyarra fordította Kazinczy Ferenc, 1834.

15. Goethe:

Faust.

I. rész. A mennyei seregek az Úr dicsőségét zengik trónja körül; de Mephisto kicsinyléssel szól alkotásáról, különösen az emberről és sorsának nyomorúságáról. Az Úr a tudós Faustot említi előtte az emberi boldogság és hűség képéül s engedelmet ad a kételkedő sátánnak, hogy próbára tehesse Faustot.

Faust e közben dolgozószobájában a tudás végességén töpreng. Tépelődésében mohó tudásvágyú, de korlátolt, kicsinyes tanítványa, Wagner, zavarja meg. Távozta után ismét az emberi törekvések céltalanságán töpreng s meg akarja mérgezni magát, hogy a kisszerű élettől egy fenségesen bátor lépéssel váljék meg, de a fölcsendülő húsvéti énekre hittel teljes gyermekkorának édes emléke ébred föl lelkében, s ez visszatartja az öngyilkosságtól.

A szabadba menekül s elvegyül az ünneplő nép közé, de enyhületet itt sem talál. Hazatérvén a bibliában keres vigasztalódást, de elmerülését folyton megzavarja annak a fekete uszkárnak nyöszörgése, mely a mezőről követte. Látja, hogy szellem rejtezik a kutyában s ráolvasására csakugyan előáll Mephisto. Boldogságot igér a csüggedt tudósnak s végül úgy szerződnek, hogy Mephisto Faust szolgálatába áll, s ha meg tudja tenni, hogy Faust szívébe megnyugvás száll és lesz életének egy röpke pillanata, melyet marasztal: „Maradj! Oly szép vagy én nekem!“ — akkor az övé lesz Faust lelke.

Mephisto először az élvezetekkel teljes, duhaj élet mámorába akarja elmeríteni Faustot. A lipcsei Auerbach-pincébe viszi, víg cimborák mulatságába, de Faust utálja tobzódásukat. Mephisto most a szerelem boldogságával akarja megejteni. Boszorkánykonyhába vezeti, bűvös itallal megfiatalítja s szerelmi vágyat ébreszt benne. Így látja meg a bájos, ártatlan Margitot, kit Mephisto segítségével elcsábít. A lányt igaz szerelme megfosztja kedveseitől: anyját megöli az álomital, melyet Fausttól kapott, gyanakvó bátyját pedig Mephisto szúrja le.

Faustot, kit lelkének furdalásai gyötrenek, Mephisto egy Walpurgis-éj lármás, tarka boszorkányhada közé vezeti, de nem

tud megnyugvást találni, rémképek cikáznak el szeme előtt, Margitot vérpadon, holtan látja. A szegény leány csakugyan börtönbe került gyermekének elpusztítása miatt. Mephisto megnyitja börtönét Faust előtt, de ez hiába akarja kiszabadítani a megtébolyodott lányt, ki nyugodtan várja a földi igazságtétel megtorlását. A lelkében rettenetes tusát vívó Faustot Mephisto ragadja ki erőszakosan a börtönből.

II. rész. Faust szerelmi gyásza csöndesültével nagy tettekben akar feledést keresni. Mephisto a császári udvarba vezeti, s ott a zilált pénzügyeket csalárd bankópénzek kibocsátásával rendezik s ezzel megnyerik a császár kegyét.

Egy alkalommal azt kívánja a császár Fausttól, hogy idézzen szellemeket, főként Paris és Helena alakját varázsolja eléje. Míg az udvari nép otrombán bírálgatja Helenát, Faust elragadtatással szemléli, megszereti s féltékenységében Parist halálra akarja sujtani, de erre irtózatos robbanással eltűnnek a szellemek, Faust öntudatlanul rogy össze, majd a nagy zűrzavarban a bosszús Mephisto vállára kapja s dolgozószobájába viszi vissza.

Itt már famulusa, Wagner, foglalta el a tanári széket s az ember kristállizációjának lehetőségét kutatja. Mephisto segítségével csakugyan sikerül is neki előállítani a Homunculust. Mephisto megörül neki, mert a Homunculus járatos a klasszikus világban, melyben Faust egész lelkével él, s mely ő előtte idegen. Az emberke azonnal lelkébe lát az öntudatlanul heverő Faustnak s kijelenti, hogy halála lenne, ha abban a rideg középkori környezetben ébredne föl, ezért azt tanácsolja, hogy vigyék el a pharsalusi mezőkre, egy klasszikus Walpurgis-éjszakára.

Faust itt azonnal fölébred s Helena keresésére indul. Ideálját hasztalan keresve, végül az alvilágba száll le, s míg lenn jár, egy fantazmagóriában Helena lép elénk, amint trójai nőkből álló kar kíséretében visszatér Trójából. Megtudja, hogy Menelaos föl akarja áldozni s menekülésének egyetlen útja, ha egy Spartához közel eső titokzatos várba fut. Alig szánja rá magát, már köd terül föléjük s a rejtelmes várban találják magukat, hol Faust fogadja germán daliái élén a királynét.

Megértik egymást s az arkádiai boldog tájakon andalognak. Szerelmük gyümölcséül Euphorion születik, egy csodálatos géniusz, ki mindjárt légbe röppen s féktelen szenvedélyében elpusztítja magát. Helena is eltűnik, csak ruhája és fátyla marad Faust karja közt, majd a ruha a felhőbe emelkedik s magával ragadja Faustot is.

A fantazmagoria eltüntével Faust a természet szépségeibe merül el, majd az emberiség nagy, gyakorlati érdekeit kívánja szolgálni. A messze tengertől földet szeretne elcsikarni s azon a boldog és nyugodt emberek telepét megalkotni. Vágya hamarosan teljesül. A császár ellen ugyanis pártot ütöttek alattvalói; Faust Mephisto segítségével biztosítja számára a diadalt s jutalmul megkapja a kivánt tengerpartot.

Itt hasznos munkában öregszik meg. Visszaszorítja a tengert, csatornákat ásat s virágzó, boldog ország támad a tenger helyén. De még nem tud nyugodni. Két öreg, Philemon és Baucis, lakott a hajdani tengerparton, kis birtokuk gátolja Faust kilátását a partra. Mephisto segíteni akar baján s legényeivel elpusztíttatja az öregeket és kunyhójukat. Faust megrendül a gonosz tettre s megátkozza Mephistót.

Ez elhagyja, de Faust azért nem marad egyedül: beoson hozzá a Gond. Végigtekint életén s ezt csak üres, elfecsérelt időnek tartja. Bántja, hogy mindíg a földfelettit akarta tudni, holott az emberileg, bűvös seregek segítsége nélkül leélt élet az igazi. Ilyent akar kezdeni, azonban rálehel a Gond s elveszti látását. De nem veszti el a kedvét, még egy mocsarat szeretne lecsapoltatni, kivánszorog az éjbe, hol már ássák sírját fáklyafénynél Mephisto szellemei. Zajukat munkások zajának véli Faust, s míg lelke a dicső föladat megoldásának örömét élvezi, holtan rogy össze.

Mephisto szerződésük szerint el akarja ragadni a halott lelkét, de Isten angyalai bocsánatot és örök életet hirdetve az üdv rózsáit hintik a kiszenvedett testre, elűzik tőle az ördögöket s az égbe viszik Faust lelkét. A menny boldog seregeiben, szentek, üdvözültek, angyalok és bűnbánók közt, a Mater gloriosa körében egy töredelmes bűnvalló könyörög, kit e földön Margit-

nak hívtak, egy árva lélek üdvéért, kit angyalok ragadnak magukkal a mennyei fényességbe, kinek neve Faust volt e szenvedésekkel és botlásokkal teljes földön.

Ez Goethe főműve, melyen egész életén át dolgozott. Telve költői szépségekkel s egy nagy emberismerő gazdag életbölcseségével, de második részében sok a nehezen érthető szimbolikus vonatkozás is. A nagyratörő emberi lélek tragédiája, kinek merész vágyait lenyügözi ereje korlátoltságának tudata. A Faust-monda, mely megihlette Goethe képzeletét, a XVI. században alakult ki, egy valóban élt, Faust nevű vándordiák körül, ki mint ezermester csalta a világot. A monda szerint ez mindent tudni és bírni akar, s mivel emberi erővel nem érheti el, lelke árán szövetkezik az ördöggel. Goethe műve irodalmunkban Madáchra volt nagy hatással. E hatást pontosan kifejti Alexander Bernát (Faust és Az ember tragédiája, 1878). Az I. részt először Nagy István fordította magyarra, 1860; későbbi fordításai közül legsikerültebb Dóczi Lajosé; a II. részt Váradi Antal fordította, 1887. Újabban Kozma Andor fordította le mindkét részt.

16. Schiller:

Tell Vilmos.

A három svájci kanton, mely még nem mondott le önállóságáról: Schwyz, Uri és Unterwalden megalázottan nyög Albert császár uralma alatt. Helytartói kegyetlenül, durván bánnak a néppel. Különösen rettegnek Landenbergtől, az unterwaldeni zsarnoktól, kinek emberei többek közt két jóravaló családot döntenek romlásba. Egyik várnagya Baumgarten Konrádot akarja családi becsületében meggyalázni, de ez leüti a várnagyot s menekülni kénytelen. Már-már elfogják üldözői a vierwaldstätti tó partján, de Tell Vilmos csodálatos elszántsággal átviszi a háborgó tavon. Egy másik derék polgár, Melchtal Arnold, is kénytelen

menekülni, mert megütötte a helytartó egyik emberét, ki jószágát akarta elhajtani. A helytartó úgy áll rajta bosszút, hogy ősz atyját megvakíttatja s mindenétől megfosztja.

Uri helytartója, a rettegett Gessler, hogy a nép önérzetét vérlázító próba alá vesse, Altorf mellett egy póznára tűzött kalap előtt fejedelmet megillető tisztelgésre kényszeríti őket. Az elkeseredett polgárok végül is a Rütli-réten gyűlnek össze s fegyveres fölkelést határoznak el, de egyelőre elhalasztják, reménykedve a békés megegyezésben. Azonban egy vérforraló esemény ezt lehetetlenné teszi.

Tell Altorfba megy ipa látogatására, s mikor a póznára tűzött kalap előtt nem hajt térdet, elfogják a helytartó emberei. Gessler régóta haragosa már nemes, szabad gondolkozásamódjáért s arra ítéli, hogy fia fejéről lőjjön le íjjával egy almát. Hasztalan kérlelik a helytartót, hogy ne tegye ily rettenetes próbára Tell atyai érzését. Végül is Tell fiának, Walternek, biztatására elröppenti nyilát, s mikor az alma átlőve esik le a fiú fejéről, az apa öntudatlanul rogy össze. Amint magához tér s Gessler megkérdi tőle, hogy miért készített elő két nyilat: őszintén megmondja, hogy ha az egyik nyíl fiát találja, a másikkal a helytartót lőtte volna agyon. Gessler erre bilincsekbe vereti s küssnachi várába akarja hurcoltatni, de a vierwaldstätti tavon vihar éri őket utól, s Tell bilincseit föloldják, hogy segítsen rajtuk.

Tell egy szirtfokon kiszökik a csónakból s a Küssnacht felé vivő völgyi uton megvárja a helytartó érkezését és a félretett nyílvesszővel Gessler szívét veri át. Ennek hírére kitör a forradalom, melynek élére az ifjú Rudenz Ulrik áll, ki előbb az osztrákokhoz szító párttal tartott, hogy a szép Brunecki Berta kezét megnyerje, de ez csak hazájához való hűsége jutalmául igérte szerelmét. A forradalom sikerre vezet s közben a kapzsi Albert császárt is megöli öccse, János, ki Tell házánál keres menedéket, de ez vezeklésre utasítja a Parricidát. A nép dicsőíti Tellt, Rudenz fölszabadítja jobbágyait, s övé lesz Berta, a szabad „Svájc szabad lánya".

Schiller János Kristóf Frigyes (1759—1805) jelentékenyebb hatással irodalmunkban Kisfaludy Károlyra volt drámaköltői fejlődésének második szakában. E művét (1804) magyarra fordította Tomor Ferenc, 1894, Palmer Kálmán, 1901, és Váradi Antal (Magy. teol. 1901).

A dráma szerkezetében szétesö, nehézkes, de a részletek szépségére, fölfogásának nemességére s páthoszának hevére nézve kiváló alkotás. Cselekvényének hőse az egész svájci nép, melyet nemes, de nem túlzó idealizálással rajzolt a költő.

17. Hugo Viktor.

Hernani.

Castilia királya, Don Carlos, zsarnoki önkénnyel uralkodik alattvalóin. Céljainak elérésére nem igen válogat az eszközökben; így, mikor szemet vet az agg Don Ruy herceg unokahugára, Donna Solra, s megtudja, hogy ez, bár a hír az agg herceg menyasszonyául emlegeti, egy titokzatos ifjúval találkozik esténkint: egy alkalommal elrejtőzik Donna Sol szobájában s egy szekrényből kihallgatja a szerelmesek beszédét. A titokzatos ifjú a haramiaéletet élő elégedetlenek vezére, Hernani (Ernani), kinek atyját Carlos atyja hurcoltatta vesztőhelyre, s ő ezért vérbosszút esküdött a király fejére.

A szerelmesek úgy határoznak, hogy a következő éjjel Donna Sol megszökik kedvesével. A megállapított éjszakán azonban a király, ki beszédüket kihallgatta, csellel el akarja rabolni Donna Solt, de mikor ez törrel fenyegetőzik, visszahökken. Majd megjelenik Hernani is, kinek emberei ártalmatlanná teszik a király kíséretét, s párviadalra akarja kényszeríteni az uralkodót. A király azonban nem hajlandó haramiával víni, mire Hernani, kit nemcsak földönfutóvá tett, hanem életének egyetlen kincsétől is meg akart fosztani, bántatlanul hagyja, sőt menekülését is elősegíti, bár a király a legirgalmatlanabb bosszúval fenyegeti.

Csakugyan menekülnie is kell hamarosan, mert a király katonái fellármázzák az egész várost.

Hernani menekülő útjában zarándokruhát öltve Don Ruy palotájába jut. Mikor látja, hogy Donna Sol s a herceg lakodalmára készülődnek, elkeseredésében fölfedi kilétét. A herceg tiszteli benne vendégét s nemcsak hogy el nem fogatja, hanem az üldöző királyi sereg elől is elrejti és, bár meggyőződik róla, hogy Donna Sol vonzalma Hernanié, készebb életét is föláldozni, mintsem szerencsés vetélytársát kiszolgáltassa. Az ingerült király végül is Donna Solt hurcolja el, hogy így kényszerítse Hernani kiadására a herceget. A király távozta után az agg Ruy párbajra akarja kényszeríteni Hernanit, menyasszonyának elcsábítóját, de ez a Donna Solt fenyegető veszedelmet tárja elébe s kürtjét adja át neki, esküt téve rá, hogy bármikor kívánja halálát a herceg, e kürt szavára megjelen s kész lesz életétől megválni.

Ezzel a király után indulnak, ki elhunyt nagyatyja császári trónját akarja elnyerni s Aachenben várja a választás eredményét. Tudomására jut, hogy az elégedetlenkedők vesztére esküdtek. Köztük van Don Ruy s Hernani is. Az aacheni sírboltban gyülekeznek, de tanácskozásukat kihallgatja a király is Nagy Károly császár sírkamrájából. A gyilkosság végrehajtására a sorshúzás Hernanit jelöli ki, de kivitelre nem kerül a dolog, mert a király jeladására emberei körülfogják az összeesküdteket. Közben Carlos értesül császárrá választásáról. Sajátságos változás megy végbe szilaj lelkében, Nagy Károly emléke kegyességre serkenti s megkegyelmez az összeesküdteknek, sőt Hernanit, kiről kiderül, hogy a megölt János arragoniai herceg fia, visszahelyezi méltóságába s hozzáadja Donna Solt.

Don Ruy nem tud feledni. A lakodalom estéjén, amint boldogan mereng Hernani és ifjú neje, megszólal Hernani kürtje, s mikor az ifjú férj eltávolítja nejét, megjelenik Don Ruy s követeli Hernanitól, hogy adott szava szerint végezze ki magát. A hozzájuk érkező Donna Sol rosszat sejtve, kikapja férje kezéből a méreggel telt üveget, s mikor hiába esengnek irgalomért a herceghez, mindketten isznak a méregből. Egyek, egymáséi ma-

radnak a halálban is, s holttestük mellett Don Ruyt is öngyilkosságba kergeti sivár bánata.

Hugo a romantikus dráma megalapítója. Irodalmunkra is igen jelentékeny hatása volt. Elméleti álláspontját, mely a való élet tükrözését s a kor érzéseivel és gondolataival való kapcsolatot kívánta elsősorban a drámától, Eötvös József báró fejtegette elsőnek nagyobb hatással nálunk (az *Angelo* fordításához csatolt dolgozatában: *Hugo Viktor mint drámaköltő*, 1836). Hugo hatására teremtik meg a magyar romantikus drámát Vörösmarty, Tóth Lőrinc, Kuthy, Obernyik, Czakó stb. A romantikus elv diadalra jutásának szempontjából e legjelentékenyebb művét (1830) magy. ford. Szász Károly, 1876.

18. Augier:

Giboyer fia.

Egy francia királypárti főúri kör, mely csak úri kedvtelésből, az intrikák kedvéért politizál, s hölgyei csak kacérkodni járnak a templomba, lapjuk szerkesztésére egy Giboyer (Zsiboájé) nevű hírhedt ujságírót szerződtet, ügyük parlamenti képviseletére pedig Maréchalt (Marésál), a meggazdagodott, nagyravágyó polgárt választatja meg. Giboyer cinikus, elvtelen, mint egy ujság bérelt embere már fogházban is ült, de rendkívüli gyöngédséggel van egy Gérard (Zsérát) Maximilian nevű ifjú iránt. A darab nagy jelenetében kiderül, hogy ez az ő törvénytelen fia, de ezt eddig titkolta előtte. Gyöngéd atyai szeretet él lelkében s munkakörében csak azért vállalkozik még becstelen feladatokra is, hogy be ne szennyeződjék e rokonszenves ifjú lelke az anyagiakért folyó harcban.

Maximilian éppen Maréchalhoz kerül titkárnak, kinek leánya, Fernande (Fernánd), nagy rokonszenvet érez az ifjú iránt, de mivel mostohája ezzel is, mint minden titkárukkal, oly bizalmasan viselkedik, hogy a világ, teljesen alaptalanul ugyan, viszonyukról suttog, — feltűnő hidegséggel viselkedik vele

szemben. Az ifjú is szereti a leányt, de hidegségét lenézésnek véli szegénysége s bizonytalan származása miatt. A leány, hogy szégyenletesnek érzett családi életükből szabaduljon, mennyasszonyává lesz a korlátolt Outreville (Utrvil) grófnak, kit a politikai párt feje, a dúsgazdag Auberive marquis (Obriv márki), fogad örökösévé. A grófot azonban elhódítja tőle cselszövényeivel egy fiatal özvegy báróné, a politikai intrikáknak is egyik főkeverője. Sőt elhidegítik s szélsőségesen liberális álláspontra szorítják a hiú Maréchalt is, ki a rá váró nagy politikai küzdelemben csak Maximilian eszével állhatja meg helyét s ép ezért beleegyezik, hogy leánya feleségül menjen a komoly, önérzetes ifjúhoz, de a hírhedt Giboyerval nem akar semmiképpen sem rokonságba kerülni. A fiú azonban hálásan ragaszkodik atyjához, sőt mikor Auberive marquis akarja fiává fogadni, ezt is visszautasítja s a társadalomba bejutva ragaszkodik e társadalomtól kiközösített atyjához, ki nehéz viszonyok között is szívvel-lélekkel teljesítette iránta atyai kötelességeit.

Augier (Ozsié) Emil (1820—1889) a francia társadalmi drámának, mely irodalmunkban különösen Csiky Gergelyre és körére volt jelentékeny hatással, egyik elsőrangú művelője. E tételes drámák főként a házasság s a vele kapcsolatos kérdések (válás, rangon alól kötött házasság, a bukott nő s a törvénytelen gyermek sorsa és viszonya a társadalomhoz) körül forognak. Az apának a törvénytelen fiúhoz való viszonyát, általa bűnhődését s önfeláldozó megnemesedését tárgyalja Augiernek e darabja (1862), mely merész politikai szatíra is egyúttal. Augier az erkölcsi tisztaságnak, a családi élet szentségének s a polgári erényeknek melegszívű költője, szemben a társadalmi dráma legtöbb művelőjével. E darabját magy. ford. Csáthy Géza, 1867.

19. Ibsen:

A népgyűlölő.

Stockmann doktor Norvégiának egy éjszaki falujában töltött nyomorúsággal teljes évek után szülővárosába kerül vissza a nemrég alapított s erős virágzásnak induló fürdő orvosaként. Megelégedve, vidáman él itt családjával, s a jólétnek egyre biztatóbb reménye tölti el szívüket. Egy pár tífusz-megbetegedés azonban azt a gyanút kelti a doktorban, hogy a város vízvezetéke fertőzött. Kutat, vizsgál s meggyőződik róla, hogy gyanítása alapos volt.

Úgy véli, hogy azzal tesz legnagyobb szolgálatot szülőhelyének, ha nyiltan föltárja a bajt s orvoslását sürgeti. Fölfedezését azonban csak azok fogadják örömmel, kik a városi vezetőség ellen személyes hajszára kiaknázhatják, ellenben bátyja, a polgármester, meg akarja győzni róla, hogy ezzel tönkreteszi városát is, magát is, amennyiben a vízvezeték átalakítása rettenetes költségbe kerülne s eltartana legalább is két évig, amely idő alatt a fürdőt be kellene csukni s ezzel vendégeiket végkép elvesztenék. A doktor a leghatározottabban tiltakozik az ellen, hogy elhallgassa fölfedezését s „a fertőzöttségnek és rothadásnak uzsorás kamataiból éljenek“ továbbra is. Úgy hiszi, hogy az egész város mellette van; de csakhamar elfordulnak tőle azok is, akik biztatták, amint megtudják, hogy a hiba jóvátétele anyagi áldozatukba is kerülne.

A doktort heve egyre szenvedélyesebb küzdelemre ragadja „a társadalom megtisztitására,“ s úgy gondolja, hogy a hatalmon győzni tud igazsága erejével. Népgyűlésre hívja azokat, akikért küzd, de alig tud szóhoz jutni, s mikor hevesen kikel „a tömör többség“ ellen, melyet az igazság és haladás legveszedelmesebb ellenségének mond, lehurrogják, majd mikor heve egyre jobban elragadja, a nép ellenségének nyilvánítják. Beverik ablakait, elbocsátják fürdőorvosi alkalmazásából, leányát megfosztják tanítónői állásától, s a maga számára is lehetetlenné teszik a magángyakorlatot és igy a megélhetést. Meggyanusítják azzal is, hogy az egész hajszát mint bosszúvágyó apósának eszköze rendezte.

Mindezt föl sem veszi, mert azt hiszi, hogy ha őt legázolják is, családja megélhetését biztosítja apósának vagyona. Ezen a vagyonon azonban ipa összevásárolta a fürdőrészvényeket, s ha ő a fürdő ellen szól, övéit fosztja meg örökségüktől. Most már azzal vádolják meg, hogy lármája csak azt a célt szolgálta, hogy mennél potomabb áron kezükbe kaparíthassák a fürdőrészvényeket. Stockmannt azonban nem riasztják vissza a rágalmak sem, amint nem tudták visszarettenteni a fenyegetések. Tudja, hogy egyedül áll, hogy családját koldusbotra juttatta, de még mindíg harcot hirdet s az igazságkereső ember fanatikus hitével vigasztalja övéit és magát: „Az a legerősebb ember a világon, aki egyedül áll!“

Ibsen Henrik (1828—1906) a mult századra annyira jellemző társadalmi drámának legnagyobb művelője. Drámaköltészetét, mely leghatásosabban az egyén küzdelmét tárja elénk a társadalommal, a fönnálló társadalmi rend visszaélései ellen lázadó szellem, éles, de zavartalan nyugalmú kritika, maró gúny jellemzi s bizonyos határozatlan, ködös légkör lebegi körül. Ez 5 felvonásos drámáját (1882) magyarra fordította Vikár Béla, 1898.

E darabjának jellemzetes bevégzetlenségét több drámája is mutatja Ibsennek. A szerkezetnek ezt a fogyatékosságát sokszor szinte a tárgyi és lélektani fejlődés befejezetlenségének érezzük. E bevégzetlenségre vonatkozólag maga Ibsen így nyilatkozott: „Én legszívesebben kérdezek, felelni nem hivatásom.“ Különben is Ibsen előtt nem a cselekvény fontos, hanem az a hatás, melyet a cselekvény a szereplők lelkére gyakorol. Ez a drámája is azt a gyarlóságot ostorozza, melyet leggyakrabban állít pellengérre: a nyomorult megalkuvást s ebben is nyilatkozik a tömegnek feltünő — Ibsenre jellemző — megvetése.

20. Hauptmann:

A takácsok.

Dreisziger gyáros irodájában, hol a takácsoktól behozott munkákat veszik át, s az öreg Baumert takács hajlékában egyaránt szívettépő képei vonulnak el a kiuzsorázott, keresetükben szívtelenül megrövidített takácsok megalázott helyzetének s irtózatos nyomorának. De csak suttogva zúgolódnak s lemondóan panaszkodnak, míg egy Jäger Móric nevű kiszolgált huszár nem érkezik haza közéjük. Ez látta, hogy másfelé mennyivel jobb a munkások sorsa s ennek hangoztatásával és lázító beszédeivel fölveri a munkásokban a végső kétségbeesést. A fiatalabb munkások egyre önérzetesebben viselkednek s gúnydalt énekelnek mindenfelé Dreiszigerről, ki vértörvényszék nélkül is éhhalálra ítéli munkásait. Ez annyira bosszantja a gyárost, hogy önkényesen elfogatja Jägert, de a tömeg kiszabadítja s megveri a kisérő zsandárt és kerületi kapitányt, majd fékét vesztve, megostromolja Dreisziger házát. A rideg, parancsolgató gyárosnak sikerül elmenekülnie családjával, de a megvadult tömeg feldúl mindent, majd elpusztítja azokat a műhelyeket is, melyek kenyeret adtak neki.

A nagy fölfordulás hírét álmélkodással hallja egy másik helységben lakó öreg takács, Hilse apó, ki a világon mindent könnyebben elhinne, mint azt, hogy a jámbor takácsok ilyen erőszakos tettekre vetemedjenek. Amint közeledik a forrongó tömeg, az öreg Hilse apó menyéből, Lujzából, nyomorult életük minden keserűsége kitör s elkeseredett szemrehányásokat zúdít az öregre jámborságáért. Beront hozzájuk is a garázdává rakoncátlanodott részeg tömeg s követeli, hogy menjenek velük. Hilse apó sebeket kapott a hazáért, sohasem félt a haláltól, örömmel halna meg, mert vallásos megnyugvással hiszi, hogy ha rossz sorsa volt e földön, övé lesz a mennyország boldogsága. De nem megy a tömeggel s hetvenkedő beszédükre mondott szavaiban szomorú kilátást tár a takácsok jövőjére: vonszolniok kell tovább irtózatos nyomorukat, az erő a gyárosok oldalán van.

Kiabálják is már, hogy katonaság érkezett. Lujza vezeti ellenük a takácsokat. Sortűz hallik, a vadul futkozó emberek halottakról, véráradatról kiabálnak. Gottlieb, Lujza szelid férje, fejszét ragad s elrohan. Hilse apó az ablak elé ül: „Ide ültetett mennyei atyám... Itt maradok és végzem dolgomat, akármi történik is.“ Sortűz dördül ismét, s Hilse apó halálra sebezve zuhan szövőszékére. A katonákat diadalmasan kergeti ki a tömeg a faluból, de Hilse apót hiába költögeti világtalan felesége.

Hauptmann Gerhart (1862—) e drámája (1893), mely a mult század negyvenes éveinek sziléziai munkásmozgalmaiból veszi tárgyát, a naturalizmusnak legkiválóbb drámai terméke. Kitünő benne a jellemzés, bámulatos a környezetrajz; de egészében mégis igen sivár hatású, úgyhogy maga Hauptmann is következő darabjaiban a szimbolizmus felé fordult. E darabját magyarra fordította Komor Gyula.

21. Rostand:

Cyrano de Bergerac.

Hirhedt verekedő, féktelen különc Cyrano de Bergerac (Sziránó dö Berzserak), az elmés, vidám testőrkadét. Különösen annak megtorlásában nem ismer kíméletet, ha valaki a legtávolabbi vonatkozást is teszi arcát elektelenítő nagy orrára. Hetvenkedő modorával, kötekedéseivel egy gyöngéd, mélységes szerelmet leplez, melyet unokahuga, Roxan, iránt érez. A leány ugyan mindennél többre becsüli az elmés szép lelket, de Cyrano, csúnyaságára gondolva, mégis teljesen reménytelennek érzi szerelmét.

Roxan egy alkalommal találkozóra kéreti. Boldog sejtelemmel vár, de a találka teljesen lehűti minden reményét, mert Roxan megvallja, hogy Cyrano csapatjának egyik kadetjét, Christiant, szereti s kéri Cyranót, bátorítsa őt szerelme megvallására s vigyázzon rá, hogy a duhaj gárdisták közt baja ne essék.

A féktelen Cyrano a leggyöngédebb baratsággal viselkedik Christian iránt, feltárja előtte Roxan vonzalmát s szárnyaló költői

levelekben vall szerelmet az ifjú nevében. Egy esti találkozón már-már kiábrándulna Roxan a szótlan, kissé korlátolt ifjúból; Cyrano siet neki segítségére, s Christian nevében suttogott, hévvel s költői szépségekkel teljes szavaival annyira meghódítja a leányt, hogy ez titokban rögtön összekel Christiannal. Ezt is Cyrano tette lehetővé. Híres holdbeli utazásának elbeszélésével tartóztatta fel, míg az esketés megtörtént, a hatalmas Guiche (Gis) grófot, ki találkát követelt Roxantól cserébe azért, hogy a gárda ne vonuljon táborba.

A gróf parancsára most már azonnal hadba kell vonulnia a gárdának, köztük Christiannak is. Tömérdeket szenvednek, de Cyrano a legnagyobb gyöngédséggel és vakmerőséggel gondoskodik arról, hogy Christiannak általa írt szépséges levelei mind eljussanak Roxanhoz. Ez a hűséges érzés annyira meghatja Roxant, hogy ezer veszély közt megjelenik a táborban s megvallja Christiannak, hogy most már lelkének szépségét szereti. Christian nem bírja tovább az álkodást s követeli Cyranótól, hogy valljon meg mindent Roxannak, s ha ez őt választja, lemond róla. Alig fog hozzá Cyrano, egy golyó halálra sebzi Christiant.

Roxan zárdába vonul, egész életét Christian emlékének szenteli s hallani sem akar új házasságról. Eljárogat hozzá a világról ujságot mondani Cyrano is, s együtt emlegetik Christiant. Cyrano elhagyta a gárdát, ínség szakadt rá, mindenki ellensége. Egy elvetemült haragosa egy ablakból fahasábot dobat fejére, de ő halálra sebezve, gyilkos lázban is megjelen a szokott időben Roxannál. Lázában Christian búcsúlevelét suttogja. Roxan döbbenve eszmél arra, hogy ezt csak úgy ismerheti Cyrano, ha ő írta. Ráismer a suttogó hangra is, világossá lesz előtte, hogy a Cyranóé volt minden drága, édes szó, mely feledhetetlen emléke életének, s hogy nemes barátja soha nem esett ki a legkínosabb és legönfeláldozóbb szerepből. Cyrano, bár keserűen érzi, hogy mindíg csak hátul állott és súgott másoknak s az élet, gyönyör, hír mindíg másé volt, mégis hálásan köszöni Roxannak, hogy sivár életét felderítette egy asszony baráti mosolyával. Minden babért, minden rózsát kitéptek kezéből, de egyet tündöklő tisztaságában nyújt át Istenének: a becsületét.

Rostand Edmond (Rosztañ Edmoñ, 1862—1918) e legnagyobb sikerű színműve (1898) a realista és naturalista irányra visszahatásul újraéledt romantikának legköltőibb s legjellegzetesebb terméke. Hőse, Savinien de Cyrano (1619 – 1655), történeti alak, elmés színműköltő és prózaíró. Magyarra fordította Ábrányi Emil, 1900.

22. Maeterlinck:

A kék madár.

Egy szénégető két gyermeke, Tyltyl (Tiltil) és Nytyl (Nitil), azt álmodja karácsony éjszakáján, hogy felébrednek, felöltöznek s az ablakból sóvárogva nézegetik a szembenlakó gazdag gyermekek karácsonyfáját. Majd szomszédasszonyuk alakjában egy tündér jelenik meg, ki arra biztatja őket, hogy keressék meg és hozzák el a kék madarat leánya számára, ki beteg, boldog szeretne lenni s csak a kék madár vagy az éneklő fű gyógyíthatja meg. Egy csodálatos kis kalapot ad a fiucskának, melynek gyémántcsokra, „a nagy láttató gyémánt", s ha ezt megfordítja, minden megszépül és megelevenedik, látja a multat és jövőt s látja mindennek a lelkét. Csakugyan minden megszépül és megelevenedik a szobában, s útra is kelnek a bátor fiucskával és félénk hugával a Világosság, mely kalauzolja őket s a mulattatásukra szánt társak: a Kutya, Macska, Kenyér, Cukor, Tűz stb.

Először Berylune (Berilün) tündér palotájába jutnak s itt arra biztatja őket a tündér, látogassák meg elhalt nagyszüleiket s testvérkéiket. Az Emlékezet Országa bontakozik ki előttük a ködből: egy kedves, mosolygó paraszthház, melynek virágos udvarán a nagyszülék egy padon bóbiskolnak, majd Tyltylékkel s megjelenő testvérkéikkel asztalhoz ülnek, de Tyltyl a forró káposztalevest mohóságában tálastul együtt felfordítja s ezért nagyapótól csattanós pofont kap. A kalitkában gunnyasztó vén rigót csodálatos kékségben látja; elviszi magával, de ez nem az igazi kék madár, mert távozóban a Világosság előtt megfeketedik.

Innen az Éjnek sírboltszerű, misztikusan fenséges palotájába jutnak. Az Éj mellett két gyermeket pillantanak meg: egyik felől az Álom alszik édesen, másik oldalán egy lefátyolozott alak áll, az Álom huga, kinek nevét nem szívesen hallják az emberek. A háttérben ijesztő titkokat rejtő bronz ajtók, melyeket Tyltyl sorban felnyit, s mulatságos vagy rémítő szörnyek törnek ki. Az utolsó kapu fenyeget legtöbb borzalommal s íme, amint feltárul, kimondhatatlanul bűbájos kert jelenik meg s itt a csudás szépségek s harmónia közt a kék madarak egész raja szálldogál. Tömérdeket fogdosnak össze közülök, de a Világosságon ezek mind élettelen tetemekké változnak; az igazit, mely egy holdsugáron ült, nem vették észre.

Holdvilágos erdőbe vetődnek most, s itt az álnok macskától elárulva és csak a félreismert hű kutyától védve végső veszedelem fenyegeti őket. Tyltyl bicskát ránt ugyan maga és testvérkéje védelmére, erre az ellenséges fák és állatok gyáván meghátrálnak; de aztán orvul támadtak rájuk, úgyhogy csak a virradat érkezése, a Világosság, menti meg őket. Itt a tölgyfa lelkének vállán pillantja meg Tyltyl a kék madarat, de nem foghatja meg. A kék madár nem a boldogság, hanem a tudás, s így elérése a természet titkainak az ember hatalmába kerülését jelentené.

Most a temetőbe jutnak a gyermekek, hol éjfélkor, rémes csöndben felnyílnak a sírok s hullák, csontvázak helyett csupa virág száll fel belőlük, melyeknek özönét bearanyozza a kelő hajnal pírja, kisérve az ébredő madarak énekétől s a méhek zümmögésétől. Hiába keresik a halottakat. „Halottak nincsenek."

Majd a Gyönyörök kertjébe jutnak, hol a vörös fényben, eszem-iszom közt dőzsölő durva testi gyönyöröket, a Gazdagságot, Hiúság-kielégítést stb. enyhe kék lelki gyönyörök légies kara űzi nyomorultakká torzulva a nyomorok odújába. Ezek közt az igazi, el nem múló boldogság képviselői a Szülők Szeretete, Kék Ég, Erdő, Befejezett Munka, Igazság, Jóság s főleg az Anyai Szeretet, kiben a gyermekek anyjuknak eszményített képére ismernek.

Legvégül a Jövő Birodalma nyílik meg előttük, hol azurpalotában a jövőben születendő gyermekek bájos tömege nyüzsög, hogy az öreg kaszás Idő parancsára a kirendeltek beszálljanak abba a hajnali felhők szélén horgonyzó szép hajóba, mely őket alászállítja a földre, hol a zaj zenévé nemesül s beleolvad a kisdedüket váró anyák magasztos himnuszába. Mindegyik baba hozza magával zsákjában a sorstól kirendelt adományát. Tyltylékhez odafut születendő kis testvérkéjük; ő sem érkezik üres kézzel a földre, rakosgatja is már zsákjába az ő földi adományát: a skarlátot, szamárköhögést és kanyarót. A Jövendő Birodalmából az Idő elkergeti őket, de a Világosság hozza magával köpenye alá rejtve a kék madarat; amint azonban kiérnek, ez megpirosodik.

Utjukban ismét a gyerekek házához jutnak. Az idő letelt, válniok kell. A lelkek visszatérnek a csöndességbe, elválik tőlük a világosság is. Vége az álomnak, a gyermekeket felkölti anyjuk. Folyton útjukról beszélnek, amin szüleik csak álmélkodnak. A kalitkájukban levő gerlicére esik Tyltyl tekintete, s az szokatlanul kéknek tetszik neki. Szomszédasszonyuk érkezik, ki arról beszél, hogy beteg leánya Tyltyl gerlicéjét óhajtja. A fiúcska boldogan adja oda, hogy jót tehet. Hamarosan visszatér a szomszédasszony meggyógyult leányával, ki nagy örömmel tartja kezében a kék madarat. Amint a fiú s a gyönyörű kisleány játszadoznak vele, a madár kiszabadul kezükből s elszáll. Tyltyl a nézők elé áll s azt kéri tőlük, hogy aki megfogja madarukat, adja vissza nekik, hogy majd egyszer boldogok lehessenek, ő s a kisleány.

Maeterlinck (Máterlinck) Móric (1862—) a szimbolikus drámának legköltőibb hatású művelője. Erős képzeletű költő, nagy szerepe van nála a sejtelmeknek, köztük a legizgatóbbnak: a halálnak. Mestere a kiszámított hatásoknak, de igaz költészet is van darabjaiban, megrázóan, mély és finom pszichologiával festi az indulatokat. Életbölcselete beteges: tehetetlen áldozatai vagyunk az ellenséges végzetnek, nem ismerjük sem magunkat, sem életünk célját.

E darabja (1908) nem is dráma, hanem elragadóan geniális és vonzó képsorozat. A darabnak legfontosabb szimboluma a kék madár: a boldogságnak nagy titka, melyért az ember messze fárad, vészekkel küzd, hogy aztán otthonának szűk körében találja meg, hol addig nem is vette észre. Magy. ford. Benedek Marcell.

Tartalomjegyzék.

I. Verses epika.

	Lap
1. Mahá-Bhárata	3
2. Rámájana	5
3. Ilias	6
4. Odysseia	10
5. Vergilius: Aeneis	13
6. Firdúszi: Sáh-náme	16
7. A Nibelung-ének	18
8. Mondakörök: *a)* Az Artúr-mondakör	22
b) A Karoling-mondakörből	28
c) A Cid-románckör	29
9. Dante: Divina Commedia	32
10. Ariosto: Az őrjöngő Lóránt	35
11. Camões: A lusziadák	38
12. Tasso: A megszabadított Jeruzsálem	39
13. Milton: Az elveszett paradicsom	43
14. Pope: A fürtrablás	45
15. Voltaire: La Henriade	47
16. Goethe: Hermann és Dorottya	49
17. Tegnér: A Fritiof-ének	50
18. Byron: Don Juan	52
19. Puskin: Anyégin Eugén	54
20. Kalevala	57
21. Mistral: Mirèio	58

II. Regény.

Lap

1. Cervantes: Don Quijote 61
2. Swift: Gulliver utazásai 64
3. Goethe: Werther keservei 67
4. Scott: Ivanhoe 68
5. Manzoni: A jegyesek 71
6. Hugo: A párizsi Notre-Dame 73
7. Balzac: Grandet Eugénia 75
8. Dickens: Twist Olivér 77
9. Thackeray: Hiúság vására 79
10. Turgenyev: Apák és fiúk 82
11. Dosztojevszkij: Bűn és bünhődés 85
12. Tolsztoj: Háború és béke 89

III. Dráma.

1. Aischylos: *a)* A leláncolt Prometheus 94
   b) Oresteia 95
2. Sophokles: Antigone 97
3. Euripides: A kiklopsz 98
4. Aristophanes: A madarak 100
5. Plautus: A bögre 101
6. Kálidásza: Sakuntalá 102
7. Shakspere: *a)* Romeo és Julia 103
   b) A szentiványéji álom 105
   c) A velencei kalmár 106
   d) Julius Caesar 107
   e) Hamlet 108
   f) Othello 110
   g) Lear 111
   h) Macbeth 112
   i) Coriolanus 113
8. Lope de Vega: Sevilla csillaga 114
9. Calderon: Az élet álom 116
10. Moreto: Közönyt közönnyel 117
11. Corneille: Cid 118

Lap
12. Racine: Iphigenia 120
13. Molière: *a)* A fösvény 121
b) A tudós nők 122
14. Lessing: Barnhelmi Minna 123
15. Goethe: Faust 125
16. Schiller: Tell Vilmos 128
17. Hugo: Hernani 130
18. Augier: Giboyer fia 132
19. Ibsen: A népgyűlölő 134
20. Hauptmann: A takácsok 136
21. Rostand: Cyrano de Bergerac 137
22. Maeterlinck: A kék madár 139

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár
ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

